

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church seen from the south west.*

SÆRSLEV KIRKE

SKOVBY HERRED

I begyndelsen af 1300-tallet besad bispestolen i Odense *patronatsretten* til kirken, som biskop Peder Pagh o. 1310-25 lod annektere til domkapitlets skolemesterembede (jf. s. 77).[1] I modsætning til domkapitlets inkorporerede landsbykirker tilhørte 'den fulde patronatsret' dog fortsat bispen alene. Dette fremgår af biskop Niels Jonsens stadfæstelse 1349, der desuden anfører Skt. Nikolaj som kirkens *værnehelgen* (»ecclesia beati Nicholai in Sørsløff«).[2] Stadfæstelsen skete i forbindelse med udnævnelsen af klosterbroderen Henneke til skoleforstander i Odense og sognepræst i Særslev, og det fremgik endvidere, at hans efterfølger skulle være 'en belæst og egnet kapitelbroder'.[3] Ved biskop Erik Krabbes bekræftelse af klostrets privilegier 1365 blev det medgivet, at ingen evig vikar kunne indsættes ved kirken uden priorens samtykke.[4] Ved et nævningeting 1480 blev landsbyen Kosterslevs tiende, der fra 'arilds tid' havde tilhørt Veflinge Kirke, henlagt til Særslev Kirke, men 1488 afgjorde bispens official og kannikerne, at den igen skulle tilhøre Veflinge.[5] Kosterslev svarede dog atter tiende til Særslev o. 1570.[6] Sognepræsten forpligtede sig 1521 til årligt at svare 14 mark til Skt. Albani skole.[7] Frederik I bekræftede 1532 Skt. Knuds Klosters patronatsret til kirken med alle eksisterende privilegier,[8] og den forblev uantastet af reformationen.[9] 1535 deltog sognepræst Jens Svendsen i gejstlighedens hyldning af Christian III.[10] 1555 blev kongetienden udlagt til aflønning af læsemesteren i Odense.[11] 1604 blev degnekaldet henlagt til underhold af skolemesteren i Bogense.[12]

Kronen skødede 1678 *patronatsretten* til Erik Banner til Oregård for 1.810 rigsdaler.[13] Fra hans dødsbo blev kirken 1689 udlagt til Morten de Rochlenge og Jytte Banner. Deres søn Erik de Rochlenge arvede 1691

Fig. 2. Luftfoto af Særslev Kirke set fra sydvest. Foto Sylvest Jensen Luftfoto 1939. I KB. – *Aerial photo of Særslev Church seen from the south west.*

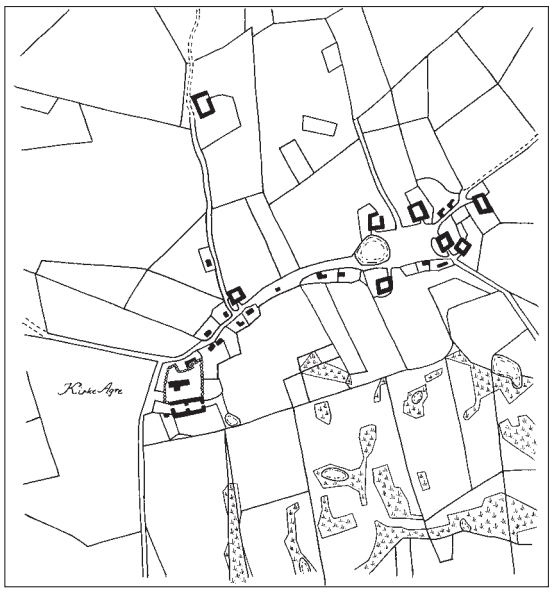

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Søren Ravn 1809. Tegnet af Freerk Oldenburger 2020. – *Cadastral map.*

patronatsretten, som han 1696 solgte til Oregårds ejer Ditlev Reventlow, der samme år erhvervede kirkerne i Skovby (s. 5631) og Hårslev (s. 5997).[14] Kirken indgik med Oregård fra 1720 i grevskabet Gyldensteen.[15] Den overgik til *selveje* 1. jan. 1915.[16]

Gods. Ud over patronatsretten (ovf.) besad Skt. Knuds Kloster en del gårde i sognet, hvoraf to gårde i Hemmerslev dannede grundlag for en præstegård, der tidligst nævnes i et tingsvidne 1534 indhentet af subprioren i Skt. Knuds Kloster.[17] Fraregnet denne præstegård talte kirkens gods efter reformationen kun halvparten af en gård i Hemmerslev og et kirkebol sammesteds.[18]

Tiende. 1590 talte det store sogn 70 tiendeydere,[19] hvad der i herredet kun blev overgået af Hårslev, og 1678 udgjorde kirketienden 85 tønder hartkorn.[20]

Kirken, der i 1700-tallet var mødested for herredets præstekonvent, var ifølge *Danske Atlas* også 'konventskirke' i middelalderen.[21]

Møntfund. På kirkegården er i årene 1834-35 fundet en møntskat bestående af 23 mønter slået under kong Niels (1104-34).[22] Ifølge L. S. Vedel Simonsen, fra hvis samling skatten blev indleveret til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, blev der desuden fundet andre, yngre

mønter: »Ogsaa en stor Mængde tildeels i Klude indsvøbte Mynter ere Aar for Aar paa Kirkegaarden opgravne og det saavel gamle Danske og Norske, som Meklenborgske, Pommerske, Sachsiske o.s.v.«.[23]

En †*helligkilde* ved navn 'Møkilde' (jf. sagn) fandtes på Vældekilde agre (Hemmerslev By, matr.nr. 11d), ca. 650 meter vest for kirken.[24] Den fandtes tilstoppet 1774.[21]

Sagn. Om en kanonkugle i tårnets vestgavl fortaltes, at den var affyret i krigstid fra Båring Bjerge (Asperup Sogn, Vends Hrd.).[21] Om en †helligkilde (ovf.) forlød det sagn, at den udsprang på det sted, hvor man havde fundet liget af en ung jomfru, der på vej til aftenmesse i kirken blev krænket, myrdet og udplyndret af to røvere. Kilden fik lægdomskraft som tegn på hendes uskyld.[24] Endvidere fortaltes det om to gårde i henholdsvis Maderup (Maderupgård) og Moderup, at der skulle have været et kloster på stedet.[25] Degnen Hans' beskæftigelse med trolddom er registreret som et sagn, men hviler på veldokumenterede forhold.[26] Hans Degn blev nemlig 1569 anklaget for ved talrige lejligheder at have solgt signelser og besværgelser, hvoraf enkelte er bevaret som bevismateriale. Sagen endte antagelig i hans bandsætning 1575.[27]

Kirken er opført på en af morænelandskabets mange småbakker. Den er beliggende i den sydvestre udkant af landsbyens ældre bebyggelse (jf. fig. 3). Landsbyen ligger centralt i forhold til sognets andre byer: Hemmerslev, Sønder Esterbølle, Maderup, Moderup, Toderup, Slagstrup, Svenstrup, Askeby og Kosterslev.

Kirkegården på 0,7 hektar blev allerede af biskop Jacob Madsen 1590 beskrevet som »rum«, det vil sige stor.[19] Den har en irregulær plan som følge af to udvidelser, først mod nord o. 1867, da skolelærerembedets have blev (gen)inddraget,[28] og senest 1911, da kirkegården blev udvidet mod øst.[29]

Hegnet mod vest er en middelalderlig teglstensmur af munkesten. På sit højeste sted er den ca. 2 m høj og har synligt kampestensfundament. På ydersiden ved sydvesthjørnet er en kort savfrise, der muligvis er rester af en †kirkelade (jf. ndf.). Muren er hvidkalket og dækkes af røde vingetegl med fald til indersiden. Størstedelen af nordsiden hegnes af et kampestensdige, der blev etableret i 1800-tallet (jf. ndf.), mens kirkegårdens resterende sider afgrænses af en hvidkalket og tegldækket betonmur, der formentlig er opført efter den seneste udvidelse 1911, på sydsiden dog først 1922.[16]

†*Hegn*. Der var teglstensmur omkring hele kirkegården, da biskop Jacob Madsen visiterede kirken 1590 og noterede: »Kirckegords Mur aff Tegel muret, nogen Feil paa«.[19] Den stedvise brøstfældighed er måske eskaleret, idet muren senere blev

Fig. 4. Kirken set fra vest o. 1925, med †hovedindgangen fra o. 1820 (s. 5924) og †sprøjtehus eller †nødtørftshus (s. 5925). Foto i Søndersø & Omegns Lokalhistoriske Arkiv. – *The church seen from the west, c. 1925, with †main entrance from c. 1820 and fire hose †house or †toilet.*

fjernet på tre af siderne. Langs hele østskellet stod 1691 således et plankeværk.[6] Det var 1727 forfaldent, og opsættelsen af et nyt blev anslået at ville beløbe sig til mere end 20 rigsdaler.[30] O. 1810 stod der 'pileværk' (måske et flettet hegn) på alle sider på nær vest.[31] Ved en brand i degneboligen og skolen 1824 nedbrændte også en del af 'stakittet' mod nord.[31] Der blev måske efterfølgende opsat kampestensdige mod nord, idet biskop C.T. Engelstoft 1860 anførte, at den af Jacob Madsen beskrevne teglmur kun var bevaret på vestsiden, mens der 'mod øst endog (var) plankeværk'.[32] Et syn o. 1873 nævner også, at hegnet bestod af henholdsvis 'kampestensmur', 'brandmur' (dvs. teglstensmur) og 'bræddeplankeværk'.[33] 1878 og igen 1901 fornyedes et plankeværk mod præstegården, hvis nordlænge dermed næppe har haft decideret hegnsfunktion.[34] Østsidens stakit ses endnu på et foto 1911 (fig. 26).

Indgange. Hovedindgangen mod vest (jf. fig. 18) er opført 1948 ved arkitekt Axel Jacobsen.[35] Den består af fire lige store piller muret af teglsten (vistnok i munkeformat). De er hvidkalkede og dækket af vingetegl med fald mod øst og vest. Såvel køreporten som lågerne lukkes ved sortmalede jerntremmefløje med liljeornament. En fodgængerindgang mod nord, der er etableret 1908,[16] har to lave, rundbuede granitpiller og en fløj svarende til hovedindgangens, men lavere. Her findes en granittrappe fra bygaden, der siden 1938 er forsynet med smedejernsgelændere.[36] En præstegårdslåge mod syd har fløj som den ovennævnte, hængt i muren. I sydøst (mod materialpladsen) lukkes køreport og låge med plankefløje hængt i kirkegårdsmuren; en tilsvarende låge nordøstligt.

†*Hovedindgange*. 1) En vestvendt, muret[37] †kirkeport i sydvesthjørnet (jf. fig. 3) erkendes på kirkegårdsmurens yderside endnu som to lisenagtige fremspring med en indbyrdes afstand på ca. 110 cm. Den blev sløjfet o. 1820, da kirkens indgang flyttedes fra våbenhuset til tårnets vestfacade, og man derfor ønskede en ny hovedindgang i dennes akse (jf. ndf.).[31] 2) (Jf. fig. 4), o. 1820, nyklassicistisk, med fire murede, kvaderinddelte piller (de to centrale piller højere og sværere), dækket med granitpyramider. Tilsvarende indgangspartier ses ved to andre kirker, der på den tid var i Gyldensteens eje, nemlig Nørre Sandager og Ore (s. 5774 og 5696). Pillerne havde 1864 og 1870 behov for reparation.[16] Ud over hovedindgangen omtaltes 1691 desuden en †kirkerist og †låge mod øst,[6] sidstnævnte også nævnt 1819.[31]

En *toiletbygning* i sydvesthjørnet med indgangsparti i murforløbet har vandskuret teglstensmur med højrektangulære glugger og pulttag med vingetegl. Den er opført 1972 ved arkitekt Ebbe Lehn Petersen (og ombygget indvendig 2020).[35] Samme arkitekt har også tegnet en *graverbygning* fra 1986 af trykimprægneret træ med sadeltag af røde vingetegl; uden for sydvesthjørnet.[38]

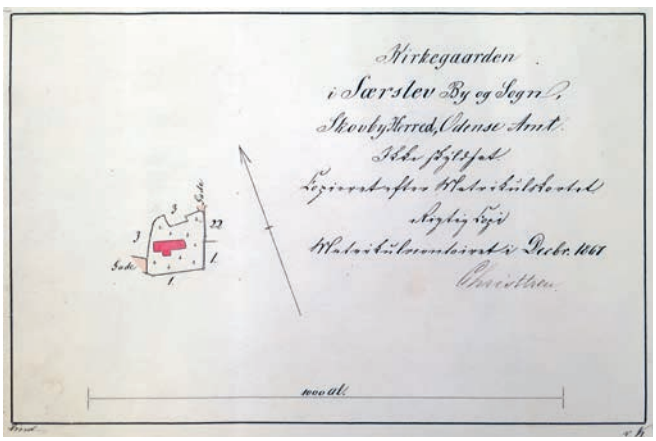

Fig. 5. Matrikelkort over kirkegården 1867. 1:10.000. Tegning i RAO. – *Cadastral map of the churchyard, 1867.*

Fig. 6. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church seen from the north.*

Præstegården syd for kirkegården er fra 1803-05, men har forgængere på stedet siden 1656, da præsten efter en brand flyttede sin residens fra Hemmerslev (jf. s. 5922).[39] Dens tre andre længer, heriblandt nordlængen, der stod langs kirkegårdshegnet (jf. fig. 3), blev nedrevet 1920.[40]

†*Bygninger*. En †kirkelade fandtes 1590 i god tilstand (»Laden god«).[19] Den har formentlig stået ved kirkegårdens sydvesthjørne og var måske sammenbygget med kirkegårdsmuren (jf. s. 5923). En †degnebolig og skole lå på nordsiden af kirkegården (jf. fig. 3). Den brændte 1824, men blev antagelig genopført.[41] Et †kalkhus nævnes 1907 (jf. s. 5944) og et †materialskur 1933.[42] Et †nødtørftshus og et †sprøjtehus vest for kirkegården blev revet ned 1948, og en ny †toiletbygning med fladt tag opførtes i sydvestskellet (arkitekt Axel Jacobsen).[35]

Beplantning. Kirkegårdens eneste større træ er en kastanje i sydvest. Ved bispevisitatsen 1590 stod der otte træer på kirkegården.[19] Kirkegården blev planeret 1812, og året efter plantedes asketræer. Samtidig blev gravstederne reguleret, således at hver gård og hus tildeltes et gravsted.[43] Da vedligeholdelsen af de enkelte gravsteder blev forsømt af mange, ansattes en husmand 1821 til at passe kirkegården.[44] Fem år senere forlød det dog, at folk vægrede sig ved at betale ham for vedligeholdelsen.[44] Indberetninger fra de efterfølgende år giver indtryk af en bedre vedligeholdelsestilstand, hvilket måske skyldes, at kirkeværgen, som det fremgik 1833, var begyndt at give påmindelser om vedligeholdelse.[44] Træer langs sydskellet mod præstegården blev fældet 1865, og indtægter fra salg af tømmeret finansierede en nymaling af inventaret (jf. s. 5952).[16] Asketræer langs vest- og nordhegnet (jf. fig. 2) er for længst fældet.

På vestsiden af kirkegården er anlagt et *mindeanlæg* for befrielsen 1945. Det omfatter en højrektangulær skrifttavle af Faxekalk indrammet af et lille stykke hvidkalket teglmur, der træder frem fra kirkegårdsmurens yderside. Terrænet omkring har buet flisebelægning med tre trappetrin. Mindeanlægget er fra 1948 og tegnet af arkitekt Axel Jacobsen og kirkegårdsinspektør O. Raahauge-Askegaard.[35] En parkeringsplads syd herfor er anlagt samtidig.[35]

BYGNING

Kirken er en romansk bygning af granitkvadre med kor og skib. I senmiddelalderen opførtes et våbenhus ud for syddøren og et tårn i vest. Kirkens orientering er solret med en afvigelse mod syd.

Grundplan. Den meget store, romanske kirke består af et skib, der er næsten 24 m langt og ca. 11 m bredt, og et smallere, kvadratisk kor, der måler ca. 9×9 m.

Materiale og teknik. Kor og skib er opført af granitkvadre; koret over en dobbeltsokkel med et øvre led med en vulst og en rille og et nedre led med skråkant og rille (s. 5630, fig. 7 samt fig. 1 og 16). På den vestre del af koret og på skibet er kun øvre led synligt, mens det nedre formentlig er jorddækket. Korets og skibets mure afsluttes foroven med en sugfjæl.

Døre og vinduer. Begge de romanske døre er bevaret, omend tilmuret. Syddøren (fig. 12-13, 23d og 78) står tilmuret i det gamle *våbenhus* (jf. s. 5928). Døren har udvendig fals, der er sat af kvadre, og den overdækkes af en ligeledes kvadersat rundbue. Lysningen har to monolitte karmsten, der står på en tærskelsten og bærer et glat tympanon; dørens indre er ret gennemløbende og overdækkes af et rundbuet stik. Indvendig er den tilmuret i murflugten. Norddøren (fig. 9, jf. fig. 6), der ligeledes har kvadersat ydre fals og kvadersat rundbue, er tilmuret med munkesten nær ydre murflugt og på indersiden i murflugten. I korgavlen er et lille romansk, rundbuet, dobbeltsmiget vindue med monolit overligger (fig. 16 og 23f), der er rekonstrueret af arkitekt R. Alfred Petersen 1893-94, hvor han tilføjede en ny sålbænk (jf. s. 5942). På sydsiden af skibet er et dobbeltsmiget †vindue med monolit overligger (fig. 10); vinduet er tilmuret i lysningen med røde sten. Dets indre ses i tagrummet, hvor den murede glasfals synes at være af tegl. Såvel den indre lysning som muren omkring er pudset. På nordsiden er ligeledes et romansk, smiget vindue (fig. 8, jf. fig. 6) med monolit overligger og kvadersatte karme. På korets sydside er en sekundært indsat sålbænksten fra et relativt lille vindue (fig. 11, jf. fig. 1).[45]

Kirkens *indre* er af rå kamp, og såvel kor som skib havde oprindelig fladt loft. I tagrummet ses flere steder rester af puds. Den rundbuede *korbue* er bevaret. Vangerne er sat af meget brede kvadre, hvoraf flere omfatter hele triumfmurens tykkelse. Der er fremspringende, glatte kragbånd, der er af-

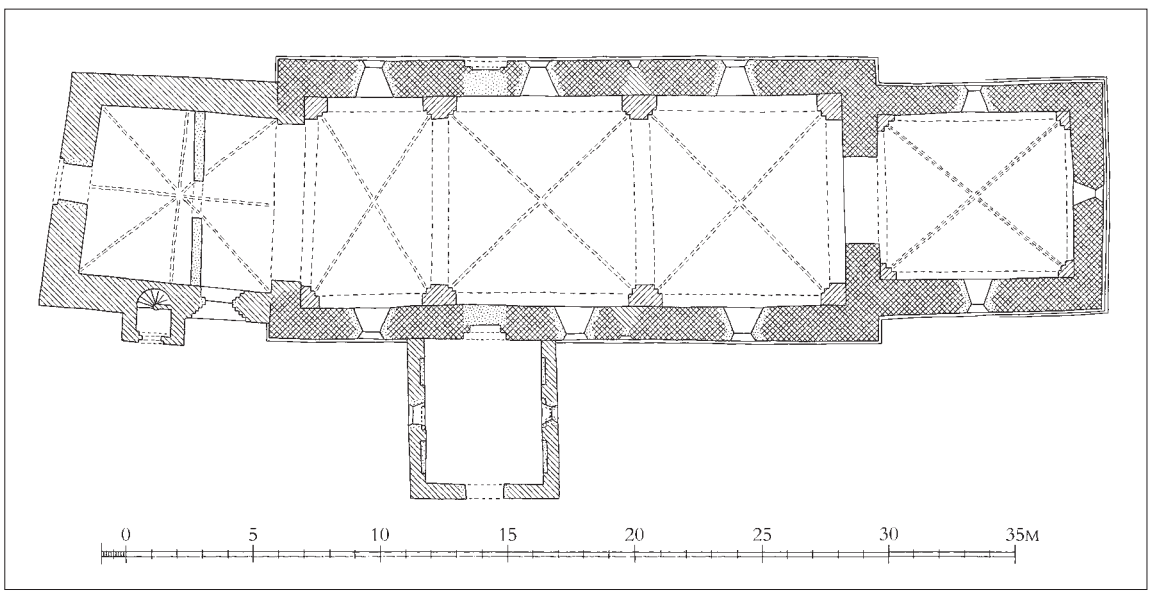

Fig. 7. Plan. 1:300. Målt af Lehn Petersens Tegnestue u.å., suppleret af Kirstin Eliasen og tegnet af Freerk Oldenburger 2020. Signaturforklaring s. 11. – *Plan. Key on p. 11.*

Fig. 8. Romansk †vindue på skibets nordside (s. 5926). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Romanesque †window in the north side of the nave.*

fasede på den nedre kant, og herover en ligeledes kvadersat rundbue, der er synlig på vestsiden. Der er spor efter et †*sidealterbord* på triumfmurens vestside i syd. Biskop Jacob Madsen nævner netop et alter her: »Alter 1 (skal nederbrydis) ved Synderside neder for Choret«.[19]

Taggavle. Af korets gavltrekant er indersiden af rå kamp kun bevaret i ca. 1 m's højde, resten af indersiden samt ydersiden er fornyet i senmiddelalderen (jf. s. 5930). Skibets østgavl er ommuret, og af skibets vestgavl er kun indtil ca. 1 m over gavlfodshøjde på indersiden bevaret, resten fornyet.

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. I senmiddelalderen fik kor og skib indbygget hvælv, et våbenhus blev opført ud for skibets syddør, og et tårn opførtes i vest.

Korets hvælv er et krydshvælv med profilerede halvstensribber (fig. 14). Profilet er et tilspidset led flankeret af en rundstav på hver side. Hvælvet hviler på spidsbuede skjoldbuer til alle sider og bæres af meget lave dobbeltfalsede piller. Den vestre skjoldbue er sekundært ved behugning tilpasset korbuens top (jf. fig. 15).

Skibets tre hvælvfag, der er krydshvælv med retkantede halvstensribber, er af temmelig forskellig størrelse; det midterste er langt det længste, mens det østre er lidt kortere end dette og det vestre væsentligt kortere. Dette kan bl.a. skyldes hensyn til skibets nord- og syddør, der derved går fri af hvælvet. Hvælvet hviler på usædvanligt dybe, spidsbuede skjoldbuer, to sten dybe på nær i vest, hvor den er halvanden sten dyb,[46] og de bæres af dobbeltfalsede hvælvpiller i alle hjørner. Den

Fig. 9. Romansk †dør på skibets nordside (s. 5926). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Romanesque †door in the north side of the nave.*

Fig. 10. Romansk †vindue på skibets sydside (s. 5926). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Romanesque †window in the south side of the nave.*

øvre del af to af hvælvene, de to vestre, er delvist fornyede, og ribberne her også forskellige fra den nedre del (jf. s. 5942). Et hak i den midterste skjoldbue mod syd (jf. fig. 13) må være forårsaget af, at †dørfløjen fra †syddøren har slået op heri.

Et *våbenhus* opførtes i senmiddelalderen ud for skibets syddør. Den relativt lave bygning er opført af munkesten; den østre flankemur har to savskifter foroven, og begge flankemure afsluttes foroven med en dobbelt falsgesims. I sydgavlen er en oprindelig fladbuet dør i et højtrejst spejl med tvedelt overdækning med spidsbuede stik, der hviler på en konsol.[47] I østre flankemur er et lille, fladbuet vindue/glug, der er falset på ydersiden (jf. fig. 23f). Over dette samt i vestre flankemur et nyere vindue. I våbenhusets indre er i hver flankemur tre relativt store, ca. 15 cm dybe nicher, der står tilmurede, og hvis overdækning ikke kendes, og rummet har fladt bræddeloft. Den kamtakkede, blændingsprydede gavl (fig. 17) har lidt over tagfodshøjde et savskifte, der er afbrudt på midten. Her sidder nu et nyere solur (jf. s. 5948). Gavlen prydes herover af fem stigende, spidsbuede højblændinger, hvoraf de to yderste hviler umiddelbart over savskiftet, mens den midterste sidder noget højere, og i hvis bund er en smal, syv skifter høj glug. I en af kamtakkerne er savskifter. I en omtale af kirken 1817 bemærkes, at der i våbenhuset er en kalkbænk, og at kalkstøvet flyver overalt i kirken, 'hvilket ikke blot ødelægger kirkegængernes klæder, men også er farligt for deres helbred'.[31] I en oversigt over materialhuse ved Gyldensteens kirker nævnes 1820, at der ved Særslev Kirke ikke er noget materialhus, men at det eksisterende våbenhus kunne indrettes hertil, og indgangen til kirken kunne flyttes til tårnet (jf. s. 5931).[31] Hvornår våbenhuset er inddraget til materialhus, og våbenhusfunktionen er flyttet til tårnrummets vestre del, er uklart, da det i en inventariefortegnelse 1823, hvor kalkbænkene igen nævnes, stadig omtales som våbenhus.[33] Funktionsændringen må imidlertid være sket umiddelbart herefter. Ved den første indførsel i kirkens protokol o. 1862 omtales bygningen som materialhus (jf. s. 5948),[16] mens biskop Engelstoft nogle år senere omtaler det som ubrugt.[48] Bygningen har siden 1907 været anvendt som ligkapel (jf. s. 5948).

Fig. 11. Romansk sålbænksten på korets sydside (s. 5926). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Romanesque sill stone in the north side of the nave.*

Fig. 12. Kirkens romanske †syddør (s. 5926) og våbenhusets indre (s. 5928). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The Romanesque †south door of the church and interior of the porch.*

Fig. 13. Spor af kirkens romanske †syddør, indre (s. 5926) samt spor efter †dørfløjen i vestsiden af fagets søndre skjoldbue (s. 5928). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Traces of the Romanesque †south door of the church, interior, and traces of the door leaf in the southern wall rib of the vault bay.*

Fig. 14. Korets hvælv (s. 5927). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Vaulting of the chancel.*

Fornyelse af korets gavltrekant. Korets gavltrekant blev i senmiddelalderen ombygget i tegl (fig. 16). Den med kamtakker forsynede og blændingspryddede gavltrekant har nu i tagfodshøjde indføjet et skifte kvadre, hvorved den nederste del af den senmiddelalderlige gavltrekant er fjernet på ydersiden (fig. 16, jf. fig. 22e og 23g). Nederst havde gavltrekanten over to skifter teglsten et savskifte, nu ommuret, og herover den tre skifter høje båndblænding, der nu ses. Herover er gavlen udsmykket med fem højblændinger, hvoraf den midterste er højest, mens de to på hver side er jævnhøje. Over sidstnævnte er cirkelblændinger og korte savskifter. Alle højblændingerne er tvedelte og fladbuede på en muret, to skifter høj konsol af bindere, hvoraf den nederste er rulskiftestillet. Gavltrekantens kontur med kamtakker er fornyet. (jf. s. 5942).

Et *tårn* i vest, der er lidt smallere end skibet og meget skævt placeret i forhold til dette, er trapezformet, idet nordmuren måler 8,1 m, mens sydmuren måler 9,1 m. Det rejser sig i tre stokværk og afsluttedes foroven af en dobbelt falsgesims i nord og syd og med gavle i øst og vest. Tårnets gavle er, formentlig i begyndelsen af 1700-årene, ombygget med svejfede †gavlkonturer (s. 5936); kamtakkerne og den øvre afslutning af gavlblændingerne (jf. ndf.) blev retableret i forbindelse med en større restaurering 1893-94 (s. 5942). Tårnet, der står hvidkalket, er opført af munkesten hovedsagelig i munkeskifte, men ca. 20 skifter i mellemstokværket er i – uregelmæssigt – polsk skifte. I vest (fig. 18) har tårnet en oprindelig fladbuet dør, der senere er ombygget (s. 5946).[49] Døren er placeret i et meget højt, spidsbuet spejl, og over døren – i spejlets bund – er et oprindeligt, nu tilmuret, falset fladbuet †vindue; i tilmuringen er en lille rundbuet glug. På sydsiden længst mod øst er et relativt stort vindue (fig. 19), der såvel på ydersiden som indersiden

har tre false, og som sidder i et tvedelt spejl med noget uregelmæssigt formede buer, der i midten bæres af en fire skifter høj, korsformet konsol.[50] Vinduets inderste fals ved lysningen er resultat af en ændring 1893 (jf. s. 5942).

Tårnrummet, der nu med en skillevæg, hvorpå der er et orgelpulpitur (s. 5972), er delt i en østre og en vestre del (jf. s. 5972) og åbner sig mod skibet med en bred, spidsbuet åbning (jf. fig. 15, jf. fig. 64). Rummet overdækkes af et samtidigt, ottedelt hvælv med retkantede halvstensribber og hviler på murede forlæg. Den vestre del, under orgelpulpituret (jf. ovf.), fungerer nu som våbenhus (jf. s 5928), og herfra – i et med brædder afskildret rum i tårnrummet sydlige del – fører en trætrappe op til orgelpulpituret. Tårnrummets østre del er inddraget i kirkerummet.

Et samtidigt *trappehus* er opført af tegl og placeret lidt vest for midten på tårnets sydside. Trappehuset rejser sig op til mellemstokværket, afsluttes foroven med en tredobbelt falsgesims og overdækkes af et helvalmet tag. Den øverste del er ommuret i nyere tid. Omtrent midt i sydsiden er en formentlig oprindelig fladbuet dør, der senere er ændret. Trappehusets indre er forneden overdækket af et fladbuet tøndehvælv med vederlag i øst og vest. Der er en halvstens rund spindel. Trappeløbet – den del, der er krum – er muret udelukkende af bindere og er overdækket af et meget fladbuet, snoet tøndehvælv, der foroven er suppleret med et kort, vandret, fladbuet tøndehvælv og en kort stump ligeløbstrappe i murtykkelsen, så der hermed kan kompenseres for trappehusets placering i murens midterakse. Overdø-

Fig. 15. Korbuens østside (s. 5926) og korhvælvets vestre skjoldbue (s. 5927). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *East side of the chancel arch and the the western wall rib of the chancel vault.*

Fig. 16. Korets gavl set fra sydøst (s. 5926). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Gable of the chancel seen from the south east.*

ren til mellemstokværket overdækkes af et stejlt stigende tøndehvælv og er lige gennemløbende. Væggen vest for døren er kraftigt behugget for at give adgang forbi det meget højtrejste hvælv i tårnrummet.

Mellemstokværket, der er meget højt, har fire små, lavt placerede, fladbuede glugger, der er enkeltfalsede udvendig og dobbeltfalsede indvendig; en mod nord og en mod syd samt to mod vest, der flankerer det højtrejste spejl over tårnrummets vestdør og -vindue.

Klokkestokværket prydes mod nord, vest og syd af en stor murblænding (fig. 6, 18-19), der mod vest har tredelt, fladbuet overdækning, som rager op i gavltrekanten (jf. ndf.), og mod nord og syd har firedelt, spidsbuet overdækning; bueslagene bæres af murede konsoller. I blændingernes bund er et fladbuet, relativt lille glamhul.[51] Et tilsvarende glamhul er på tårnets østside. Etageadskillelsen synes hævet ca. fire skifter.

Den blændingsprydede østgavl (jf. fig. 1) har i tagfodshøjde en savtaksfrise, hvorover en frise af

Fig. 17. Våbenhusets gavl set fra syd (s. 5928). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Gable of the porch seen from the south.*

Fig. 18. Tårnets vestside (s. 5930) og hovedindgangen til kirkegården (s. 5924). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *West side of the tower and the main entrance to the churchyard.*

Fig. 19. Tårnets sydside med trappehus (s. 5931). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *South side of the tower with stairwell.*

Fig. 20. Tårnets mellemstokværk set mod nordvest (s. 5933). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Intermediate storey of the tower looking north west.*

tre skifter høje, rektangulære blændinger, adskilt af lodretstillede løbere. Herover to høje, fladbuede glamhulslignende åbninger og i gavlspidsen en højblænding, hvori der er en fladbuet glug/åbning. Langs gavlens konturer er højblændinger i varierende højde. Gavlen er desuden udsmykket med små, rombeformede, aftrappede og cirkulære blændinger. Gavlens kontur med kamtakker er fornyet, ligesom blændingernes øvre afslutning er ombygget (jf. s. 5942).

Den ligeledes blændingsprydede vestgavl (jf. fig. 18) skæres i gavlfodshøjde af ovennævnte blænding (jf. ovf.), og på begge dens sider er en tre skifter høj båndblænding. Herover to slanke, fladbuede glamhulslignende åbninger, og ovenover igen en relativt lille, fladbuet åbning i et højt spejl. Også vestgavlen har små, rombeformede, aftrappede og cirkulære blændinger. På begge sider af åbningerne er høje, smalle blændinger, hvis øvre afslutning samt gavlens konturer, ligesom på østsiden, er ombygget (jf. ndf. og s. 5943).

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. O. 1700 erstattedes tårnets kamtakker med svejfede †gavlkonturer (jf. fig. 22d-e og 24-25). Disse fjernedes igen ved kirkens restaurering 1893-94 (jf. s. 5942). Beslægtede gavludformninger kendes eksempelvis i Fraugde og Højby kirker (s. 3533 og 3988). I bispeembedets visitatsprotokol 1749 omtaltes bygningen som værende i forsvarlig stand.[52] I en skrivelse 1. juni 1816 fra Danske Kancelli til besidderen af grevskabet Gyldensteen anførtes 'Ved de i f(orrige) a(ar) afholdte synsforretninger over kirkerne i Fyns stift er Særslev, Ejlby, Melby, Guldbjerg og (Nørre) Sandager kirker, som er fru grevinde tilhørende, befunden at trænge til forbedring og forskønnelse, og kancel-

Fig. 21. Tårnrummets hvælv (s. 5931). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Vaulting of the tower interior.*

liet skulle derfor … anmode fru grevinde om … at ville drage omsorg for, at manglerne ved disse kirker snarest muligt afhjælpes, såfremt det ikke allerede måtte være sket'.[53] Ved kirkesynet 1817 noteredes forskellige mangler, herunder at våbenhuset manglede et vindue, og at kirken trængte til kalkning.[31] Året efter registreredes, at kirken var forbedret, men at der stadig manglede et vindue i våbenhuset, og denne mangel gentoges det følgende år.[31] I begyndelsen af 1820 planlagdes nogle større arbejder ved kirken, bl.a. skulle der anbringes et nyt vindue over våbenhusets dør. Vinduet skulle være ¾ alen højt og have dørens bredde. Dette blev imidlertid ikke gennemført. Bjælkerne i kirken skulle fjernes og murene i stedet understøttes med støttepiller; disse blev dog ikke opsat ved denne lejlighed (jf. ndf.). Kunne bjælkerne ikke fjernes, skulle der indsættes nye bjælker, og de skulle males hvide. I kirkens nordside skulle anbringes to eller tre nye vinduer af samme beskaffenhed som de tilsvarende på den søndre side, og de skulle alle omsættes, og en dør anbringes bag alteret (jf. s. 5946).[31] Skibets østgavl, der da var af brædder, blev nedtaget og erstattet af en muret gavl.[31] Denne er helstenstyk og er båret af et let tilspidset aflastningsstik i korets fulde bredde. Gavlen har tre små, rundbuede lys- og luftåbninger, en i gavlspidsen og en på hver side af korets tagryg. I en oversigt over materialhuse ved Gyldensteens kirker nævnes det, at der ikke er noget materialhus, men at det eksisterende våbenhus (jf. s. 5928) kan indrettes hertil, og indgangen til kirken kan ske gennem tårnet, hvor tårnhvælvingen kan fungere som våbenhus, idet den har forbindelse til kirken og ikke benyttes.[31] Ved kirkesynet i august samme år omtaltes den igang-

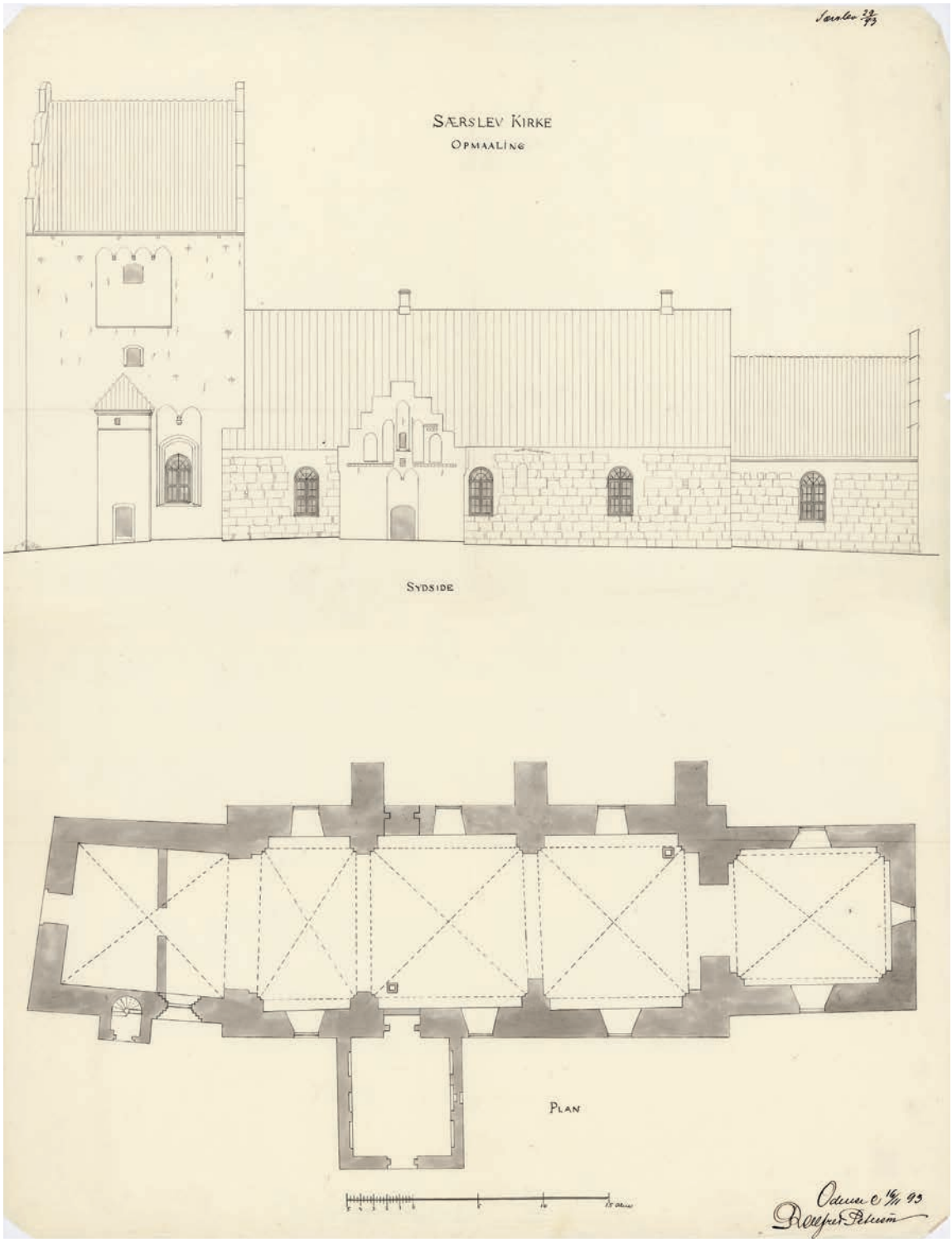

Fig. 22a-b. Opmålinger. Opstalt af sydfacaden samt plan. 1:300. Målt af R. Alfred Petersen 1893. I NM. – *Scale drawings. Elevation of the south side and plan.*

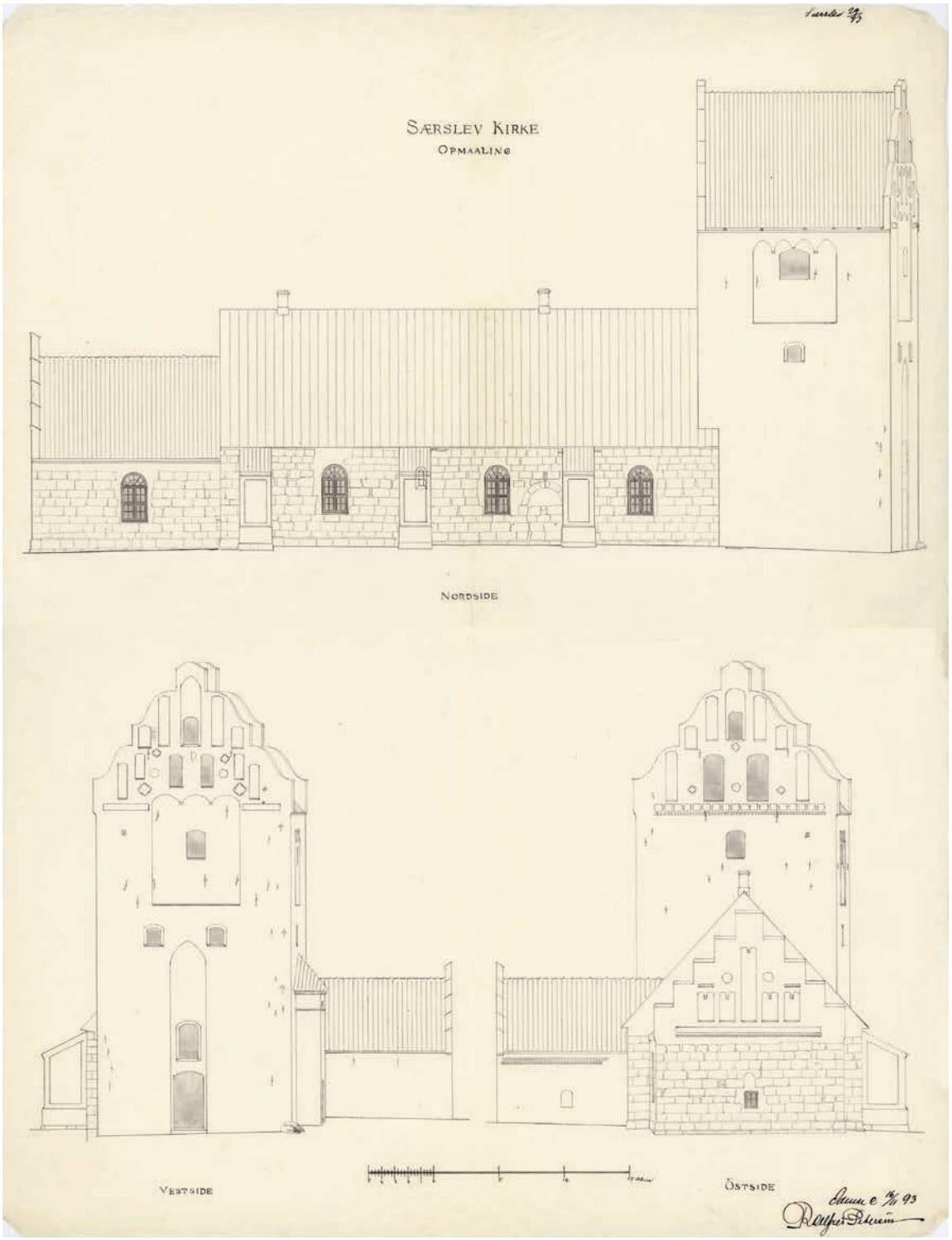

Fig. 22c-e. Opmålinger. Opstalter af nord- vest- og østfacaderne.1:300. Målt af R. Alfred Petersen 1893. I NM. – *Elevations of the north, west and east side.*

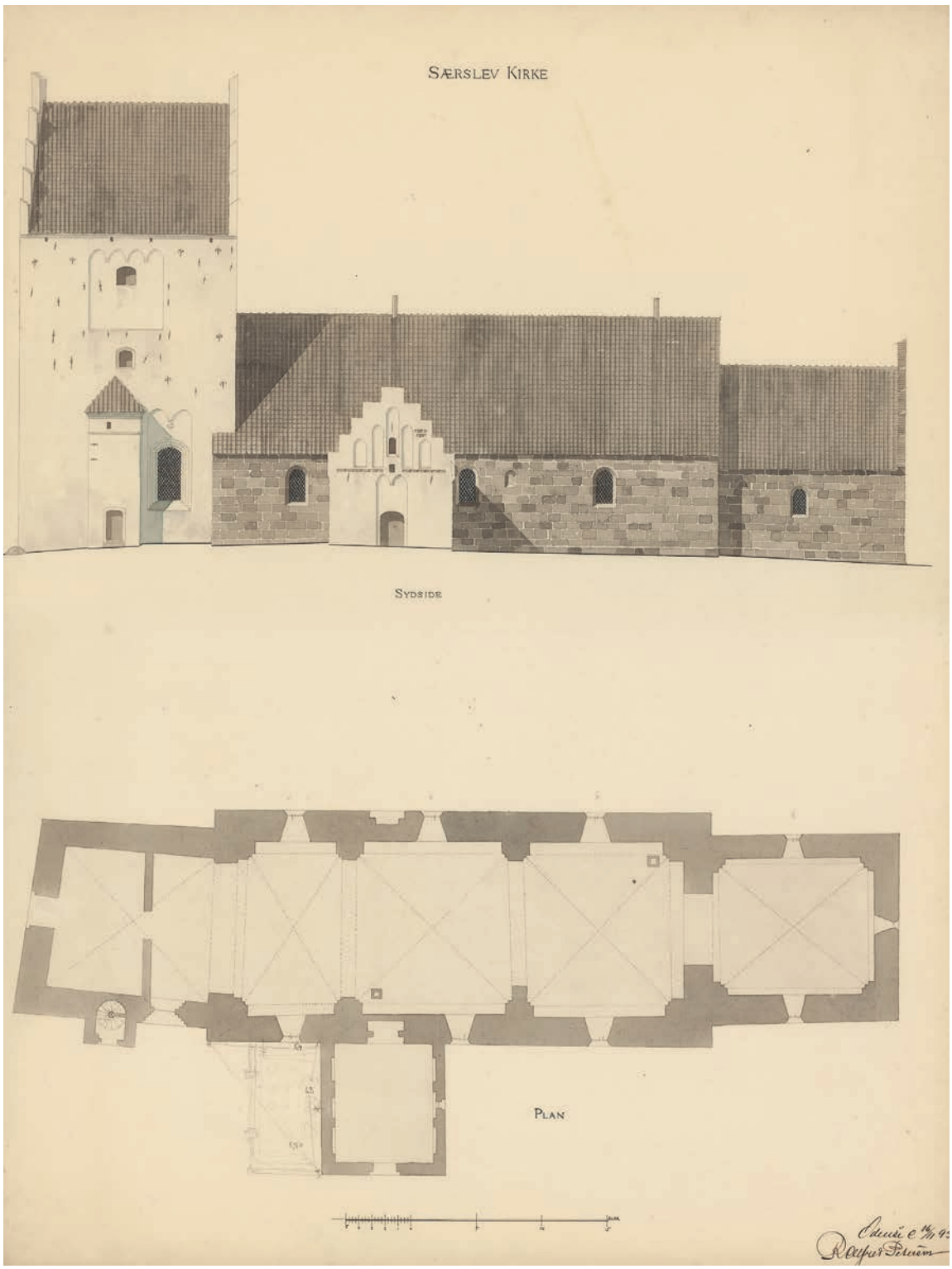

Fig. 23a-b. Restaureringsprojekt (s. 5942). Opstalt af sydfacaden samt plan. 1:300. Tegnet af R. Alfred Petersen 1893. I NM. – *Restoration project. Elevation of the south side and plan.*

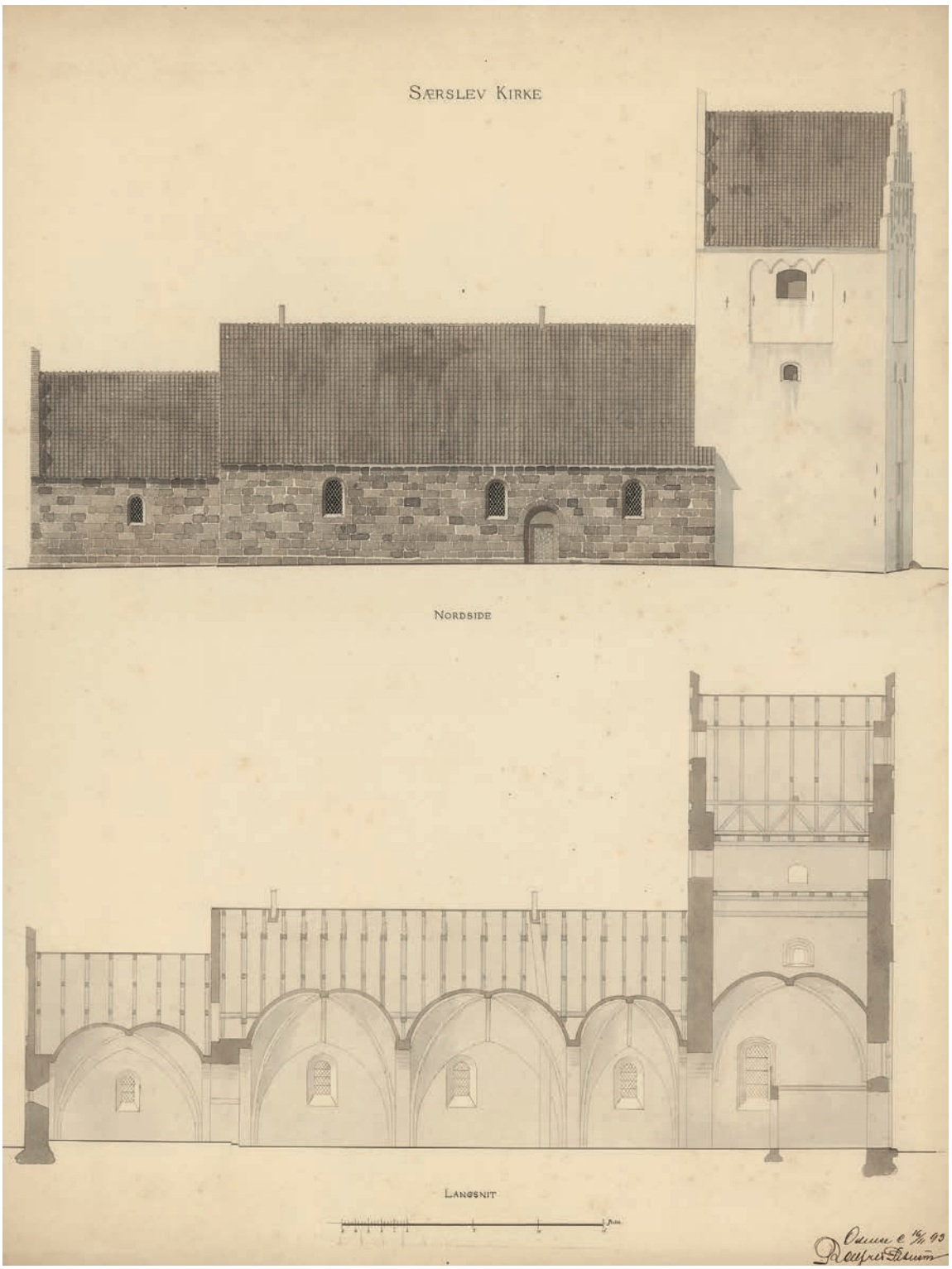

Fig. 23c-d. Restaureringsprojekt (s. 5942). Opstalt af nordfacaden samt længdesnit set mod syd. Tegnet af R. Alfred Petersen 1893. I NM. – *Restoration project. Elevation of the north side and longitudinal section looking north.*

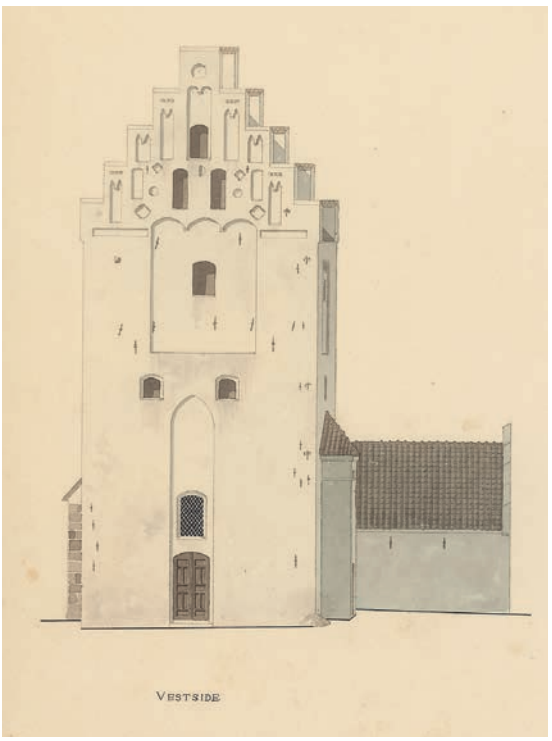

Fig. 23e. Restaureringsprojekt (s. 5942). Opstalt af vestfacaden. 1:300. Tegnet af R. Alfred Petersen 1893. I NM. – *Restoration project. Elevation of the west side.*

værende restaurering, der ville koste over 2.000 rigsbankdaler, men kirkesynet mente da også, at kirken ville blive en »af de smukkeste i Landet«.[31] Allerede i 1823 bemærkedes, at selvom man de foregående år havde brugt flere tusind rigsbankdaler til istandsættelse og forskønnelse af kirken, konstateredes nu svagheder i hvælvingerne; disse var så farlige, at først en hvælvkappe og derefter yderligere en delvist måtte nedtages og genopmures (jf. s. 5928) og murene udvendig understøttes med piller (jf. s. 5948).[31] I slutningen af juli det år omtaltes, at det kun gik 'sendrægtigt' med kirken, og præst Sidenius håbede, at den kunne være færdig til vinteren, så menigheden ikke skulle søge fremmed kirke.[54] I november samme år noteredes, at kirkegården var planeret, men i løbet af sommeren var dens vedligeholdelse blevet forsømt, idet der som følge af en reparation af kirken havde været 'megen Kiørsel' på den.[44] Året efter noteredes ved kirkesynet, at kirken nu efter forrige års reparationer var i meget god stand, så der nu kun var ubetydelige forbedringer tilbage.[31] Ved visitatsen 1833 noteredes, at kirken trængte til reparation, men det nævnes ikke, hvad denne bestod af, bortset fra at den største klokke var sprukket og nedtaget (jf. s. 5975).[55] Ved kirkesynet 1872 bemærkedes, at i den nederste hvælving i højkirken (dvs. skibet) var væggen og hvælvingen meget grøn og burde derfor hvidtes eller, endnu bedre, afpudses.[56] De to følgende år noteredes henholdsvis, at kirken var under murreparation, og at den var 'for tiden indvendig under murreparation'. Blandt arbejderne nævntes såvel korets som skibets østre gavltrekant, som begge skulle underkastes en hovedreparation.[57] I kirkens synsprotokol 1883 omtaltes, at tårnets ydre murværk flere steder var så brøstfældigt, at den søndre del af den vestre gavlkam måtte nedtages og opmures af nyt, og således at den oprindelige arkitektoniske facade bibeholdtes. På korets brøstfældige spidsgavl skulle såvel det søndre som det nordre hjørne nedtages og opmures af nyt. På kampestensmuren var der pletvis indsat mursten, som skulle fjernes og erstattes af kvadre, og flere af manglerne blev gentaget det følgende år.[16]

Restaurering 1893-94. Grevskabet Gyldensteen fremsendte 1892 et tilbud om så vidt muligt at føre kirken tilbage til sin oprindelige skikkelse med rundbuede, granitindfattede blyvinduer, således at det daværende vindue i korets østlige gavl skulle borttages, det gamle vindue skulle bringes tilbage til sin oprindelige form, og den øvrige mur kom til at stå i ren granit, ligesom det samme skulle gælde for enkelte med røde mursten udfyldte pletter på sydsiden, mod at synet anbefalede, at det på kirkens skib værende skrøbelige blytag erstattedes med andet materiale som skifer eller tegl. Synet erkendte, at det nuværende blytag var så dårligt, at der forgæves år efter år var anvendt ikke så lidt på dets reparation, så et nyt tag måtte anses for nødvendigt. Skønt synet ville finde et nyt blytag smukkest, ville dette dog medføre så stor en bekostning, at det var villigt til at anbefale tegltag – ikke skifer – så meget mere som korets og stræbepillernes tag var af tegl, og der således ville blive en lighed over alt.[58] Arkitekt R. Alfred Petersen udarbejdede året efter en grundig beskrivelse af den påtænkte restaurering:

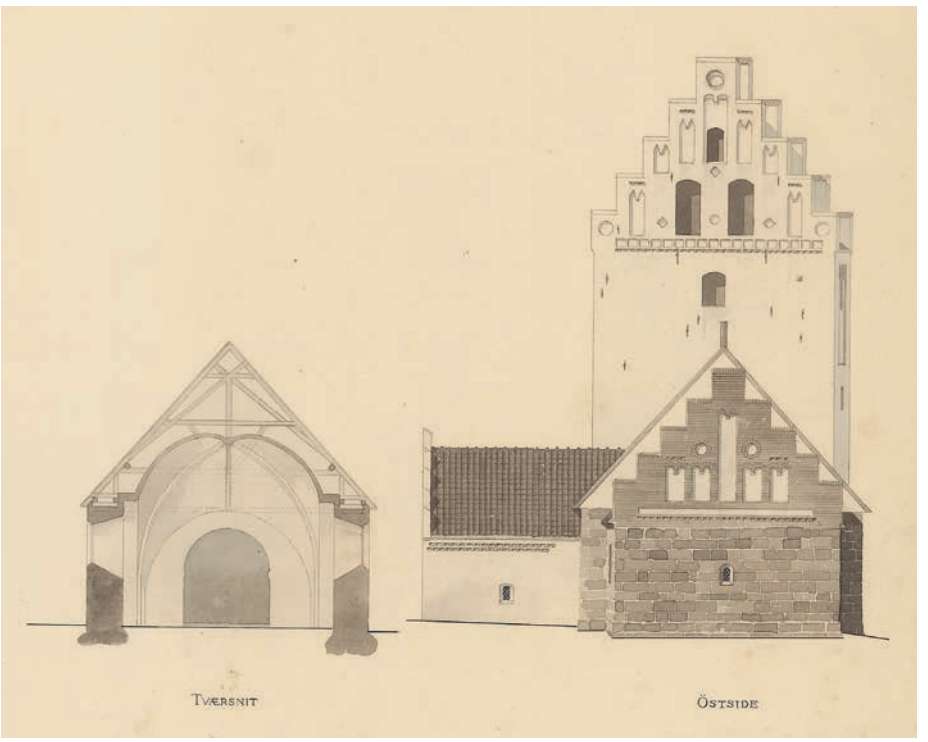

Fig. 23f-g. Restaureringsprojekt (s. 5942). Tværsnit set mod øst og opstalt af østfacaden. 1:300. Tegnet af R. Alfred Petersen 1893. I NM. – *Restoration project. Cross section and elevation of the east side.*

'De på tårnet værende, for ca. to århundreder siden frasatte[?] kamme nedtages og erstattes med kamtakker svarende til det i den senere middelalder opførte tårn, idet samtidig overdelen af gavlblændingerne udmures således, at de kommer til at stå i samklang med de tilsvarende på den antagelig samtidig opførte korgavl. De to trævinduer i tårnets vest- og sydside udtages og erstattes med blyvinduer, det førstnævnte i sin nuværende skikkelse, det sidstnævnte med benyttelse af de tilstedeværende oprindelige vinduesfalse, dog således, at der udmures endnu en fals inden for de oprindelige, da blyvinduerne ellers ikke vil kunne gå fri af den indvendig i tårnet fra nord til syd gående mur, som bærer orgelpulpituret.

For øvrigt lades tårnet urørt, da det – så vidt det er muligt at se for den gennem en lang årrække påsmurte hvidtekalk – næppe vil være muligt at rense samme, på grund af at der i murværket er større og mindre udmuringer og istandsættelser med små gule mursten.

På kirkens skib aftages blytaget og erstattes med røde teglsten i lighed med dem, der findes på tårnet og korets tage. De nuværende trævinduer udtages, og i stedet for indsættes blyvinduer, der omgives af tilhuggede granitkvadre, der fuldstændig skal udfylde det nuværende murværk. Det oprindelige vindue, der er placeret på sydsiden, som nu er udfyldt med murværk i flugt med murens yderkant, renses, og murværket udmures på ny med røde munkesten på den plads, glasset førhen har siddet.

De tre store støttepiller på nordsiden fjernes, og de træankre, der går tværs igennem skibet, erstattes med runde smedejernsankre, hvis stikker så vidt muligt skjules inde i murværket.

Ved nedrivningen af den midterste pille, vil der muligvis fremkomme spor af endnu et oprindeligt vindue, der, såfremt det er til stede, for øjeblikket skjules af pillen. Dette vil da blive behandlet på samme måde som angivet ovenfor. Det kan ikke lade sig gøre at indsætte blyvinduer i hverken vinduet i sydsiden eller eventuelt det i nordsiden, da begge ligger lige for gjordbuen mellem anden og tredje hvælving i skibet.

I den tilmurede kvindedør på nordsiden vil murværket blive udtaget, og såfremt det ved nærmere undersøgelse viser sig, at dørindfatningen er lige så velbevaret her som ved døren i sydsiden (i det nuværende materialhus og forhenværende våbenhus), vil denne atter blive tilmuret med røde munkesten, men dog så langt tilbage fra murens yderkant, at begge karmstenene og den over disse værende tympanon bliver synlige.

Fig. 24. Prospektskitse af kirken set fra nordøst. J.Vilh. Petersen? I NM. – *Prospect sketch of the church seen from the north east*.

De murede skorstenspiber nedtages, og i stedet for disse opsættes piber af kobber, således som anbefalet i Ministeriets cirkulære.

I koret vil vinduerne blive forandret på samme måde som angivet ved skibet, dog bliver vindueshullerne her lidt mindre end i skibet. Den murede gesims nedtages, og der opsættes et sugbræt ligesom det, der er på skibet. Mellemrummet mellem det øverste kampestensskifte og sugbrættet, der for tiden består af murværk af brændte sten, udfyldes med huggede granitkvadre.

Det nuværende trævindue i korgavlen udtages og udmures ligeledes med granitkvadre, hvorimod det ovenover siddende oprindelige vindue fremdrages i sin gamle skikkelse og forsynes med blyruder.

Spidsgavlen, der er påmuret antagelig samtidig med tårnet, forbliver i sin nuværende skikkelse, dog således at den renses for kalk og kommer til at fremtræde i røde mursten.

Materialhuset, der skriver sig fra samme tidsalder som tårnet, tænkes stående urørt, dog at det lille tilmurede vindue i østsiden udhugges og forsynes med blyruder.

Trappetårnet bliver uforandret i sin nuværende skikkelse'.[33]

Ifølge kirkeprotokollen 1894 var kirkens forhåndenværende restaurering fortsat i gang,[16] og året efter udtryktes, at 'den nu restaurerede kirke henstod i et meget smukt og stilfuldt ydre'.[59] 1907 var der et ønske om, at et kalkhus (formentlig materialhuset, jf. ndf.) kunne omdannes til ligkapel, og dette havde kirketiendeejeren ikke noget imod, så længe der ikke blev påført ham udgift ved omdannelsen eller vedligeholdelsen, men året efter meddeltes, at et ligkapel var indrettet i et tidligere materialhus (jf. s. 5948).[16] Kirkens indre gennemgik i 1924 en større restaurering ved arkitekt Knud Lehn Petersen, herunder nyt gulv i skibet (jf. s. 5945).[42] I synsprotokollen 1926 udtryktes: 'I øvrigt var kirken vel vedligeholdt og indvendig var den smuk efter den nylig fuldførte hovedreparation'.[60] Ved kirkesynet 1935 billigede og anbefalede synet, at korbuen skulle afdækkes, så den kunne fremtræde i sin oprindelige skikkelse og med afrensede kvadre.[61]

Gulve. Det nuværende gulv i koret er lagt af røde teglsten, lagt to og to i skiftevis rummets længde- og bredderetning. De to kortrin er af rulskiftelagte teglsten. I midtergangen, også i tårnrummets østre del, er et sisaltæppe, og i stolestaderne bræddegulv, dog er der under prædikestolen og kororglet gulv af små, røde, kvadratiske fliser af tegl. I ligkapellet (jf. s. 5948) er glaserede teglsten, lagt to og to skiftevis i rummets længde- og bredderetning.

†*Gulve.* I forbindelse med planer 1807 om at flytte alteret frem i koret, 'således at præsten under gudstjenesten kan have ansigtet vendt imod menigheden', og 'at da præsten bør opholde sig bag alteret under sangen, bør der overvejes et anstændigt og overtrukket sæde for ham ved muren under vinduet, lige for alterbordet og gulvet imellem muren og alterbordet været belagt med brædder og ikke med sten'.[33] Sidstnævnte blev i al fald ikke gennemført, da gulvet i koret o. 1820 var belagt med sten, der skulle optages, så gulvet herunder kunne fyldes op, og stenene derefter lægges igen.[31] I synsprotokollen for 1861 bemærkedes, at gulvet i koret var sunket flere steder og skulle omlægges.[62] Året efter nævnes, at gulvet imellem alteret og knæfaldet skulle lægges med fjæle i stedet for de mursten, det for tiden var lagt med, og at gulvet i kor, skib, inklusiv stolestader, samt i tårn var brændte mursten, mens der i materialhuset (det tidligere våbenhus, jf. s. 5948) ikke var noget gulv.[58] 1873 nævnes, at gulvet i kirken består af brændte mursten.[33] Ved synet 1876 bemærkedes, at stenene i gulvet i stolestaderne var 'gennemtrukket af fugt og grønne', og der burde derfor lægges nye gulvsten.[63] 1883 skulle de røde sten i korets gulv optages og erstattes med gule af samme slags som det øvrige korgulv.[64] 1884 planlagdes gulvet i våbenhuset (tårnrummet, jf. s. 5931) fornyet, og de gamle sten benyttet i materialhuset, der burde forsynes med gulv af mursten.[65] 1923 skulle gulvet i ligkapellet (jf. s. 5948) fornyes, eventuelt af beton og fliser eller beton med linoleum over.[61] Det vedtoges 1924, i forbindelse med en større, planlagt restaurering, at ansøge Stiftsøvrigheden om tilladelse til at anvende 2.000 kr. til nyt gulv og at søge om tilladelse til at anvende det beløb på 1.100 kr., der var hensat til dræning af kir-

Fig. 25. Prospekt af kirken set fra nordøst ved J. G. Burman Becker 1858. I KB. – *Prospect of the church seen from the north east.*

kegården, da det har vist sig, at ingen dræning tiltrængtes,[66] og året efter meddeltes, at kirken var forsynet med bl.a. nyt gulv under stolene, nye fliser i koret og under kakkelovnene.[42] 1956 skulle der lægges nyt gulv af mursten, eller klinker lægges i kapellet (jf. s. 5948).[16]

Døre. Tårnets dør skulle 1882 udvides i bredden.[34] Den nuværende, fladbuede dør (jf. fig. 18) har i det ydre en enkelt fals og er ret gennemløbende.

†*Døre*. En dør skulle o. 1820 anbringes bag alteret.[31] På Burman Beckers prospekt af kirken 1859 (fig. 25) angiver han en dør med vandret overligger omtrent midt i gavlen. I den første indførsel i kirkens protokol o. 1862 omtales en dør.[16] I synsprotokollen 1863 anføres, at da præsten måtte anvises plads bag alteret og for at forebygge træk, måtte døren der helst tilmures, og den gamle præstestol anvendes til panel ved muren. For så vidt præsten ikke ønskede det eller anså det for nødvendigt, havde synet intet imod, at døren bag alteret forblev indtil videre.[58] Den blev ikke tilmuret ved denne lejlighed, men 1876 besluttedes at tilmure den og i stedet anbringe et vindue (jf. ndf.).[34]

†*Vinduer.* Et projekt 1807 til indsættelse af et fag vinduer i korets østgavl til erstatning for altertavlen blev næppe gennemført (jf. s. 3194).[33] Frem til kirkens restaurering 1893-94 (jf. s. 5942) havde kirken en række vinduer, der i hvert fald for hovedpartens vedkommende må være indsat i årene efter 1820.[31] Åbningerne udfyldtes af trækarme med rundbuet øvre afslutning og fordelte sig med fire på nordsiden og fem på sydsiden (jf. fig. 22a-e). I stedet for korgavlens †dør (jf. ovf.) indsattes 1876 et lille, kvadratisk trævindue (jf. fig. 22e).[67] Også dette fjernedes ved restaureringen 1893-94 (jf. s. 5942). De fleste af ovennævnte vinduer var allerede 1884 i så dårlig stand, at de skulle udskiftes;[62] et krav, der genfremsattes de følgende år.[68]

Tagværker. Alle tagværker er nyere, af fyr.

En *klokkestol* til to klokker er anbragt i tårnets tagrum. Konstruktionen er nyere, af fyrretræ, men indeholder dele af eg fra en ældre stol. Af disse er to stolpepar i stolens vestre del nummererede med henholdsvis stregnummerering i syd og trekantstik i nord.

Tagbeklædningen er nu overalt tegl, formentlig senest fornyet på kor, skib og ligkapel (det gamle våbenhus (s. 5948) i begyndelsen af 1980'erne og på tårnet 1999.[69]

†*Tagbeklædning.* Ved sin visitats 1590 berettede biskop Jacob Madsen, at kirken er »tagt met Bly alt vden Tornet«.[19] Ved et kirkesyn 1815 var der bemærkninger om, at et hul i blytaget var blevet repareret.[31] Ved kirkesynet 1824 meddeltes ikke desto mindre, at blytaget over kirken var 'åbent' flere steder.[31] Af Burman Beckers prospekt 1858 af kirken set fra nord (fig. 25) fremgår, at der da var tegl på korets nordside og bly på skibets og tårnets nordsider. Da biskop Engelstoft besøgte kirken 1860 var der tegl på korets sydside, ellers bly.[32] Ved den første indførsel i kirkens protokol 1862 beskrives taget over skibet at være af bly, mens de resterende bygningsdele, kor, tårn og materialhus havde tegltage.[16] Året efter er der beklagelser i protokollen over, at der manglede lys over den del af kirken, hvor der stadig var blytag, nemlig over skibet, hvorfor der skulle indsættes glasruder.[16] 1871 var blytaget utæt og trængte til reparation. Patronen meddelte, at hvis blytaget var så brøstfældigt, at det ikke egnede sig til reparation, ville han ansøge om tilladelse til at ombytte blytaget med et skifertag.[58] Af en skrivelse i grevskabet Gyldensteens arkiv o. 1873 fremgår imidlertid, at der da stadig var blytag over skibet.[33] 1878 var blytaget under reparation.[56] Af J. Vilh. Petersens skitse 1881 (fig. 24) fremgår, at korets og tårnets nordside havde tegltage, mens der da stadig var blytag i al fald over skibets nordside. 1884 trængte såvel tegltage som blytag til grundig reparation.[16] I forbindelse med et syn af kirken 1892 henstillede synet til, at det skrøbelige blytag på kirkens skib burde erstattes af et andet materiale: »Skønt synet ville finde et nyt blytag smukkest, ville dette dog medføre så stor bekostning, at det var villigt til at anbefale tegltag – ikke skifer – så meget mere som korets og stræbepillernes tage er af tegl«.[58] I forbindelse med en større restaurering 1893-94 skulle blytaget på kirkens skib aftages og erstattes med røde teglsten i lighed med dem på koret og tårnet. Arkitekt R. Alfred Petersens prospekt af kirken fra dette år (fig. 23a, c, e og g) viser også kirken med tegltage overalt.

Fig. 26. Kirken set fra sydøst. Foto Chr. Axel Jensen 1911. I NM. – *The church seen from the south east.*

†*Messeklokkespir.* Jacob Madsen noterede ved sin visitats 5. marts 1590, at der var »1 lidet Spir paa Enden aff Kirken.«, og der i spiret hang to små klokker (jf. s. 5963).[19] Af hans skitse (jf. fig. 76) fremgår, at spiret var på skibets østende.

Kirkens nuværende *opvarmning* er med naturgas, formentlig etableret 1988 (jf. ndf.).

†*Opvarmning.* Ved kirkesynet 1877 blev der fremlagt et andragende fra en del beboere, som forlangte, at der blev anbragt to kakkelovne i kirken; en i hver ende af kirkens skib. I forbindelse med provstesynet samme år noteres, at disse, der skulle være med fyring med kul, skulle anskaffes.[68] De var placeret henholdsvis i skibets nordøsthjørne og vestligt i skibets sydside foran den tilmurede syddør (jf. fig. 30) og med skorstene på tagets skråning nær skibets østende og vestligt på skibet (jf. fig. 22a-c, 23a-d, 24, 83 og 86). Allerede 1881 konstateredes, at de to kakkelovne, der var anskaffet, ikke kunne varme kirken op. Dette søgtes afhjulpet ved at forsyne kakkelovnene med to lange rør 'fra neden og op ad'.[68] Da det viste sig, at de to skorstene, som udmundede midt på tagets skråning, ikke formåede at skaffe fornøden træk, så kirkens indre blev 'skamskændet af røg og os, ligesom orglet lider derved', så burde de fra hvælvingen føres skråt op under taget og udmunde i rygningen;[63] og for at skaffe tilstrækkelig træk burde der også anbringes en tremmedør i våbenhusets indgangsdør.[16] 1893 besluttedes, at de murede skorstenspiber skulle nedtages, og i stedet for disse opsættes piber af kobber, således som anbefalet i Ministeriets cirkulære.[33] Ved kirkesynet 1904 var der et udtalt ønske om, at kakkelovnene skulle blive istandsat,[16] men allerede 1908 blev nye kakkelovne anskaffet.[70] 1924 var der igen ønske om nyt varmeapparat, men året efter blev de to kakkelovne omsat og tromlerne fornyet,[42] 1933 blev der købt to nye forlåger til kakkelovnene, men allerede 1935 billigede og anbefalede kirkesynet anskaffelsen af et tidssvarende varmeværk.[71] Året efter vedtog menighedsrådet at installere centralvarme efter overslag og tegninger fra ingeniør H. P. Knudsen.[72] 1945 påtaltes, at der var brug for en ny skorstenspibe, men den blev formentlig først muret 1947.[71] 1955 ansøgte rådet om en ny varmekedel, eventuelt til oliefyr, men senere samme år betaltes regninger formentlig for reparationer,[36] idet der 1960 indhentedes tilbud på installation af oliefyr, men sagen henlagdes indtil videre.[73] Tre år senere valgte man at genoptage sagen og indhente yderligere fire tilbud, hvorefter man øjensynlig installerede et oliefyr efter tegninger af ingeniør Larsen, Odense.[36]

Fig. 27. Solur på våbenhusets gavl (s. 5928). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Sundial on the gable of the porch.*

Da der 1970 var planer om en ny toiletbygning (jf. s. 5924), drøftede man også kirkens varmeforhold, og 1973 konstateredes, at kirkens varmekedel var utæt og oliefyringsaggregatet slidt op, så begge dele skulle fornyes snarest.[36] Menighedsrådet vedtog 1988 at udskifte fyr og kedel samt olietank, men det fremgår ikke, hvad det skulle erstattes med, men det er formentlig ovenstående naturgasanlæg.[36] Den østre skorstenspibe er stadig bevaret (jf. fig. 1 og 6).

Et *materialhus* indrettedes i det middelalderlige våbenhus (jf. s. 5928). Hvornår dette er sket, vides ikke med sikkerhed. I en oversigt 1820 over materialhuse ved Gyldensteens kirker nævnes, at det eksisterende våbenhus kunne bruges til det (jf. s. 5928).[31] Biskop Engelstoft nævner 1860 »Vaabenhuset [som nu er] ubrugt«.[32] I den første indførsel i kirkeprotokollen 1862 nævnes, at der er fjælleloft over det halve af materialhuset, og at der ikke var noget gulv (jf. s. 5945).[16] 1884 besluttedes, at de gamle sten fra våbenhusets gulv (tårnrummet) kunne anvendes her.[16] 1907 var der planer om at indrette et ligkapel (jf. ndf.) i det gamle materialhus, og året efter var det indrettet.[16]

Et *ligkapel* indrettedes o. 1907 i det gamle våbenhus (jf. s. 5928).[16] 1924 skulle ligkapellet istandsættes.[16]

Murbehandling. Våbenhus, tårn og skibets østre gavltrekant står hvidkalket, mens kor og skib står ubehandlet.

†*Murbehandling.* 1824 trængte væggen bag alteret til opmaling.[31] Den fik da rimeligvis den blå farve, som ifølge kirkesynet 1878 helst skulle bibeholdes, men opfriskes eller nymales.[56] Der blev 2017 fundet limfarve på kirkens vægge.[74]

†*Støttepiller.* Tre støttepiller blev o. 1821 opført på skibets nordside, i forbindelse med at de to vestligste hvælv i skibet var blevet nedtaget og genopmuret (jf. s. 5942), og bjælkerne i skibet blev ved samme lejlighed planlagt fjernet, men de bibeholdtes.[31] Biskop Engelstoft noterede ved sit besøg 1860 »Tre store [tilføjet: klodsede] Contraforier anbragt på Nordsiden (hæslige og slet murede)«.[32]

De kraftige piller var opført af tegl med en muret, kraftig sokkel over skifte af granitkvadre. De

Fig. 28. Solur fra 1788 på våbenhusets gavl (s. 5942). Foto Jan Steenberg u.å. I NM. – *Sundial, 1778, from the gable of the porch.*

Fig. 29. Kalkmalede monogrammer for Christian III og Martin Luther formentlig fra 1836 (s. 5949). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Wall-painted monograms of Christian III and Martin Luther, presumably from 1836.*

afsluttedes foroven med en dobbelt falsgesims og afdækkedes af et halvtag op mod muren.

I beskrivelsen af kirken i den første indførsel i kirkeprotokollen 1862 nævntes, at de tre svære murpiller på skibets nordside for en del var anstrøgne med mørk kalkfarve.[70] Ved et kirkesyn 1870 nævntes, at pillerne trængte til reparation, og 1883 at den østre side af den vestligste pille på kirkens nordside skulle istandsættes grundigt. Samtlige øvrige støttepiller skulle repareres.[16] I forbindelse med en storstilet restaurering af kirken 1893-94 (s. 5942) skulle såvel støttepillerne som nogle indlagte træankre fjernes, og sidstnævnte erstattes af runde smedejernsankre, hvis stikker så vidt muligt skulle skjules inde i murværket.[75]

Et *solur* fra 1788 (fig. 27-28) er indsat i våbenhusgavlen, midt over døren (jf. fig. 17). Soluret, der måler 47×37 cm, er af sandsten. Langs stenens kant er hugget en rille, som danner en ramme. Øverst er initialerne G og K (formentlig for kirkeejeren Johan Henrik Knuth), herunder en vandret bjælke, ligeledes hugget, med årstallet Anno 1788. Nederst en vandret bjælke med en nu ulæselig versalindskrift, muligvis et bibelcitat. Den resterende del af pladen dækkes af uret, der øverst har en halvcirkel, hvori en viser af metal sidder, og hvorfra radiære linjer udgår. Nederst tallet 12 og herfra mod vest tallene 11-6 og mod øst tallene 1-6. Uret er nu meget forvitret, og forvitringen er øget betragtelig siden 1950'erne?.

Fortov. Ved synet 1864 konstateredes, at der stadig manglede fortov omkring kirken,[62] men det må være etableret kort efter, da der 1875 nævntes, at fortovet burde forhøjes og gives et fald udad og fornødent afløb.[56] Allerede 1883 påpegedes, at fortovet ikke var tilstrækkeligt, idet der omkring kirken skulle brolægges med passende skråning fra kirken i 1½ alens bredde.[62] Menighedsrådet fremsatte 1906 ønske om, at fortovet om kirken måtte blive restaureret, helst med cementbelægning.[16]

Kalkmaleri. To monogrammer for Christian III og Martin Luther (fig. 29), i østkappen af skibets østligste hvælvfag, er formentlig malet i forbindelse med reformationsjubilæet 1836. Monogrammerne er udført med gult. Christian III's har anakronistisk, lukket bøjlekrone, mens Luthers initialer krones af egeløv, udført med grønt ligesom de laurbærkranse, der indrammer begge monogrammer.

Fig. 30. Indre set mod øst. Foto o. 1920. I NM. – *Interior looking east*.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste genstande er den romanske døbefont og det romanske, kvadermurede alterbord, som dog er ommuret i nyere tid. Den rankeprydede døbefont antages at være hugget på Djursland ligesom fontene i nabokirkerne Ejlby og Melby. Fra senmiddelalderen er bevaret et brudstykke af en trefløjet ⋆(†)altertavle fra o. 1500 i form af et relief fra tavlens centrale, figurrige korsfæstelsesscene. Det findes nu i Odense Bys Museer. En klingpung er skænket 1680 af købmand Jørgen Eriksen og hustru(?) Catharina Brage. Han var bror til den daværende sognepræsts hustru Anne Eriksdatter (jf. ndf.). Det glatte dåbsfad af messing hidrører måske fra tiden o. 1700. Den akantusbarokke altertavle fra 1702 er tilskrevet billedskæreren Michael Tuisch og har i storfeltet et ældre, antagelig nederlandsk korsfæstelsesbillede fra 1676. Tavle og maleri var oprindeligt skænket til Nørre Sandager Kirke af Martin Conrad Bierman von Ehrenschild til Enggård (Gyldensteen) og kom til Særslev Kirke 1807-09. En oblatæske af sølv fra o. 1700-25 er måske skænket af præsteenken Anne Eriksdatter (†1726, jf. epitafium nr. 1). Altersættet er udført 1772 af Odenseguldsmeden Rasmus Rasmussen Møller og givet af kirkens ejer Johan Henrik Knuth. Sygekalken fra o. 1800 skyldes Poul Jensen Theilgaard, Odense. En pengeblok fra 1800-tallet har flere sidestykker i grevskabet Gyldensteens kirker. Pulpituret i tårnrummet er måske eneste reminiscens af en omfattende, indvendig istandsættelse 1820-21. To klokker er begge støbt af I. C. & H. Gamst, København, henholdsvis 1820 og 1835. En præsterækketavle (nr. 1) ophængt 1836 af sognepræst Benjamin Sidenius har o. 1875 tjent som forbillede for en supplerende tavle (nr. 2). Kirkeskibet er skænket o. 1850 af Benjamin Sidenius. Dåbskanden af tin er anskaffet 1884 fra den københavnske kandestøber Johan Lorentz Buntzen. Alterstagerne fra 1884/85 er efterligninger af stager fra tiden o. 1575. En vinskummeske er udført 1887 af Lars Rasmus Rasmussen, Bogense. En armstol til præsten og en servante af blik er fra o. 1900. Salmenummertavlerne, tre lysekroner og en række lampetter er ophængt 1908, mens en stor syvarmet kandelaber er skænket samme år af kirkens ejer Hugo Kuno Georg Bernstorff-Gyldensteen. Stolestaderne fra 1924/25 er tegnet af arkitekt Knud Lehn Petersen. Det samme gælder muligvis også to skårne pengebøsser dateret 1925. Alterskranken af smedejern er udført 1941 af Peter Rasmussen, Hudevad Smedje, mens en syvstage af smedejern skyldes samme smedjes mester, Hans Rasmussen. Prædikestolen fra 1953, tegnet af arkitekt Hans Georg Skovgaard, har relieffer

Fig. 31. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior looking east.*

af Kaj Louis Jensen. En alterkande af sterlingsølv fra Cohrs fabrikker i Fredericia er skænket 1954 af J. P. Jacobsen, Særslev. Orglet med syv stemmer, et manual og pedal er bygget 1968 af Marcussen & Søn, Aabenraa. Desuden et altertæppe 1973, et nyere, digitalt kororgel og en hjulkrone i koret fra 2018.

Om kirkerummets indretning i den ældre middelalder kan kun udledes, at den omfattede det kvadermurede alterbord, et †sidealter ved triumfmurens sydside, hvorfra en figur (†sidealterudsmykning) måske stammede, døbefonten, der formentlig stod i skibet, og endelig en †krucifiksgruppe, der antagelig har prydet korbuen. I senmiddelalderen fandtes koret indrettet med to rækker †korstole, et †monstransskab og antagelig også †kister. O. 1500 opsattes en trefløjet ⋆(†)højaltertavle med en figurrig korsfæstelsesscene i midtfeltet og apostelfigurer i sidefløjene, mens tavlen i lukket stand viste malerier af Jesus' lidelseshistorie og Opstandelsen. Alle de ovennævnte stykker fandtes også efter reformationen og omtaltes (med enkelte undtagelser) af biskop Jacob Madsen ved hans visitats 1590, da biskoppen i øvrigt fandt »Kirken skøn og i god Stand«.[19] På dette tidspunkt fandtes også en †prædikestol i skibets østende, mens døbefonten stod under korbuen, og de gamle †korstole nu blev brugt som †skrifte- og degnestole. Ved visitatsen beordrede biskoppen det førnævnte †sidealter nedbrudt. 1600- og 1700-tallets istandsættelser og nyanskaffelser er ringe dokumenteret. Et †korgitter opsattes formentlig i løbet af 1600-tallet. 1749 blev kirkebygningen fundet i forsvarlig stand af biskop Christian Ramus, mens han betegnede kirkens 'ornamenter' som 'meget slette'.[52] De middelalderlige inventarstykker såvel som de få kendte, efterreformatoriske tilføjelser bibeholdtes indtil begyndelsen af 1800-tallet. Kirkeejeren, grevinde Constance Henriette Knuth-Gyldensteen, havde 1807 planer om en vidtgående pietistisk inspireret nyindretning af kirkerummet med forbillede i Vigerslev Kirke (Skovby Herred), hvor alterbord og altertavle 1804 var blevet kasseret og erstattet af et nyt, enkelt træbord.[76] 1807 fik grevinden tilladelse fra Danske Kancelli til at nyindrette Særslev Kirkes kor, således at altertavlen skulle fjernes fra alterbordet, der skulle stå bart, og i stedet skulle der anbringes 'et fag vinduer af passende størrelse' i østvæggen (jf. s. 5946); ligeledes skulle der anbringes en stol mellem dette vindue og altret, 'således at præsten under gudstjenesten kunne have ansigtet vendt imod menigheden'.[33] Kancelliet betingede sig, at alterbordet skulle have 'sædvanlige' dimensioner og være belagt med brædder og ikke sten, ligesom det skulle have et alterklæde af 'fløjl, silke eller smukt klæde' og en dug med kniplinger, mens knæfaldet skulle

Fig. 32. Helgengrav i alterbordets overside (s. 5953, jf. fig. 33). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Saint's reliquary in the top of the Communion table (cf. fig. 33).*

have betræk og rækværk.[33] Uvist af hvilken grund blev projektet ikke gennemført. Den senmiddelalderlige ⋆(†)altertavle blev godt nok fjernet, men i stedet for at lade alterbordet stå nøgent opstillede man den nuværende tavle, der indtil da havde stået i Nørre Sandager Kirke. Denne mindre forandring var gennemført inden november 1809.[77] Danske Kancelli indskærpede 1816, at en række af Gyldensteens kirker, herunder Særslev, skulle istandsættes (jf. s. 5937).[78] Kirken var i august 1820 under reparation, som var 'nær sin færdiggørelse', og udgiften til istandsættelsen blev anført at overstige 2.000 rigsbankdaler.[31] Året efter forlød det, at der 1820-21 var brugt 'flere tusind' rigsbankdaler på kirkens istandsættelse og forskønnelse.[31] Det må være på dette tidspunkt, at man kasserede de middelalderlige genstande, der ikke var strengt liturgisk nødvendige (†krucifiksgruppe, †sidealterudsmykning, †korstole, †monstransskab, †kister), ligesom †korgitret også må være fjernet. Der opsattes endvidere en række nye inventarstykker i den empirestil, der udbredtes i Gyldensteens kirker o. 1820: en †alterskranke (nr. 2), en †prædikestol (nr. 2), †stolestader og †skrifte- og degnestole (nr. 2). Muligvis stammer pulpituret også fra denne istandsættelse. Ved istandsættelsesarbejdet medvirkede 'snedker Møller', muligvis Hans Jørgen Møller, Bogense.[31] Inventaret blev malet med den for tiden så karakteristiske lysegrå 'perlefarve', som er den tidligste af inventarets farvesætninger, der kendes (omtalt 1862).[16] Ved reformationsjubilæet 1836 udførtes et kalkmaleri til minde om Christian III og Martin Luther (s. 5949), og der ophængtes en præsterækketavle. 1851 fik kirken et †orgel (på pulpituret). 1866 eller 1867 blev stolestaderne og 'det øvrige træværk' malet med en egetræsådring.[16] Arkitekt Alfred Petersens istandsættelse af kirken 1893-94 (s. 5942) berørte ikke inventaret, hvad der også fremgår af projektbeskrivelsen fra november 1893.[33] 1908 ophængtes lysekroner og lampetter, ligesom en stor kandelaber indtog gulvpladsen i koret; samtidig fornyedes salmenummertavlerne. Ved arkitekt Knud Lehn Petersens istandsættelse af kirken 1924-25 opstilledes de nuværende stolestader sammen med enkle korstole.[42] 1941 opsattes den nuværende alterskranke og 1953 prædikestolen. Kirken er istandsat 2017-18.[79]

Fig. 33. Romansk alterbord (s. 5953). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Romanesque Communion table.*

Det kvadermurede *alterbord* (fig. 33) er middelalderligt, men helt eller delvist ommuret i nyere tid. Hele bagsiden, der er hvidpudset, og de nedre dele af kortsidernes facader består af maskinstrøgne, røde tegl i normalformat. Bordet har et flademål på 189,5×83,5 cm, en højde på 112 cm og en afstand til østvæggen på ca. 100 cm. Bordpladen består af to udkragende kvadre med skråkantprofil (tilsammen 204×64 cm). Oversiden af den nordre kvader rummer i sydøsthjørnet en *helgengrav* (fig. 32) med en dækstensfals på 12×10×1,5 cm; selve graven er nu fyldt op med mørtel. Ved undersøgelsen af helgengraven 1806 fandt og udtog sognepræst Benjamin Sidenius et †relikvie og en †dæksten (ndf.). Bordet havde ved museumsinspektør Chr. Axel Jensens besigtigelse af kirken 1911 samme dimensioner og samme afstand til østvæggen som nu, og det fandtes overkalket.[80] 1941 blev kalkpudsen og et †alterklæde fjernet.[35]

Helgengravens †*relikvie* bestod af 'nogle meget små stykker ben', svøbt i fint linned og opbevaret i en †*relikviekapsel* af bly ('en tynd blyplade'). †*Dækstenen*, den såkaldte sepulchralsten, var en slebet, flad plade af en lys, grøn stenart, muligvis serpentin eller jaspis.[81] Eftersom stenen lå i niveau med alterbordets overflade, har den formentlig haft samme mål som falsen, dvs. 12×10 cm.[82] Umiddelbart efter fundet af stykkerne 1806 blev de overdraget provst J. F. Boesen i Vigerslev, som 21. dec. 1810 indleverede dem til Oldsagskommissionen.[83] Det har dog ikke været muligt at identificere genstandene i Nationalmuseets samlinger.[84]

Et †*sidealter* i skibet ved triumfmurens sydside (jf. s. 5927) skulle nedbrydes efter biskop Jacob Madsens visitats 1590 (»Alter 1 (skal nederbrydis) ved Synderside neder for Choret«).[19]

†*Alterklæder*. 1) Omtalt 1719, da det var 'ganske opslidt' og burde udskiftes.[30] 2) Rødt og med frynser, blev omtalt 1817 som 'uanstændigt' og året efter som 'ormstukket'.[31] 3) O. 1820, et sort klæde; omtalt 1823.[33] Synet fandt 1848, at det skulle udskiftes, måske pga. farven.[62] 4) 1848/49,[62] af karmoisinrødt bomuldsfløjl med gule silkefrynser,[16] der 1862 skulle erstattes af guld- eller sølvsnor.[62] Det blev 1874-76 beskrevet som falmet.[56] 5) 1876, af rødt silkefløjl, skulle 1890 have kors og kanter af ægte guldbrokade.[56] Det seneste klæde blev kasseret 1941.[35]

Alterdug, nyere, et hvidt kniplingsarbejde med kors og livstræer. De få specificerede †*alterduge* talte en hvid linneddug nævnt o. 1818[31] og en dug med blonder fra o. 1912.[33]

Knæleskammel til præsten, nyere, med betræk af grå uld. †*Knæleskamler*. O. 1820 blev knæleskamlen fornyet;[85] den havde 1862 betræk af rødt bomuldsfløjl og kanter af gule silkefrynser.[16]

Altertavlen (fig. 35) fra 1702, i akantusbarok, er her tilskrevet billedskæreren Michael Tuisch og har ældre Korsfæstelsesmaleri fra 1676. Den er overført 1807-09 fra Nørre Sandager Kirke (s. 5792), hvortil den oprindeligt blev skænket af Martin Conrad Bierman von Ehrenschild til Enggård (Gyldensteen).

Tavlen er arkitektonisk opbygget med storstykke, frise og gavl. Rammeværket er af eg, billedskærerarbejdet af en blødere træsort.[86] Det rundbuede storfelt kantes af bladfestoner, og sviklerne udfyldes af kerubhoveder i trekvartprofil. De to flankerende, glatte pilastre med korintiske kapitæler gennembryder et glatprofileret gesimsled. De er stillet på høje postamenter, der ikke tilsvares af et postamentfelt, idet storfeltet er ført ned til den smalle, glatprofilerede fodliste. Denne atypiske løsning må skyldes en nødvendig tilpasning til det ældre maleri. Den glatte frise prydes af et kerubhoved. I den brudte trekantgavl er en figur af den opstandne Kristus med sejrsfanen, stående på en sokkel mellem gennembrudt akantusværk.[87] Gavlen flankeres af to flammende urner med guirlander om korpus.[88] De smalle storvinger har ypperligt, gennembrudt akantusværk med et kerubhoved.[89]

Tavlens bemaling fra 1992 er en delvis rekonstruktion af den oprindelige staffering. Bundfarven er italienskrødt med gråhvidt og forgyldning på de vandrette lister, relieffer og figurer.

Det rundbuede *altermaleri* er udført i olie på lærred (lysmål 245×150 cm). Det viser *Korsfæstelsen*. Jesus hænger lodret i strakte, let skrå arme med åbne hænder. Blodet løber fra naglesårene og ned ad underarmene og pibler fra den tætflettede tornekrone på hovedet, der er faldet mod højre skulder med lukkede øjne. Hovedet fore-

Fig. 34. Kerubhoved, detalje af altertavle 1702 (s. 5953, jf. fig. 35). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Cherub's head, detail of altarpiece, 1702 (cf. fig. 35).*

kommer en anelse underproportioneret i forhold til den muskuløse krop. Torsoen har aflangt, stærkt blødende spydsår i venstre side. Lændeklædet har lang flagrende snip ved venstre hofte. Fødderne er lagt lodret over hinanden og fæstnet med én nagle. Det latinske kors består af to glatte bjælker, hvis kryds viser en samling med fire dyvler. Foroven hænger en seddel med Pilatus' ord. Korset er kilet fast i jorden, og for dets fod ligger Adams væltede kranium. Ligesom den korsfæstede er hans følge vist i højlys: Maria Magdalene klynger sig knælende til korset, mens tårerne løber fra de nedslåede øjne. Hun er vist med udslået, blondt hår og røde kinder samt gul kjole med hvid underklædning og rød kappe. Maria, der står til venstre for korset med Johannes ved sin side, har derimod hvidbleg ansigtsteint og udtrykker en mere behersket sorg. Hænderne er flettede foran livet. Hun er iført en purpurfarvet kjole, blå kappe og løstsiddende, hvidt hovedlin. Johannes, der har lagt den ene gestikulerende arm om hende, er vist med varmere hudfarve i det kødfulde ansigt, opadvendt blik og tårer fra den ene øjenkrog. Han bærer en mørkeblå kappe. Forrest tv. sidder tre romerske soldater, der slår terninger om Jesus' kappe, mens de andre soldater, deriblandt Longinus med lansen, er trukket tilbage til mellemgrundens højre side. I baggrunden ses Jerusalem som et klassicerende byprospekt. Himlen derover har orange skær under gråsorte skyer, og der ses dobbelt formørkelse. Det meget veludførte billede må formodes at være et importeret, måske nederlandsk arbejde.[90] Det dateres til 1676 ifølge en senere giverindskrift med kridt på lærredets bagside (fig. 36): »Anno 1676: ist ess gemacht/ Anno 1702: d. 6 Augustij ist ess Hier zu Gottes Ehre/ geschenket von dem/ S(e)l(igen) H(er)r von Ehrenschilt/ Ettatsradt« (År 1676 er det udført, år 1702 den 6. august er det her til Guds ære skænket af hr. etatsråd

Fig. 35. Altertavle 1702, tilskrevet Michael Tuisch og med ældre maleri af Korsfæstelsen fra 1676 (s. 5953). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altarpiece, 1702, attributed to Michael Tuisch, with an older painting of the Crucifixion from 1676.*

IESVS
NAZARE
NVS REX
IVDÆOR

Fig. 36. Indskrift fra 1702 på bagsiden af altermaleriet (s. 5954, jf. fig. 35). Foto Bent Johansen 1992. – *Inscription from 1702 on the back of the altar painting (cf. fig. 35).*

von Ehrenschild (dvs. Martin Conrad Bierman von Ehrenschild)).[91] Giverindskriften, der først er erkendt 1992, vedrører ikke Særslev Kirke, men Nørre Sandager Kirke, hvortil maleriet og altertavlen oprindeligt blev skænket (jf. s. 5792 og ndf.). Tavlen har et sidestykke i Guldbjerg (s. 5751), også skænket af Ehrenschild. Begge tavler er for nylig erkendt som værker af billedskæreren Michael Tuisch i Odense (jf. s. 5755), ikke mindst på grund af det særdeles velskårne akantusløv og kerubhovederne.[92] De to tavler er opbygget efter et andet skema end de hidtil kendte og lidt yngre altertavler fra Tuisch, nemlig den signerede og arkivalsk dokumenterede tavle i Odense Skt. Hans fra 1717 (s. 1348) og dens forbillede i Kølstrup fra 1713 (s. 4221).[93]

Tavlens oprindelige staffering (på kridtgrund) fra 1702 blev konstateret ved en farvearkæologisk undersøgelse 1992. Bemalingen svarede til den nuværende, bortset fra at den røde farve ydermere havde marmorering med blåt, hvidt og forgyldning.[94]

Særslevtavlens proveniens i Nørre Sandager Kirke er tidligst oplyst af biskop C. T. Engelstoft i notater fra et besøg i kirken 1860.[32] Engelstofts oplysninger understøttes af en præsteindberetning fra Nørre Sandager 1755, hvori omtales en altertavle svarende til den, der nu står i Særslev, og som var givet af 'etatsråd Ehrenschild'.[95] Nørre Sandager Kirke tilhørte 1702 netop Martin Conrad Bierman von Ehrenschild til Enggård (Gyldensteen), mens Særslev Kirke derimod lå til Oregård tilhørende Kaj von Rantzau (jf. s. 5922). Tavlen blev flyttet fra Nørre Sandager til Særslev i årene 1807-09. Grevinde Constance Henriette Knuth-Gyldensteen, der ejede begge kirker, fik 1807 tilladelse til at fjerne Særslevs daværende *(†)altertavle (ndf.) i forbindelse med en planlagt, men næppe gennemført nyindretning af koret (jf. s. 5951). 1809 meddelte stiftet imidlertid, at kirkeejeren i stedet havde fjernet Nørre Sandagers altertavle, mens Særslevs gamle altertavle var udskiftet med en 'nyere', dvs. en brugt tavle af yngre dato end den kasserede.[96] Inventarier fra tiden 1814-23

Fig. 37. Altermaleriet før konservering (s. 5958, jf. fig. 35). Foto Bent Johansen 1992.
– *The altar painting before conservation (cf. fig. 35).*

(og desuden 1862) nævner da også en altertavle i forbindelse med alterbordet,[97] der således kom til at stå med alterudsmykning trods kirkeejerens oprindelige intention om at indrette et nøgent alterbord med forbillede i Vigerslev Kirke (Skovby Herred).[76] Da altertavlen blev flyttet til Særslev, var den oprindelige stafferings rødmalede partier (jf. ovf.) muligvis allerede overmalet med en grå marmorering eller blev det måske ved opsætningen i Særslev.[98] I forbindelse med kirkens hovedistandsættelse o. 1820 anførtes 'træværket omkring altertavlen' at være reparationstrængende.[31] Samtidig blev tavlen antagelig nystafferet i et blåt og hvidt farveudtryk: Rammeværket blev malet lyseblåt med marmorering i hvidt og mørkeblåt, mens pilastrene var hvide med lyseblå marmorering og deres postamenter sorte (også med marmorering); hvide og forgyldte profillister.[86] Synsprotokollen oplyste 1867, at 'alteret' var blevet malet,[16] hvad der må henvise til en udbedring, idet den just

nævnte farvesætning endnu fandtes 1911.[80] Alterbilledet blev restaureret af J. Magnus Petersen i slutningen af 1800-tallet.[99] Tavlens rammeværk havde 1905 og atter 1914 behov for reparation.[16] Ved istandsættelsen 1924-25 blev tavlen nymalet med to gråtoner og detaljer i 'patineret slagmetal' (jf. fig. 82).[86] 1949 ansøgte menighedsrådet provsten om at måtte udskifte altertavlen, som man hverken fandt 'smuk' eller 'passende til kirken'. Givetvis påtænktes det at overlade opgaven til arkitekt H. G. Skovgaard, der på dette tidspunkt allerede var engageret med henblik på en ny prædikestol (s. 5966), og som også havde besigtiget altertavlen og 'fundet den uheldig på andre områder'.[36] Et projekt ses dog ikke at være udarbejdet. Tavlen blev istandsat 1992 ved Bent Jacobsen. Det havde været ønsket at fremdrage tavlens oprindelige staffering, men da farvernes bevaringstilstand var dårlig, valgte man i stedet at fjerne farvelaget fra 1924-25 og nymale tavlen med udgangspunkt i den oprindelige farvesætning, men uden de marmorerede detaljer. Samtidig blev alterbilledet renset og planeret.[94]

★(†)*Altertavle*, o. 1500, antagelig trefløjet, med billedskærerarbejde i første stand og malerier i anden stand. Midtfeltet rummede en figurrig Korsfæstelsesscene, af hvilken er bevaret et relief (ndf.). På fløjenes inderside stod 12 apostelfigurer, mens ydersiderne viste Jesus' lidelseshistorie og Opstandelsen.

Et brudstykke af Korsfæstelsesscenens nedre højre del er bevaret. Relieffet af eg, 103×85 cm, viser den 'onde' side af forsamlingen omkring Jesus' kors (fig. 38). Centralt i forgrunden står en myndighedsperson med (nu manglende) sværd, formentlig Pontius Pilatus. Til venstre for ham sidder en underordnet, der er i færd med at diktere korsets indskrift til en skriverkarl. Til højre står en soldat, hvis kropsholdning indikerer, at han har holdt et spyd eller en stang. I andet geled ses to ryttere, mens en tredje hest yderst th. nu mangler sin rytter. Rytteren nærmest korset (tv.) bærer kappe med hætte og har et reb om nakken; der er muligvis tale om Ductor, den soldat, der trak afsted med Jesus under Korsbæringen. Rytteren ved hans side er rustningsklædt og vist med en pegende gestus, der identificerer ham som den romerske officer, der måtte erkende den korsfæstede som Guds søn. Han synes at henvende sig til Pilatus. På nær officeren bærer alle figurer hoser, fodlang dragt og sko med afrundede snuder.[100] Alle hænder på nær officerens ene hånd mangler. Relieffet fremstår afrenset, med få rester af staffering på kridtgrund: lys rødlig hudfarve, forgyldning på skæg og grønt på jordsmonnet.

Kunsthistorikeren Francis Beckett anså relieffet for et importstykke fra 'det nedre rhinområde'.[101] Viggo Thorlacius-Ussing, der med kraftig overdrivelse betegnede relieffet som 'et af sengotikkens bedste arbejder her i landet', henregnede det i stedet til en gruppe værker, som han tilskrev Henning van der Heides værksted i Lübeck.[102] Denne tilskrivning har imidlertid ikke opnået større anerkendelse, idet der er blevet peget på, at gruppen hænger sammen gennem forlægs- snarere end værkstedsfællesskab.[103] Der kan i den henseende peges på, at Særslevrelieffet kompositorisk har mest tilfælles med tavlen i Horsens Klosterkirke (*DK Århus* 5769), idet såvel de to siddende figurer,[104] den kutteklædte rytter og soldaten i kontrapost forneden th. må trække på de samme forlæg som Horsenstavlen. Som det ofte er tilfældet med de figurrige, skårne korsfæstelsesfremstillinger, er det vanskeligt at pege entydigt på direkte forlæg, idet elementer er udvalgt og genkombineret.

Altertavlen er tidligst omtalt 1590 af biskop Jacob Madsen: »Tafflen dobbelt: inden Christi Lidelse, 12 Aposteler paa Fløyeler; vden Christi Lidelse og Opstandelse, malet som i Graabrøder i Othense«.[19] Biskoppen må her referere til fløjmalerierne på Claus Bergs altertavle (nu i Skt. Knuds Kirke, s. 459), men det er uvist, om karakteristikken angår ikonografi, stil eller begge dele. Tavlen omtaltes i *Hofmans fundationer* som »en Catholsk Alter-Tavle«[105] og i *Danske Atlas* som værende »af smuk Billedhugger-Arbeyde«.[21] Kirkeejeren fik i april 1807 Danske Kancellis samtykke til at fjerne altertavlen, og den var erstattet af en ny tavle inden udgangen af 1809 (jf. altertavle ovf.).[106] Det endnu bevarede relief blev muligvis ophængt i kirken, idet 'et træbillede' fremgår af et inventarium o. 1818.[31] Relieffet stod 1889 bag orglet, og havde da mistet det meste af stafferingen.[107] Det findes siden 1956 i Odense Bys Museer.[108]

Fig. 38. Fragment af figurrig korsfæstelsesfremstilling fra ✶(†)altertavle o. 1500 (s. 5958). I Odense Bys Museer. Foto Arnold Mikkelsen 2021. – *Fragment of figure-rich Crucifixion from ✶(†)altarpiece c. 1500*

Fig. 39. Altersæt, 1772, udført af Rasmus Rasmussen Møller, Odense, med graverede våbener for kirkens ejer, Johan Henrik Knuth (s. 5960). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Communion set, 1772, made by Rasmus Rasmussen Møller, Odense, with engraved arms of the church owner, Johan Henrik Knuth*

†*Sidealterudsmykning*. En mandsfigur af egetræ, mellem ca. 150 og ca. 175 cm høj, henlå 1889 på våbenhusets loft sammen med en †korbuekrucifiksgruppe (s. 5966). Figuren, der formentlig har stået ved et sidealter, var ifølge konservator J. Magnus Petersen 'meget godt udskåret'. En ikonografisk bestemmelse kunne ikke foretages, da den var 'meget defekt' og 'medtaget af stød og slag'.[107]

Altersæt (fig. 39), 1772, udført af Rasmus Rasmussen Møller, Odense (1726-1806), og givet af kirkens ejer, Johan Henrik Knuth (1746-1802).

Kalken, 23 cm høj, har en rund fod, som er drevet stejlt op mod det cylindriske skaft. Knoppen er fladrund med midtvulst. Bægeret har indgraveret våben for Knuth-Knuthenborg og under mundingen en omløbende kursivindskrift: »Forkynder den Herres Jesu Død ind til Hand Kommer. 1 Cor: XI v 26« (1 Kor. 11,26). Der er tilsvarende giverindskrift på foden: »Givet til Guds Ære af J: H: v: Knuth«. Under foden ses mestermærket »RM« og dateringen »1772«.[109] Ny hældetud.

Den tilhørende *disk* har en diameter på 15 cm og prydes af samme indgraverede våben som kalken. Fanen har indgraveret cirkelkors (flankeret af nyere sikkerhedsmærkning med kursiv) og kursivindskriften: »Kom Jesum Den Korsfeste ihu. 2 Tim: 2. v. 8.« (2 Tim 2,8); kanten er ujævn og let bukket. På fanens bagside ses stempler svarende til kalkens. Sættet er beskrevet 1891.[110]

Rasmus Rasmussen Møller var ifølge Finn Grandt-Nielsen en af 1700-tallets mest produktive fynske guldsmede og leverede gennem 40 år et stort antal ganske ensartede arbejder (jf. også Ejlby s. 5847).[111]

†*Altersæt*. 1) Af forgyldt sølv (»Forgylt Kalck oc Disk«[19]) med en vægt på 49,5 lod, købt brugt 1576 fra Odense †Gråbrødre Klosterkirke (s. 1807). 2) O. 1600, med en vægt på 48 lod, købt 1665 fra Hårslev Kirke for 24 rigsdaler (s. 6043). Sognepræsten B. Wichmann erklærede 1665 kort før sin død (jf. epitafium nr. 1), at han på Særslev Kirkes vegne havde købt en kalk og disk fra Hårslev

Kirke, og lovede at betale 'for sig og sine arvinger' førstkommende mikkelsdag (29. sept. 1665). Om sognepræsten blot kautionerede eller ønskede at give sættet, er uklart, men ifølge en påtegnelse 19. marts 1666 skulle sættet betales af Særslev Kirke.[112] 3) 1691 fandtes kun et altersæt af tin.[6]

Oblatæske (fig. 40), o. 1700-25,[113] af sølv (uden stempler), måske skænket af præsteenken Anne Eriksdatter (†1726). Den ovale æske, 19×13,5 cm og 8,5 cm høj, har tætsiddende lister om fodstykket, mens låget er fladt med drevet pærestav langs kanten. Under æskens bund findes et rimet vers med indgraveret kursiv: »Er ieg i Jesu blod ved Daabens hellig væde/ Christsalig her genfiød og smagt i Aandens glæde/ Hvor fød min Frelser var i salig guddoms ord/ Blev og med siæle-mad bespiset ved hans bord,/ Sidst hviler her i roe; skal det uskiønsomt blive?/ Hvad ieg formaaer vil ieg til Herrens Tempel give./ Christelskend' Læser! See, ej kast foragt herpaa/ Betænk at Enkens skiærv i naade Gud ansaae«.[114] Den sidste linje peger på en enke som æskens anonyme giver, rimeligvis Anne Eriksdatter (†1726). Forholder det sig således, skyldes æskens vers da måske samme forfatter som verset på hendes og ægtefællernes epitafium (nr. 1, s. 5976), nemlig J. Carstens, sognepræst i Hårslev 1688-99 og derefter i Odense Skt. Knuds Kirke. Der er desuden nyere sikkerhedsmærkning. Æsken er omtalt 1814.[31]

Fig. 40. Oblatæske, o. 1700-25, måske skænket af præstenken Anne Eriksdatter (†1726) (s. 5961). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Wafer box, c. 1700-25, perhaps donated by the parson's widow Anne Eriksdatter* (†*1726*)

Fig. 41. Alterkande, 1954, af sterlingsølv, fra Cohr, Fredericia (s. 5961). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altar jug, 1954, of sterling silver, from Cohr, Fredericia.*

Alterkande (fig. 41), 1954, af sterlingsølv, fremstillet af Cohr, Fredericia, og skænket af J. P. Jacobsen, Særslev. Den 21,5 cm høje kande har svagt konvekst korpus og høj, slank hals med monogramkors (tau rho-kors) i relief samt svungen hank. Korpus har giverindskrift med indgraverede versaler: »Skænket af J.P. Jacobsen Særslev 1954«. Der er tre stempler under bunden med versaler: »Sterling« (lødighedsmærke), »Cohr« og »Denmark« samt en sikkerhedsmærkning.

†*Alterkande*, o. 1850, af porcelæn, sort med forgyldt kors på korpus; tidligst omtalt 1862.[115]

Vinskummeske, 1887,[16] udført af Lars Rasmus Rasmussen, Bogense. Den 17 cm lange ske har aflangt, gennemhullet laf, snoet skaft og volutsmykket ende. På bagsiden ses stemplet »LRR« for guldsmeden, der har leveret sidestykker til en lang række nordfynske kirker (jf. f.eks. s. 5057, fig. 33). Ifølge synsprotokollen blev den anskaffet til 'at fjerne insekter og andet, der let kunne falde i vinen'.[16]

Sygekalk (fig. 42), o. 1800, udført af Poul Jensen Theilgaard, Odense (1764-1820). Den 13 cm høje kalk har cirkulær fod i to afsæt, drevet stejlt

Fig. 42. Sygekalk, o. 1800, udført af Poul Jensen Theilgaard, Odense (s. 5961). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Chalice for the sick, made by Poul Jensen Theilgaard, Odense.*

op mod et cylinderskaft, hvis fladrunde knop har en midtvulst. Bægeret er omtrent halvkugleformet og har svagt udladende munding markeret med stik. Foden har to stempler (fig. 43): et mestermærke[116] og Odenses bymærke, dobbeltliljen. Til kalken hørte tidligere også en †disk og et †futteral ('kapsel'); omtalt 1862.[16]

Alterstager (fig. 44), 1884/85,[68] af sværtmessinggods (evt. med kerne af jern e.l.), 36,5 cm høje. Typemæssigt er de efterligninger af stager fra tiden o. 1575: Foden og lyseskålen har attisk profil, mens skaftet er cylindrisk med tre skiveled og ciselerede ringe. Der er sikkerhedsmærkning med kursiv på foden. Ifølge kirkesynet 1884 skulle der anskaffes nye stager (jf. ndf.), og året efter udtalte synet sin påskønnelse af de nyanskaffede eksemplarer.[68]

†*Alterstager*, omtalt 1590 af biskop Jacob Madsen som »2 gamble Liuse Messing Stager«.[19] Det er måske de samme messingstager, der omtaltes 1814 og havde tilhørende jern til at 'sætte om lysene og slå fast i altertavlen'.[31] To messinglysestager omtaltes også 1862.[16] De trængte 1878 til lakering.[56] 1884 blev stagerne fundet 'mindre sømmelige', hvorfor nye skulle anskaffes (jf. ovf.).[56]

Syvstage (jf. fig. 12), af smedejern, udført o. 1941 af Hans Rasmussen, Hudevad (jf. alterskranke). Den 48 cm høje stage har korsformet fod på småkugler. De buede arme er monteret i firkantede led på skaftet og ender i volutter, hvor kugleled bærer de firesidede, hulkelede lysepiber. Den stod på altret 1958 (jf. fig. 82), nu i ligkapellet.

Syvarmet *kandelaber* (fig. 45), skænket 1908 af kirkens ejer Hugo Kuno Georg Bernstorff-Gyldensteen,[117] af messing, 102 cm høj. Skaftet har ring-, kugle- og cylinderled. De buede arme har rankeslyng og kroneformede lyseholdere. Giverindskrift med indgraveret skriveskrift på foden: »Skænket Særslev Kirke 1908 af Lehnsgreve Bernstorff Gyldensteen«. Kandelaberens 35 cm høje træfod er udformet som et omvendt terningkapitæl med flade relieffer på siderne. På

Fig. 43. Stempler på sygekalken (s. 5962, jf. fig. 42), forneden mestermærke for Poul Jensen Theilgaard, og derover Odenses bymærke, dobbeltliljen. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Stamps on the chalice for the sick (cf. fig. 42); below, the master's mark of Poul Jensen Theilgaard, and above the Odense city mark, the double lily.*

Fig. 44. Alterstager, 1884/85 (s. 5962). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Altar candlesticks, 1844/45.*

en side ses chi-rho flankeret af alpha og omega, på de andre sider et nyromansk sløjfeornament. Kandelaberen var indrettet til elektriske lyskilder indtil 1970. Siden da anvendes levende lys.[36] Opstillet sydligt under korbuen.

†*Messehagler*. 1590 fandtes flere messehagler, hvoraf to omtaltes som 'skønne' og andre som 'nogle gamle'.[19] 1807 afslog Danske Kancelli en ansøgning fra kirkeejeren om at måtte undvære messehagel og messeskjorte.[33] Derefter anskaffedes en hagel af sort fløjl med guldgaloner.[31] Den blev senere erstattet af en 1862 omtalt karmoisinrød hagel af bomuldsfløjl med kors og kanter af guldbrokade.[16] Der anførtes at være behov for udskiftning af messehagelen 1874, 1882, 1897 og atter 1953.[118] Danish Art Weaving i Tylstrup leverede 1984 en hagel ('model nr. 1').[36]

Et †*røgelseskar* forsvandt i anden halvdel af 1700-tallet, da det ifølge sognepræst Benjamin Sidenius blev stjålet af en arbejdsmand under en istandsættelse af kirken.[119]

†*Messeklokker*. To små klokker hang 1590 i †messeklokkespiret (s. 5947).[19]

Altertæppe, 1973, ved alterbordets fod. Det lille, rektangulære tæppe er udført som korsstingsbroderi med store og små, ottetakkede, gule stjerner med hvid kontur på blå bund; desuden broderet datering.

†*Brudetæppe*, tilvirket 1942 af et ældre altertæppe.[36]

Alterskranke (jf. fig. 82), 1941, af smedejern, udført af Peter Rasmussen, Hudevad Smedje.[120] Skranken er hesteskoformet og inddelt i 15 fag, som prydes af slyngværk med blomsterhoveder, der spejler sig symmetrisk i fire kvadranter omkring en central medaljon. Øverst løber vinranker. De førnævnte medaljoner er skiftevis udformet som rosetlignende cirkelkors og ottekanter med forskellige symboler. Skrankens midterste fag viser Hjorten, der drikker af livskilden ved korsets fod (fig. 46), en allegori for menigheden. Derudover ses et korslam, en ørn, latinske

Fig. 45. Kandelaber, skænket 1908 af kirkens ejer, H. K. G. Bernstorff-Gyldensteen (s. 5962). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Candelabrum, donated in 1908 by the church owner, H. K. G. Bernstorff-Gyldensteen.*

Fig. 46. Detalje af alterskranke, 1941 (s. 5963, jf. fig. 82). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Detail of altar rail, 1941 (cf. fig. 82).*

ringkors og to sammenslyngede monogrammer: »PAX« (fred) på nordsiden og Jesusmonogram (»IHS«) på sydsiden. Hylden er også af smedejern, håndlisten af blank eg. Smedejernet er sortmalet

Fig. 47. Romansk døbefont af 'Djurslandstypen' (s. 5964). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Romanesque font of 'Djursland type'.*

med grønne og forgyldte detaljer. Knæfaldet er muret af kantstillede, røde teglsten i normalformat og har hynder med gråt uldbetræk (muligvis fra 1986).[16] Hans Rasmussens 'Hudevadsmedje' udførte lignende alterskranker til Fraugde (s. 3558), Sønder Nærå Valgmenighedskirke (s. 3920), Rynkeby (s. 4443), Vester Åby og Ellinge (Svendborg Amt).

†*Alterskranker*. 1) Omtalt 1817, da rækværket og puderne var 'uanstændige'.[31] 2) (Jf. fig. 30), 1820,[31] omtrent svarende til skranken i Klinte (s. 5548). Den var syvsidet (jf. fig. 83) med tætstillede balustre udformet som glatte søjler med enkle base- og kapitælled samt kannelerede mavebælter. Skrankens grundplan var 1 alen bredere og 1 alen kortere end forgængerens.[31] Knæfaldet fik 1848 nyt betræk af sort skind,[58] og 1906 blev det gjort bredere og fik betræk af rødt silkefløjl.[58]

Døbefont (fig. 47), romansk, tilhørende den rankesmykkede 'Djurslandstype' ligesom fontene i nabokirkerne Ejlby og Melby. Den 85,5 cm høje font består af to stykker finkornet, grå granit. Foden har form som et omvendt terningkapitæl og har flade relieffer. En side viser en basilisk (fig. 49), mens der på de andre ses mankeløse kattedyr med akantushaler og lange ranker ud af munden, der formentlig karakteriserer dyrene som pantere snarere end løver (fig. 48 og 50-51).[121] Relieffernes fladbuede felter kantes af en smal vulst og en kraftigere tovstav. To af hjørnerne har ristede mandshoveder. Skaftet udgøres af et cylinderled mellem to tovstave, hvoraf den nedre er kraftigere. Kummen, med en diameter på 78 cm, er halvkugleformet og prydes af to bølgeranker adskilt af to spinkle rundstave. Mundingen har tovstav både på yder- og indersiden. På overkanten er to diametralt placerede, ovale huller fyldt med bly, der må tolkes som spor efter et †*fontelåg*.[122] I bunden af kummen er en cylindrisk udhugning (14,5 cm i diameter og 7 cm dyb) med et nu udfyldt afløbshul. Fonten antages ligesom de beslægtede stykker i Ejlby (s. 5850) og Melby (s. 5906) at være hugget på Djursland, hvor der findes en gruppe af nærtstående rankesmykkede fonte.[123] De djurslandske rankefonte, og således også denne, er blevet tilskrevet en stenhugger identificeret med signaturen 'Horder'.[124]

Fig. 52. Dåbsfad, o. 1700(?) (s. 5965). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Baptismal dish, c. . 1700(?).*

Døbefonten stod 1590 under korbuen.[19] Forud for kirkens hovedistandsættelse o. 1820 forlød det, at fonten skulle sættes 'midt i koret'.[31] 1924 stod den på sin nuværende plads, nordligt under korbuen.

Dåbsfad (fig. 52), o. 1700(?), af messing, 56,5 cm i diameter. Det glatte fad har smal fane (med nyere sikkerhedsgravering i kursiv). Fanens bagside har omløbende, loddet reparation fra 1910.[16] Det er antagelig samme 'messingbækken', der nævnes i et inventarium 1814.[31]

Dåbskande, 1884,[125] af tin, stemplet »L. Buntzen« for den københavnske kandestøber Johan Lorentz Buntzen. Den 26 cm høje kande har cirkulær fod, konisk korpus og udkraget hals samt hængslet kuppellåg med korsformet knop. Mesterstempel under foden; nyere sikkerhedsmærkning på korpus. Der findes talrige sidestykker fra samme kandestøber, f.eks. i Klinte (s. 5548) og Ore (s. 5720), der ligeledes tilhørte Gyldensteen. Typen anskaffedes både til alterkande- og dåbs-

Fig. 48-51. 48. Panter. 49. Basilisk. 50-51. Pantere. Relieffer på foden af døbefonten (s. 5964, jf. fig. 47). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *48. Panther. 49. Basilisk. 50-51. Panthers., Reliefs on the base of the font (cf. fig. 47).*

kandefunktion. Denne kande er antagelig oprindeligt anskaffet som dåbskande, idet den ses placeret på døbefonten o. 1920 (fig. 30).

†*Korbuekrucifiks*, romansk, af eg, med to ca. 150-175 cm høje sidefigurer.[107] Figurerne henlå 1889 på våbenhusets loft, hvor de blev besigtiget af konservator J. Magnus Petersen, der betegnede dem som 'meget godt udskårne', men 'defekte og temmelig medtagne ved stød og slag'. Kristusfiguren havde parallel fodstilling, hvad der rimeligvis daterer gruppen som romansk. Det var også J. Magnus Petersens opfattelse, at der var tale om et arbejde 'fra en temmelig tidlig tid'. Af sidefigurerne kunne Maria identificeres, mens konservatoren blot omtalte Johannes som 'en mandlig figur'. Et korstræ nævntes ikke. Sammen med de ovennævnte omtalte J. Magnus Petersen en fjerde figur, der rimeligvis har indgået i en anden sammenhæng som †sidealterudsmykning (s. 5960).[107]

Et †*korgitter*, formentlig eftermiddelalderligt, fremgår antagelig af den antikvariske tegner Søren Abildgaards læsning 1762 af en latinsk indskrift 'over korsdøren'. Indskriften gengav han således: »coelu(m) mors orcus et que contingere possint ante tue me(n)tis …«.[126] Der er tale om et citat fra en middelalderlig samling af moraliserende vers kendt under pseudonymet Facetus, hvori læses: 'Coelum mors orcus et quae contingere possint, ante tuae mentis oculos, quocunque meas, sint' (Himlen, døden, helvede, og hvad der kan ske, skal være for din sjæls øjne, hvor du end går).[127]

Prædikestol (fig. 53), 1953, tegnet af arkitekt Hans Georg Skovgaard (1898-1969) og med billedskærerarbejde af Kaj Louis Jensen (1906-74).[128] Prædikestolen på syv fag står i blankt egetræ. Rammeværket er enkelt udformet og glat. De lodrette rammestykker er videreført under kurven som bærestolper (med stivere). Hovedfelterne rummer høje relieffer. Regnet fra opgangen ses: 1) (Fig. 54), Moses med lovens tavler, stående på klippegrund. 2) (Fig. 55), Den sejrende David, der træder på hovedet af den overvundne Goliat. Han er vist med kort pagehår og sværd. 3) (Fig. 56), Abrahams ofring af Isak. Den bagbundne Isak knæler med hovedet i skødet på Abraham, mens en svævende engel afværgende griber farens knivbevæbnede arm. 4) (Fig. 57), Lazarus' opvækkelse. Kristus (med glorie) er vist frontalt, stående i baggrunden, mens en engel bortløfter det tunge låg fra graven, hvori Lazarus endnu ligger. 5) (Fig. 58), Den gode hyrde, vist siddende med et lam. På et klippefremspring derover står to får. 6) (Fig. 59), Jesus' dåb. Jesus er vist i profil og med glorie. Han står til livet i Jordanflodens vand med hænderne samlet til bøn, mens Johannes Døberen (vist som skægløs yngling) står på bredden og øser vand over ham med sin højre hånd. Derover svæver Helligåndsduen i en strålekrans. Stolens syvende fag, der vender mod sydvæggen, er tomt. Billedprogrammet er en variation over det lutherske skema Lov og Evangelium. Førstnævnte er tydeligst illustreret ved Moses med tavlerne, mens Abrahams ofring af Isak er en allegori for troen og samtidig en præfiguration af Korsfæstelsen, ligesom Davids sejr præfigurerer Kristus' sejr over døden. Evangeliet er repræsenteret ved hyrden (omsorg for menigheden), Jesus' dåb (dåbssakramentet) og det centralt placerede opstandelsesmirakel, der samtidig rummer et opstandelsesløfte. Prædikestolen er opstillet i sydøsthjørnet af skibets 2. fag med opgang på østsiden ad en indbygget spindeltrappe med fem trin og vinkelknækket, åbent gelænder.

Da menighedsrådet 1947 ønskede at anskaffe en ny prædikestol, blev der ved provstesynet samme år henstillet til, at man kontaktede H. G. Skovgaard med henblik på vejledning.[129] 1949 forelå der tegninger til stolen, som Skovgaard havde udført på nær forslag til to relieffer af Kaj Louis Jensen.[36] Projektet fik samme år tilslutning fra Nationalmuseet og den kgl. bygningsinspektør, mens ministeriets godkendelse måtte vente til 1951.[36] Året efter skrev Skovgaard til menighedsrådet, at han ikke længere ønskede at vente på Kaj Louis Jensens færdiggørelse af reliefferne, som han 'end ikke var begyndt på'. Han foreslog derfor at lade billedhuggeren Henry Luckow-Nielsen udføre dem efter Kaj Louis Jensens skitser.[36] Af dette kan måske udledes, at Kaj Louis Jensen havde bearbejdet Skovgaards forslag til fire af de seks relieffer. Menighedsrådet indvilgede i overdragelsen under forudsætning af Akademirådets godkendelse,[36] men i sidste ende var det alligevel Kaj Louis Jensen, der udførte billedskærerarbejdet.[130]

†*Prædikestole*. 1) Omtalt 1590, da den ifølge biskop Jacob Madsen 'passende' stol stod 'inden døren', hvilket formentlig vil sige i skibets østende.[19] Det var måske samme prædikestol, der 1774 blev betegnet som et 'smukt billedhuggerarbejde' (dvs. billedskærerarbejde).[21]

2) (Jf. fig. 30), 1820/21, i empirestil, nøje svarende til Nørre Sandagers fra 1822 (s. 5798).[131] Den cylindriske kurv havde et cirkulært, tandsnitskantet felt, om hvilket to sidefelter føjede sig. Det smalle postament havde udskåret mæanderbort under karnisliste, mens den glatte frise var udstyret med påsatte rosetmedaljoner. Gesimsprofilen adskilte sig fra Nørre Sandager-stolens ved at have rundstav (og ikke tandsnit) over en æggestav. Kurvens indadbuede underbaldakin havde formentlig hængeknop (jf. Nørre Sandager). Den var opsat i sydsiden mellem skibets 1. og 2. fag,[132] båret af en indmuret bjælke, og med opgang fra nord ad en ligeløbstrappe med tremmegelænder (jf. fig. 30).

Fig. 53. Prædikestol 1953, tegnet af arkitekt Hans Georg Skovgaard og med billedskærerarbejde af Kaj Louis Jensen (s. 5966). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Pulpit, 1953, designed by the architect Hans Georg Skovgaard and with woodcarving work by Kaj Louis Jensen*.

Fig. 54-56. Prædikestolens relieffer (s. 5966, jf. fig. 53). 54. Moses med lovens tavler. 55. Den sejrende David. 56. Abrahams ofring af Isak. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Pulpit reliefs (cf. fig. 53). 54. Moses with the Tablets of the Law. 55. The Triumphant David. 56. Abraham's Sacrifice of Isaac.*

Stolen blev opsat ved hovedistandsættelsen 1820-21, idet det fremgik af et forslag fra februar 1820, at der skulle anskaffes en ny prædikestol i den forbindelse.[31] Den stod fra første færd med en lysegrå bemaling ('perlefarve').[16] Kurvens overkant og bogpult fik 1850 betræk af rødt bomuldsfløjl med gule silkefrynser.[58] Efter en nystaffering 1866/67[16] havde stolens felter hvidgrå marmorering, og det runde felt bar skriftstedet Luk. 11,28 med kursivskrift; også listerne var hvide eller lysegrå, mens resten havde en mørkebrun egetræsådring (jf. fig. 30). Ved synet 1925 forlød det, at prædikestolen blev 'renset', mens fotos viser, at den snarere er blevet nymalet i forskellige gråtoner og med forgyldning, herunder forgyldte frakturindskrifter, hvis indhold dog ikke kan udledes af de nævnte fotos.[133] Stolen blev kasseret 1953 (jf. ovf.), da den ikke havde 'særlig kunstnerisk værdi'.[134]

Stolestaderne (jf. fig. 31 og 60) fra 1924/25 er tegnet af arkitekt Knud Lehn Petersen.[42] De 125 cm høje gavle afsluttes af palmetterelief over volutter og tandsnitsliste, men er ellers glatte. Ryglænene består af to sammenføjede profilbrædder. Der er udsavede ben. Stolene er opstillet med 25 i nordrækken og 21 i sydrækken; østfagets stole har dobbelte sæder. To korte frontpaneler mod øst har hammerfyldinger og tandsnitsliste; brædderpaneler langs nord- og sydvæggene. Alt står i lakeret fyrretræ (og eg).

†*Stolestader.* I forbindelse med en omfordeling af stolestaderne 1665 nævnes 28 stader i både nord- og sydrækken.[135] Stolene krævede 1691 en del reparation.[6] 1814 fandtes der i alt 67 stolestader,[31] der tre år senere blev betegnet som 'gamle, ubemalede samt umagelige'.[31] Ved hovedistandsættelsen 1820-21 opstilledes 61 nye stole, formentlig med genanvendelse af nogle ældre sæder.[136] Deres gavle var rektangulære med glat pilaster og på overkanten en udsavet håndstøtte (jf. fig. 30). Fire stole havde låger og ryglæn af sammenføjede brædder, mens resten var åbne og havde en enkelt planke som rygstød; løse fodskamler.[59] Stolene var oprindeligt lysegrå ('perlefarve'), men blev 1866/67 egetræsådrede.[59] 1904 udtrykte menigheden ønske om fornyelse af stoleværket, men i stedet gjordes sæderne bredere med en ekstra liste. Da ønsket blev genfremsat året efter, udskød synet en beslutning til efter den forestående tiendeafløsning.[16] Kasseret 1924/25.

To *korstole* fra 1924/25 er som stolestaderne tegnet af Knud Lehn Petersen.[42] Alle fire gavle (jf. fig. 60) er glatte på nær det ottekantede topstykke, hvis kant slår sløjfer i hjørnerne, og som rum-

Fig. 57-59. Prædikestolens relieffer (s. 5966, jf. fig. 53). 57. Lazarus' opvækkelse. 58. Den gode hyrde. 59. Jesu dåb. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Pulpit reliefs (cf. fig. 53). 57. The Resurrection of Lazarus. 58. The Good Shepherd. 59. The Baptism of Christ.*

mer en sol i fladsnit. Derunder en kanneleret frise. Vangestykkerne har kvartcirkulære udsavninger og håndstøtte, mens sædet hviler på udsavede ben. Ryglænene svarer til stolestadernes. Lakeret fyrretræ. Opstillet langs korets nord- og sydvægge.

†*Middelalderlige korstole* omtaltes 1590 af biskop Jacob Madsen: »Herlige Degne- oc Skrifftestole effter Canikewiis«.[19] At der ikke blot var tale om præste- og degnestole i samme stil og opbygning som korstole, men om to rækker stole, formentlig langs korets nord- og sydvægge, fremgår af Danske Atlas 1774: »Kirken … har i Munkenes Tider været en Convent-Kirke, som sees af Stolene«.[21] Kirken tilhørte domkapitlet i Odense siden begyndelsen af 1300-tallet og var annekteret til skolemesterembedet (jf. s. 5921). Det er derfor muligt, at stolene oprindeligt var udført til kirken og ikke blot overtaget fra en klosterkirke efter reformationen.[137] Som det fremgår af Jacob Madsens optegnelser (ovf.), blev korstolene efter reformationen brugt som skrifte-og degnestole. De omtales senest 1774 (jf. ovf.), og blev formentlig fjernet 1820 (jf. ndf.).[31]

†*Skrifte- og degnestole*. 1) Genbrugte, middelalderlige korstole (jf. ovf). 2) 1820,[31] lukkede med paneler og låger samt lysegrå bemaling ('perlefarve').[16] Skriftestolen fandtes 1862 forsynet med et grønt gardin.[16] Stolene blev antagelig kasseret kort efter 1863, da præsten blev anvist plads bag alteret, og degnen fik sydrækkens østligste stolestade.[138]

Armstol til præsten, o. 1900, glat med enkle udsavninger i skønvirkestil, 95 cm høj. Rygbrættet har svejfet afslutning og gennembrudt kringleornament. Vangebenene med gennembrudte trekløverbuer og rundstok som armlæn er fastgjort til sædet med dekorative trænaglesamlinger, der synes inspireret af bindingsværksbyggeriets gennemstukne bjælkehoveder. Stolen er muligvis anskaffet efter 1899, da præstens stol skulle fornyes.[16] Istandsat o. 2000.[16]

Servante, o. 1900, 92 cm høj, en cylinder af jernblik på løvepoter og med lys egetræsådring.[139] Et vaskefad af hvid emalje skjules af et hængslet låg på oversiden, mens forsidens høje låge indvendig har sæbeholder af emalje. Servanten har været forvist til tårnrummet, men har som følge af covid-19-pandemien 2020-21 fundet genanvendelse som holder til håndsprit (ved døbefonten).

Løse stole (jf. fig. 82), o. 1925, pindestole med svejfet ryg og sæde med lysegråt uldbetræk.

To *bænke* i tårnrummet, fra 1924/25, med udsavede gavle og sæde og ryglæn svarende til stolestadernes; mørklakeret fyrretræ.

†*Bænke*. 1823 fandtes to bænke på et pulpitur, muligvis det nuværende orgelpulpitur (s. 5972), og yderligere fire bænke i kirken samt to i våbenhuset.[33] 1862 omtaltes fire blåmalede, løse bænke i koret og to tilsvarende på orgelpulpituret.[16]

†*Monstransskab* i koret, omtalt 1590 af Jacob Madsen (»1 Magestrans i Choret offuer for neder«).[19]

†*Kister*. I Danske Atlas (1774) omtales nogle »smaa Kister i Choret« som hidrørende fra »Munkenes Tider«.[21]

Pengeblok, 1800-tallet, af fyrretræsplanker, 91×26×17 cm, med sidestykker i andre af grevskabet Gyldensteens kirker.[140] Den øvre halvdel af blokken er et gemme med indvendig beklædning af jernblik og låge med lås til en enkelt nøgle. Der er profillister under lågen og omkring fodstykket samt profileret dækplade med ét pengeindkast. Grå bemaling. Opstillet i korets sydvesthjørne.

To *pengebøsser*, 1925, muligvis tegnet af Knud Lehn Petersen. Bøsserne har form som kobjælder, 18×11×5,5 cm, og er udført i bronzeret træ med en ujævn overflade, der imiterer hamret metalarbejde. Forsiden har ligearmet reliefkors og derunder reliefversaler »AN-1925-NO« (dvs. anno 1925) og nederst tandsnit. Opsat i kirkens vestende på hver side af døren.

To †*pengebøsser* til fattigkassen optræder i inventariet 1862.[16]

Klingpung (fig. 61), 1680, skænket af købmand Jørgen Eriksen i Hamborg, som var bror til præstefruen Anne Eriksdatter (jf. epitafium nr. 1),[141] og hans hustru(?) Catharina Brage. Den er 75 cm lang med en flad messingring (fig. 62), 13 cm i diameter, hvorpå læses en indgraveret kursivskrift: »Jurgen Erichsen vnd Catharina Brage Hamburg Anno 1680 den 24 Juny«.[142] En nøgen kvindebuste med volutter på skuldrene pryder overgangen til døllen, hvor der hænger en lille messingklokke. Skindposen har udvendig betræk af falmet rødt fløjl. Rundt skaft af blankt træ.

To †*pengetavler* omtaltes 1814.[31]

Udvendige dørfløje. 1) Nyere, en fladbuet dobbeltfløj, hver fløj med fire kvadratiske fyldinger (hvoraf den øvre fyldings overkant føjer bueslaget); lakeret eg. I tårnets vestfacade. 2) Nyere, rundbuet enkeltfløj med smal sidefløj, beklædt med affasede brædder; lakeret eg. I våbenhusets sydfacade.

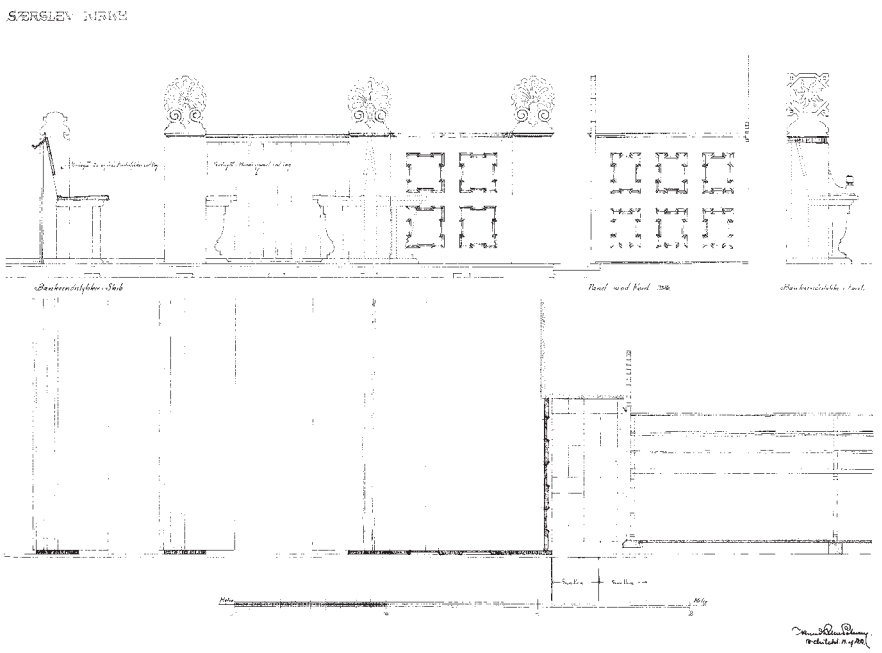

Fig. 60. Forslag til stolestader (s. 5968, jf. fig. 31) og korstole (s. 5968). 1:50. Tegning af Knud Lehn Petersen o. 1924 i NM. – *Proposal for pews (cf. fig. 31) and chancel chairs*

Fig. 61. Klingpung, skænket 1680 af købmand Jørgen Eriksen i Hamborg og hustru(?) Catharina Brage (s. 5970). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Collection purse, donated in 1680 by the merchant Jørgen Eriksen in Hamburg and his wife(?) Catharina Brage.*

Indvendig dørfløj (jf. fig. 64), 1820(?), en rektangulær dobbeltfløj, hver fløj med en rektangulær fylding mellem to kvadratiske; rød bemaling. I tårnrummets skillevæg.

†*Udvendige dø*rfløje. Ved hovedistandsættelsen 1820-21 sattes nye dørfløje i tårnets vestfacade (jf. s. 5930) og korets østfacade (jf. s. 5946).[31] Der var tale om 'sammenstemte døre', hvilket formentlig vil sige fyldingsdøre.[16] O. 1882 indsattes i tårnets vestfacade en ny fløj,[63] der 1915 ønskedes udskiftet på grund af 'dens mindre smagfulde udseende'. Fornyelsen blev dog udskudt.[16]

Orgel (jf. fig. 21 og 64), 1968, med syv stemmer, ét manual og pedal. Bygget af Marcussen & Søn, Aabenraa. Disposition: Manual (C-g^3): Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Mixtur 4 kor. Pedal (C-f^1): Subbas 16'. Kobling: M-P. Opstillet midt på orgelpulpitur med østvendt spillebord og facade tegnet af arkitekterne Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen. Den består af fem rektangulære felter af forskellig højde, arrangeret symmetrisk og med klingende piber. Facaden fremstår i blank eg.

†*Orgel*, 1851, skænket af kirkens ejer J. H. E. Bernstorff-Gyldensteen. Det omtaltes samme år som 'smukt og særdeles godt'.[62] Orglet omtaltes 1869 som 'godt (men) svagt'.[143] Orglet var placeret på pulpitur med østvendt facade og spillebord mod syd. Facaden var nygotisk (fig. 63) med spidsbueslag over de tre felters prospektpiber samt kølbuet topstykke og fialer.[144] Ombygget

Fig. 62. Detalje af klingpung 1680 (s. 5970, jf. fig. 61). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Detail of collection purse, 1680 (cf. fig. 61).*

Fig. 63. †Orgel, 1851 (s. 5971). Foto Ebbe Lehn Petersen 1967. – †*Organ, 1851.*

1932-33 af Eggert Froberg, Odense, og fik senest ved denne anledning pneumatisk aktion.[145]

El-orgel model Danhild 25, leveret 2010 af Scandinavisk Orgelcentrum, Vejle.[146] Konsollen er opstillet i sydvesthjørnet af skibets østfag med nordvendt spillebord.

Pulpitur (jf. fig. 64), 1820(?), i vestenden af tårnrummet. Brystningen har otte fag glatte fyldinger mellem kannelerede pilastre. Fire tilsvarende, men større pilastre sidder i skillevæggen derunder (s. 5931). Rød bemaling med forgyldte profiler. Pulpituret bæres af seks indmurede bjælker og to firkantede søjler med profilkapitæler, som er lysegrå med blå og forgyldte profiler. Der er opgang ad en ligeløbet trappe i tårnrummets sydvesthjørne. Det er formentlig dette pulpitur, der omtaltes 1823 og bar to bænke.[33] Det må være bygget ved hovedistandsættelsen 1820-21, da det ikke omtales før denne.

Otte *salmenummertavler* (jf. fig. 31), 1908,[16] udført i en middelalderpræget skønvirkestil og formentlig tegnet af Gyldensteens tilsynsførende arkitekt Alfred Petersen (1858-1925). Tavlerne af eg, 108×53 cm, er indrettet til skydenumre i fire rækker under to overskrifter med reliefmajuskler, henholdsvis »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«. En sparrebort deler rækkerne i to kolonner. Gesimsen har frise af hulede tænder og krones af to nygotiske fialer. Nederst to hængestykker. Tavlen er lakeret bortset fra bunden for indskrifter og bortens indsnit, der står i blankt træ. Tilsvarende salmenummertavler findes i Ore Kirke, der ligeledes var ejet af Gyldensteen (s. 5729).

Fire †*salmenummertavler*, sortmalede til kridtskrift, omtaltes 1814 og 1862.[147]

Præsterækketavler. 1) (Fig. 66), ophængt 1836 af sognepræst Benjamin Sidenius, uden tvivl foranlediget af reformationsjubilæet (jf. også kalk-

Fig. 64. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior looking west.*

Fig. 65. Kirkeskib o. 1850, en navnløs orlogsbrig, skænket af sognepræst Benjamin Sidenius (1774-1854) til minde om en druknet søn (s. 5974). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Church ship c. 1850, a nameless naval brig, donated by parson Benjamin Sidenius (1774-1854) in memory of a drowned son.*

maleri s. 5949). Tavlen, 158×82,5 cm, består af fem glatte planker og har diminutiv svejfning foroven. En finmønstret lysebrun ådring illuderer rammeværk omkring det rektangulære felt, hvor navne på præster fra reformationen til 1857 er anført med brunsort skriveskrift på lys, gulbrun bund; overskriften er med fraktur. Ophængt på korets nordvæg. 2) En kopi af nr. 1, antagelig fra o. 1875, med navne på præster fra 1857 og frem. Ophængt på korets sydvæg.

Kors, nyere, af blank eg, 145 cm højt, ophængt i ligkapellet (jf. fig. 12).

Lysekroner. 1-3) (Jf. fig. 31), 1908, tre ens kroner med forbillede i barokken, med otte s-svungne arme, som forgrener sig, så der er lyskilder i to etager. Armene prydes af delfinled og kronede mandshoveder i profil. Foroven en krans med refleksblomster. Stammens fladtrykte kugleled har midtvulst ligesom hængekuglen med profilknop. Kronerne er ophængt i skibets hvælv. De to østligste kroner har indgraveret skriveskrift på hængekuglen: »Fra Særslev Menighed 1908«. 4) (Jf. fig. 14), 2018,[148] hjulkrone af messing med 16 nedadvendte lyskilder; kronen er ophængt i wirer i korhvælvet.

Lampetter (jf. fig. 31), 1908,[16] nybarokke, med svungne arme og cirkulært vægbeslag, toarmede på triumfmuren og i tårnrummet samt trearmede på skibets nord- og sydvægge. Nogle af tårnrummets lampetter er opsat o. 1976.[16]

Kirkeskib (fig. 65), o. 1850, en navnløs orlogsbrig, skænket af sognepræst Benjamin Sidenius (1774-1854) til minde om en druknet søn.[149] Modellen, der er 110 cm lang og 150 cm høj, har rigning, men ingen sejl. Den er bestykket med 14 kanoner. Skroget er sortmalet med hvid ræling og rødbrun bund. På agterspejlet er et kronet

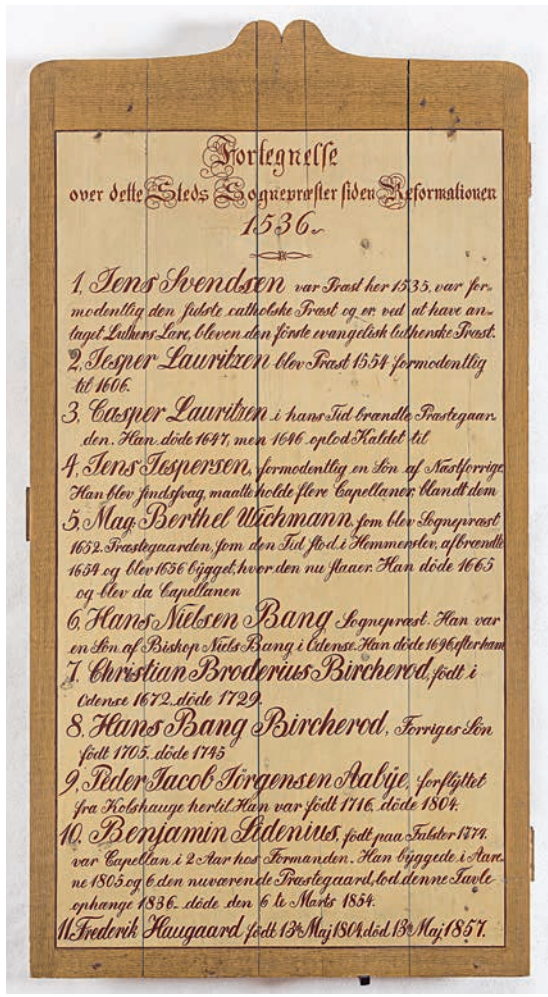

Fig. 66. Præsterækketavle, 1836, ophængt på initiativ af sognepræst Benjamin Sidenius (s. 5972). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Board listing parsons, hung up on the initiative of the parson Benjamin Sidenius.*

Fig. 67-68. Klokker (s. 5975), støbt af I. C. & H. Gamst, København. 67. Nr. 1, 1820. 68. Nr. 2, 1835. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Bells cast by I. C. & H. Gamst, Copenhagen. 67. No. 1, 1820. 68. No. 2, 1835.*

dannebrogsskjold flankeret af splitflag. Ophængt mellem skibets to vestligste fag.

†*Hatteknager* skulle 1881 opsættes på væggen ved mandsstolene.[62]

†*Ligbårer.* Manglen på en ligbåre blev påtalt 1691.[6] En båre nævnes i inventariet 1818.[31]

Klokker. 1) (Fig. 67), 1820, støbt af I. C. & H. Gamst, København, diameter 94 cm.[150] Halsen har akantusfrise kantet af perlestave og derunder støberindskrift med versaler mellem glatte lister: »Støbt af I. C. & H. Gamst Kiøbenhavn anno 1820«. Der er to lister ved overgangen til slagringens omvendte karnisprofil. Ophængt vestligt i klokkestolen i den oprindelige slyngebom af eg, der muligvis o. 1890 er ombygget til vuggebom med jernaksler.[151] Automatisk ringning.

2) (Fig. 68), 1835, støbt af I. C. & H. Gamst, København, diameter 114 cm.[150] Om halsen løber en bort af akantuspalmetter og derunder støberindskrift med versaler mellem glatte lister: »Støbt af I. C. & H. Gamst, Kiøbenhavn anno 1835«. To lister ved overgangen til slagringens omvendte karnisprofil. Ophængt østligt i klokkestolen i den oprindelige slyngebom af eg, der ligesom klokke nr. 1 er ændret til vuggebom. Automatisk ringning.

†*Klokker.* 1) Afleveret ved klokkeskatten 1528-29, en stor klokke på 5½ skippund (880 kg).[152] 2) Omtalt 1590 som den eneste klokke bortset fra messeklokkerne (s. 5963),[19] formentlig omstøbt enten 1592 eller 1640, jf. ndf. 3) 1592, støbt i Hamborg, omtalt 1774.[21] 4) 1640, støbt af Lauritz Jensen, Bellinge. Ifølge *Danske Atlas* (1774) var den støbt på Bellinge kirkegård af »Lars Jensen Klokkestøber« på bestilling af Skt. Knuds Klosters foged Mads Hansen og Ingeborg Friis til Margård, der havde ladet den støbe for kirkens midler ('for Særslev Kirkes korn').[153] Den mindste af de to klokker nr. 3-4 var 1817 i stykker og blev sendt til omstøbning året efter.[154] Den store klokke blev nedtaget 1833, da den var sprængt.[143]

GRAVMINDER

Gravminderne i kirken omfatter to epitafier over præster, begge ophængt på deres oprindelige plads i koret, hvor præsternes gravkrypt fandtes.

Epitafier. 1 (Fig. 69), o. 1690, over sognepræst og provst Bertel Wichmand, (*4. febr. 1617), †10. jan. 1665 i sin alders 49. år, enken Anne Erichsdatter (Eriksdatter), †<19. aug.> 1<726> i sin alders <80>. år, og dennes anden ægtemand, sognepræst og provst Hans Bang Nielssen (Hans Nielsen Bang), †<26. dec.> 1<696> i sin alders <54>. år. De sidstnævnte levede i ægteskab i <30> år og fik otte smukke børn, hvoraf to sønner og tre døtre blev 'sendt til himlen i deres unge år'.[155]

Den rødbrune kalksten, 190×110 cm, udfyldes næsten helt af centreret, indhugget versalskrift med rester af forgyldning.[131] Indskriften har hjælpelinjer, der fremstår uden slid. Foroven ses tre reliefhuggede våbenskjolde med oprindelig, polykrom bemaling og flankerende, indhuggede initialer. Skjoldet tv. rummer et bomærke, der gentages som hjelmfigur og ledsages af Bertel Wichmanns initialer »BW«, dernæst slægten Balslevs våben[156] og »AE« for Anne Eriksdatter. Th. et våben for slægten Bang[157] med Hans Nielsen Bangs initialer »HB«. Forneden et vers forfattet og signeret af Hårslevs sognepræst Jørgen Carstens (1660-1717):

»Til læseren
To Guds mænd hviler her med dydig egtefelle
oc fem velsigned børn, om du vil eftertelle,
oprunden af saa good oc gief en slegte rood
som udi dette land er nogensinde grood
hver leved vel sin tid, og med aarvaagen møye
Guds kirkis fremtarv tog i tilsyn, meed oc øye,
til iorden støven tog, oc stenen deris navn,
spør du hvor siælen blef · dend hviil i Iesu favn
naar overenglen skal i dombassunen støde,
af denne graf de dig, med Guds børn da vil møde,
den ævig herlighed for lammets stool at faa,
gak hiem, og stræb at du det samme med kand naa.
I: Karstens«.

Stenen må være hugget efter 25. nov. 1689, da datteren Anna Hansdatter Bang døde som den femte af de tidligt døde børn,[158] og før Hans Nielsen Bangs dødsår 1696, som er tilføjet sekundært på stenen.[159] Stenen er indmuret på sin oprindelige plads i sydvæggen af koret, hvor præsternes gravkrypt fandtes (jf. s. 5980).[160] Den er fastgjort med fire nyere, overkalkede metalankre.

2) (Fig. 70), o. 1800, over sognepræst Peder Jørgensen Aabye, *29. sept. 1716 i Nørre Åby præstegård som den yngste af provst Frederichsen og Margar(e)tha Hansdatter Juuls tretten børn, †18□ (10. apr. 1804),[161] og hans to hustruer. Han blev 1742 g. m. Mette Magdalena Suthorn (†1748),[162] med hvem han fik to børn, 'der for længst er døde', og 1748 g. m. Anne Cathrine Fædder, *i »Guuslund« (Gauerslund), †23. maj 1800 i sit 74. år efter 53 års ægteskab, af hvis otte børn kun datteren Margareta Magdalene overlevede forældrene.[163]

Højrektangulær, grålig marmorsten, 154,5×86 cm. Den indhuggede versalskrift, med navne i kursiv, har rester af forgyldning. Foroven og forneden er felter med svejfede sider og reliefhuggede forgængelighedssymboler, henholdsvis et vinget timeglas (foroven) og et dødningehoved (med præstekrave?) foran krydsede knogler. I svejfede hjørnefelter ses små menneskefigurer med forskellige attributter. Foroven tv. en mand i renæssancedragt med et overflødighedshorn(?), og i de øvrige halvnøgne mænd med arbejdsredskaber, henholdsvis en segl (foroven th.), en spade (forneden tv.) og en hakke (forneden th.). De to sidstnævnte figurer vender på hovedet. Stenen er indmuret i korets nordvæg, formentlig dens oprindelige plads, nær præsternes begravelse i koret (jf. s. 5980).[164]

†*Epitafium*, o. 1729, over sognepræst Christian Broderus Jacobsen Bircherod (1672-1729), g. m. forgængerens datter Else Cathrine Hansdatter Bang (†20. juli 1735), jf. epitafium nr. 1. Epitafiet er omtalt 1774,[21] men forsvundet før 1899.[165]

Fig. 69. Epitafium nr. 1, o. 1690, over sognepræst Bertel Wichmand (1617-65), enken Anne Eriksdatter (†1726) og dennes anden ægtemand, sognepræst Hans Nielsen Bang (†1696) (s. 5976). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Sepulchral tablet no. 1, c. 1690, commemorating parson Bertel Wichmand (1617-65), his widow Anne Eriksdatter (†1726) and her second husband, parson Hans Nielsen Bang (†1696).*

B W A F H B
ÆRE-MINDE
OVER
MAG. BERTEL WICHMAND
SOGNEPRÆST I SEERSLEF OG PROUST I SCHOUBY
HERRIT, SOM DØDE 1665 DEN 10 IANUARI, UDI
SIT ALDERS 49 AAR OC EFTERLOED SIN HIERT
ELSKEDE HUSTRU ANNE ERICHS DATTER,
HVILKEN
HER HANS BANG NIELSSEN
SOGNEPRÆST HER TIL STÆDET OC PROUST OVER
SCHOUBY HERRIT, LEVEDE SIDEN MED UDI ET
KIRLIGT EGTESKAB 30 AAR OC EFTERAT GUD
HAFDE VEL SIGNET DEM MED OTTE SMUKKE
BØRN AF HVILKE DE 2 SØNNER OC 3 DØTRE BLEVE
FOR FORÆLDRENE SENTE TIL HIMMELEN I DERIS
UNGE AAR, DØDE HAND 1696 DEN 26 DECEMBER
UDI SIT ALDERS 54 AAR. OC HUN 1726 DEN
19 AUGUSTI UDI SIT ALDERS 80 AAR. HVIS SIÆLE
GUD FRYDER ÆVINDELIGEN.
TIL LÆSEREN.
TO GUDS MAND HVILER HER MED DYDIG EGTEFELLE
OC FEM VEL SIGNED BØRN. OM DU VIL EFTERTELLE
OPRUNDEN AF SAA GOD OC GIEF EN SLEGTE ROOD
SOM UDI DETTE LAND ER NOGEN SINDE GROOD
HVER LEVED VEL SIN TID. OG MED AARVAAGEN MØYE
GUDS KIRKIS FREM TARV TOG I TIL SYN, MEED OC ØYE
TIL IORDEN STØVEN TOG, OC STENEN DERIS NAVN
SPØRDU HVOR SIÆLEN BLEF DEND HVIL IE SU FAVN
NAAR OVER ENGLEN SKAL I DOMBASSUNEN STØDE
AF DENNE GRAFDE DIG MED GUDS BØRN DA VIL MØDE
DEN ÆVIG HERLIGHED FOR LAMMETS STOOL AT FAA
GAK HIEM OG STRÆB AT DU DET SAMME MED KAN NAA
I KARSTENS

HER UNDE HVILER
H. Peder Jörgensen Aabÿe
SOGNEPRÆST FOR SÆRSLEW MENIGHED
FOD DEN 29 SEPTEMBER 1716
I NORRE AABÿE PRESTEGAARD
AF
Sallig H. Provst Frederichsen OG
Margarthe Hansdatter Juul
OG VAR DEN ÿNGSTE AF DERES 13 BORN
DOD DEN 18
ANNO 1742 BLEV HAN KALDET TIL SOGNEPRÆST
FOR GULDBIERG OG SANDAGER MENIGHEDER
OG 1743 FORFLÿTTET TIL SÆRSLEW
HAN INDLOD SIG FORSTE GANG 1742
I ÆGTESKAB MED
Jomfrue Mette Magdalena Luthorn
MED HVEM HAN AVLEDE 2 BORN
DER FOR LÆNGST ERRE DODE
AN DEN GANG 1748 DEN 23 SEPTEMBER
MED Jomfrue Anne Catharine Feedder
Fodt Guuslund af Provst Feedder i Amager
HUN BLEV MODER TIL 8 BORN
HVOR AF IKKUNDEEN DATTER
Margarethe Magdalene
OPLEVEDE FOR ÆLDRENES DOD
MED SIN SIISTE ÆGTEFELLE
SOM GIK UD FRA LIVET DEN 23 MAÿ 1800
I SIT 74 DE AAR OG HVILER VED HANS SIDE
LEVEDE HAN ET KIERLIGT
FAST ÆGTESKAB I 53 AAR

Fig. 70. Epitafium nr. 2, o. 1800, over sognepræst Peder Jørgensen Aabye (1716-1804) og hans to hustruer Mette Magdalena Suthorn (†1748) og Anne Cathrine Fædder (†1800) (s. 5976). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Sepulchral tablet no. 2, c. 1800, commemorating parson Peder Jørgensen Aabye (1716-1804) and his two wives Mette Magdalena Suthorn (†1748) and Anne Cathrine Fædder (†1800).*

†*Epitafium?* eller †*gravsten*? Der fandtes måske et monument over sognepræst og provst Jesper Lauritsen (o.1524-1606-), idet *Marmora Danica* (1739) omtaler, at han er begravet i kirken: »Sepultus hic Præpositus & Pastor D(omi)n(us) Caspar Laurentii Bogensis« (Her ligger begravet provst og sognepræst Jesper Lauritsen Bogense).[166]

†*Romansk gravsten*. Stenen kendes kun fra en noget skematisk og i detaljerne formentlig ikke helt korrekt tegning (fig. 71), indsendt og muligvis tegnet af L. S.Vedel Simonsen til Det Kgl. Museum for Nordiske Oldsager (Nationalmuseet) 1851. Den prydedes af et krucifiks på en golgatahøj og derunder et cirkelkors mellem to arkaderækker.[167] Stenen var forsvundet inden 1898, da konservator V. Steffensen besøgte kirken.[168]

Mindekranse. 1) 1893, over lærer og dannebrogsmand Martin Christian Lund, (*27. nov. 1834, †6. april 1893),[161] fra 'taknemlige givere i Særslev Kommune'. Laurbærkrans af sølv med sløjfe og desuden løst skjold med indgraveret skriveskrift. Indsat i glas og sortmalet ramme, ophængt på tårnrummets nordvæg. Kransen blev 1893 ophængt sydligt under korbuen (jf. fig. 30),[16] men flyttet o. 1925.

2) 1908, over sognepræst K(nud) Christensen (1836-1908), jf. kirkegårdsmonument nr. 3, givet af 'hans taknemlige menighed'. Egeløvskrans af sølv med sløjfe og skjold med begravelsesdatoen 6. okt. 1908 indgraveret; desuden et løst skjold med indgraveret skriveskrift. Indsat i glas og ramme af blank eg, ophængt på tårnrummets sydvæg.

3) 1926, over sognepræst Jakob Ravn, *24. juli 1867, †2. maj 1926, givet af menigheden. Bøgeløvskrans af sølv med et skjold, der har indgraveret skriveskrift. Indsat i glas og ramme af blank eg, ophængt på tårnrummets sydvæg.

4) 1935, over »Lærer Jensen«, dvs. lærer og organist Niels Jensen, *12. okt. 1866, †15. marts 1935,[161] fra 'taknemlige elever'. Egeløvskrans af

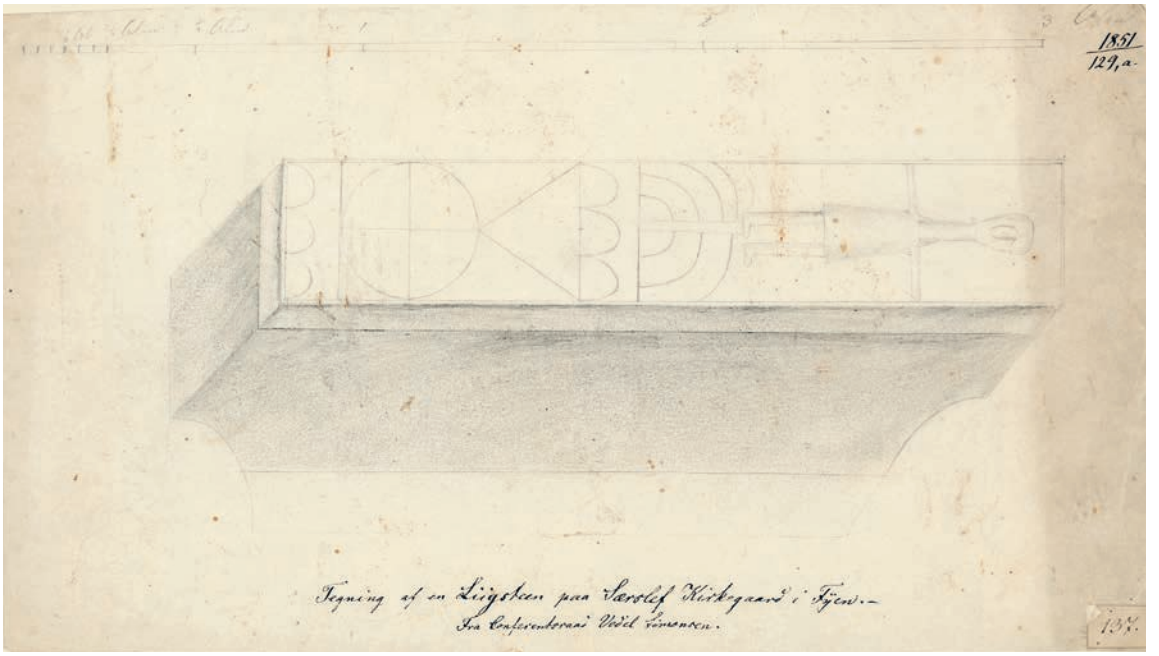

Fig. 71. †Romansk gravsten (s. 5979), muligvis tegnet af L. S.Vedel Simonsen 1851. Tegning i NM. – †*Romanesque tombstone, possibly designed by L. S. Vedel Simonsen, 1851.*

sølv med sløjfe, der har indgraveret skriveskrift og begravelsesdatoen 19. marts 1935. Indsat i glas og ramme af blank eg, ophængt på tårnrummets nordvæg.

Middelalderlige(?) grave sat af munkesten blev angiveligt påtruffet ved gulvarbejder i koret 1945 (må være 1941, jf. alterskranke s. 5963). Der blev ikke foretaget nærmere undersøgelser.[169]

(†) *Gravkrypt* i koret, for præsterne. Den fandtes 1812 'fyldt', uvist om i betydningen fyldt med kister eller opfyldt med jord.[170]

†*Andre begravelser.* Anne Hansdatter Ulfeldt, enke efter Jørgen Daa til Østrupgård (†1558) og mor til Anne og Hilleborg Daa (jf. Ejlby s. 5858), blev begravet i kirken 23. jan. 1601.[171]

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1854, over sognepræst og jubellærer Benjamin Sidenius, ✶18. april 1774, †6. marts 1854, og hustru Christiane Sidenius f. Holm, ✶4. juli 1778, †12. juni 1844.

Grå sandsten, ca. 65×55×23 cm, af grottetype, men uden indfældet sten. Vedbendranker kanter et felt med versalindskrift, der sekundært er udbedret med cement og afsluttes af et skriftsted »Ps. 103.11. Herrens miskundhed er m(æ)gtig over dem som frygte Ham« (Sl. 103,11). Stenen krones af et 48,5 cm højt kors af hvidt marmor. På præstebegravelsen i sydøsthjørnet mellem våbenhus og skib.

2) O. 1857, over sognepræst Fred(e)r(ik) Haugaard, ✶13. maj 1794, †13. maj 1857.

Grotte af grå sandsten, ca. 75×55×30 cm, med vedbendranker omkring et udsparet, skriftløst felt, kronet af et 70 cm højt kors af hvidt marmor. Foran ligger en opslået bog af hvidt marmor, 49×35 cm, med indhuggede versaler. Personalia står tv., mens højre side parafraserer 1 Kor. 15,57: »Gud gav ham seier i Jesus Christus«. På præstebegravelsen i sydøsthjørnet mellem våbenhus og skib.

3) O. 1909, over sognepræst K(nud) Christensen, ✶1. jan. 1836, †29. sept. 1908 (jf. mindekrans nr. 2), rejst af menigheden.

Stele af grå granit, 253×120×45 cm, svagt tilspidsende med rundbuet afslutning. Forsiden har udsmykning i højt relief på en bund, der er råt tilvirket ligesom stenens øvrige sider. Den øvre del prydes af et kors med trefligede ender. Fra

Fig. 72. Portrætmedaljon af sognepræst Knud Christensen (1836-1908), signeret »C. 1909«, detalje af kirkegårdsmonument nr. 3 (s. 5980). Foto Lasse J. Bendtsen 2020. – *Portrait medallion of parson Knud Christensen (1836-1908), signed "C. 1909", detail of churchyard monument no. 3.*

foden udgår to laurbærguirlander, der først kanter en cirkulær portrætmedaljon (ndf.) og løber videre som indramning af et fladbuet skriftfelt med indhuggede versaler. Efter personalia citeres ottende vers af N. F. S. Grundtvigs salme *Kirken er som Himmerige*: »Hele verden ej opvejer/ hvad vi tror og hvad vi ved/ Himmerig paa jord vi ejer/ vor frelsers kærlighed« (Den Danske Salmebog nr. 327). Derunder citat fra Bjergprædikenens saligprisninger (Matt. 5,9) og giverindskrift. Derunder en tværgående laurbærguirlande med roset. Den førnævnte portrætmedaljon er af bronze, 30 cm i diameter, og viser den afdødes buste i trekvartprofil (fig. 72). Forneden th. en uidentificeret signatur »C. 1909«. Monumentet står på præstebegravelsen i sydøsthjørnet mellem våbenhus og skib. I tilknytning hertil findes en svejfet mindeplade af hvidt marmor, 54×36 cm. En indhugget antikvaindskrift omfatter blot et vers: »Vi stævner til næste Møde i Evighedens Morgenrøde« og en giverindskrift: »Fra Venner i Hundborg i Thy«. Foroven ses med fordybede linjer et kors, flankeret af anker og hjerte (Tro, Håb og Kærlighed).

4) O. 1918, over A(ngelica Vilhelmine) Christensen (f. Pedersen), *10. jan. 1854, †21. aug. 1918.[172] Rektangulær liggesten af grå granit, 127×80 cm, med laurbærkranset kant og indhugget versalskrift. Personalia afsluttes ligesom på ægtefællens sten (jf. ndf.) med citat fra Bjergprædikenens saligprisninger (Matt. 5,7). Placeret for foden af ægtefællens sten (kirkegårdsmonument nr. 3) på præstebegravelsen i sydøsthjørnet mellem våbenhus og skib.

Fig. 73-74. *Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1850, et gravtræ over Rasmus Larsen (1772-1850) og hustru Maren Steensdatter (1772-1837) (s. 5982). 73. Forside. 74. Bagside. I Nordfyns Museum. Foto Arnold Mikkelsen 2021. – **Churchyard monument no. 1, c. 1850, a funerary stele of oak in memory of Rasmus Larsen (1772-1850) and his wife Maren Steensdatter (1772-1837). 73. Front. 74. Back.*

Fig. 75. ⋆Kirkegårdsmonument nr. 2, o. 1876, jernblik, over smeden Jens Jørgensen (1798-1876) (s. 5982). I Nordfyns Museum. Foto Arnold Mikkelsen 2021. – ⋆*Churchyard monument no. 2, c. 1876, in memory of blacksmith Jens Jørgensen (1798-1876).*

5) O. 1949, over smedemester Niels Jørgen Rasmussen, ⋆23. dec. 1872, †1. jan. 1934 og hustru Karoline Rasmussen, ⋆10. febr. 1873, †15. nov. 1949. Spidsbuet stele af eg, 137×45×7 cm, med reliefversaler mellem glatte bånd. Bueslaget prydes af en laurbærkrans i højt relief og fodstykket af en reliefskåret englebuste indrammet af et rundbueslag. Ovenpå sidder et lille, forgyldt smedejernskors. Nordøstligt på kirkegården.

6) O. 1991, over maleren William Hansen, ⋆31. marts 1908 i Sønder Esterbølle, †27. okt. 1991 i Strib, og hustru Marie Hansen, ⋆8. dec. 1908 i Brenderup, †5. aug. 1994 i Strib. Lysegrå natursten af granit, ca. 75×70×30 cm, med indhugget og sortmalet antikvaskrift. Nordøstligt på kirkegården.

⋆*Kirkegårdsmonumenter.* 1) (Fig. 73-74), o. 1850, over gårdmand Rasmus Larsen, ⋆1772 i Ejlby, †27. aug. 1850, og hustru M(ar)en Steens Datter (Steensdatter), ⋆1772 i Sønder Esterbølle, †17. sept. 1837.

Gravtræ af eg, 153×53,5 cm, udformet som en rundbuet cippusstele med ensartet udsmykning af begge sider. Topstykket har udskåret halvroset, mens der er stiliserede kvaster under de udsparede, højrektangulære skriftfelter. Sidstnævnte har sort indskrift på hvid bund, mens der på det øvrige er brun bundfarve for henholdsvis en grøn og hvid rocailleranke i frisen og en rundbuet niche med olielampe i gråtoner på det smalle postamentstykke. Rosetten er hvid, og en enkelt liste har forgyldning. Indskrifterne består på den ene side af personalia med fraktur, mens den modsatte side citerer første og tredje strofe af Johann Georg Albinus' begravelsessalme »Alle mennesker i live« (»Alle Menschen müssen sterben«).[173] Monumentet findes på Nordfyns Museum, Bogense.[174]

2) (Fig. 75), o. 1876, over smed Jens Jørgensen, ⋆31. aug. 1798 i Ejlby Lunde, †15. maj 1876 i Hemmerslev. Rektangulær tavle af jernblik monteret på en jernramme, 42,5×27,5 cm, med sort antikvaskrift på hvid bund. Indkommet til Nordfyns Museum i Bogense 1983.[175]

Fig. 76. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I RAO. – *Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's book of visitations*

Fig. 77. Kirken set fra sydøst. Foto Chr. Axel Jensen 1911. I NM. – *The church seen from the south east.*

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Særslev Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Odense Amt i almindelighed jf. også s. 52-54 samt 56-59. Henvisninger til Danmarks Kirker, Kbh. 1933-, er angivet som DK, efterfulgt af betegnelsen for det pågældende amt; referencer inden for Odense Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet, København* (RAK). *Rentekammeret, Regnskaber 1433-1559.* Fortegnelser over indkrævede klokker 1528-29 (*Rtk. Regnskaber 1433-1559.* Fortegnelser over indkrævede klokker 1528-29). *Danske Kancelli.* C10. 1660-70. Fynske og smålandske registre (*DaKanc.* C10. Fynske og smålandske registre 1660-70.). *Danske Kancelli, 1. departement.* Brevbog H17-21. 1816 (*DaKanc, 1. dept.* Brevbog 1816); Journal H44-4. 1807 (*DaKanc, 1. dept.* Journal 1807); Journal H44-6. 1809 (*DaKanc, 1. dept.* Journal 1809). *Kultusministeriet, 1. kontor.* Journal 1861 (*Kultusministeriet, 1. kontor.* Journal 1861).

Rigsarkivet, Odense (RAO). *Bispearkivet.* Skovby Herreds breve 1529-1852 (*Bispeark.* Skovby Herreds breve 1529-1852); Visitatsprotokol 1588-1896 (*Bispeark.* Visitatsprotokol 1588-1896); Synsforretninger over kirker 1718-35 (*Bispeark.* Synsforretninger 1718-35); Visitatsprotokol 1732-1803 (*Bispeark.* Visitatsprotokol 1732-1803); Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872-98 (*Bispeark.* Synsforretninger 1872-98); Visitatsprotokol for Skovby Herred 1834-96 (*Bispeark.* Visitatsprotokol for Skovby Herred 1834-96); Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-43 (*Bispeark.* Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-43). *Odense amtsprovstis arkiv.* Korrespondance ang. Lunde, Skam og Skovby Herreder 1807-37 (*Provstiark.* Korrespondance 1807-37). *Lunde-Skam-Skovby herreders provstis arkiv.* Synsprotokol 1844-1922 (*Provstiark.* Synsprotokol 1844-1922); Kirkesyn 1924-49 (*Provstiark.* Kirkesyn 1924-49). *Bogense provstiark.* Synsprotokol 1904-2000 (*Provstiark.* Synsprotokol 1904-2000). *Pastoratsarkivet.* Ministerialbog 1666 ff. (*Pastoratsark.* Ministerialbog 1666 ff); Diverse arkivalier 1853-1922 (*Pastoratsark.* Div. arkivalier 1853-1922). *Menighedsrådsarkivet.* Forhandlingsprotokol 1935-89 (*Menighedsrådsark.* Forhandlingsprotokol 1935-89). *Gyldensteen godsarkiv.* Grevskabets kirker 1699-1918 (*Gyldensteen godsark.* Grevskabets kirker 1699-1918); Vedr. kirkerne 1803-1907 (*Gyldensteen godsark.* Vedr. kirkerne 1803-1907). *Hårslev sogn.* Kirkeregnskaber 1577-1663 (*Hårslev sogn.* Kirkergsk. 1577-1663). *Fynbo Landsting.* Skøde- og panteprotokol 1646-1805 (*Fynbo Landsting.* Skøde- og panteprotokol 1646-1805). *Den kgl. bygningsinspektør.* Bilag vedr. kirker på Fyn (*Den kgl. bygningsinspektør.* Bilag vedr. kirker). *Vedel Simonsens Samlinger.* Skovby Herreds beskrivelse. Særslev (*Vedel Simonsens Samlinger.* Skovby Hrd.).

Kirkens arkiv. Kirkeprotokol 1862-2011.

Nordfyns Kommune, Byggesagsarkivet.

Det Kongelige Bibliotek (KB). Kallske samling. 377, 4°. Kopi af beskrivelse over kirkerne og herregårdene i

Fyn og i Langeland, af sognepræsterne til Thuras brug forfattet 1755 (*Kallske saml.* 377, 4°).

Nationalmuseet (NM). *Indberetninger*: Benjamin Sidenius 1808 (alterbord); provst J. F. Boesen 1809-10 (alterbord); J. Magnus Petersen 1889 (✶(†)altertavle); N. C. Lund 1891 (altersølv); J. Vilhelm Petersen 1892 (inventar, gravminder og begravelse); Chr. Axel Jensen 1911 (inventar og gravminder); Knud Lehn Petersen 1924 (præstegård); Bent Jacobsen 1992 (altertavle); Erik Skov 1992 (altertavle).

Notesbøger: Søren Abildgaard II (1762).

Manuskripter: C. Nyrop, *Danmarks Kirkeklokker og deres støbere*, (Uldalls eksemplar med noter i NM); C. T. Engelstoft, *Kirkerne i Fyens Stift* (*Tillæg til Jacob Madsens Visitatsbog)*. Begyndt 1853.

Tegninger og opmålinger. NM. R. Alfred Petersen 1893 (opmålinger og måleblade plan, N. P. Jensen o. 1900 (plan); Knud Lehn Petersen 1924 (plan før og efter istandsættelse); Lehn Petersens Tegnestue u.å. (plan og længdesnit).

KB. Burman Becker 1858 (prospekt, døbefont).

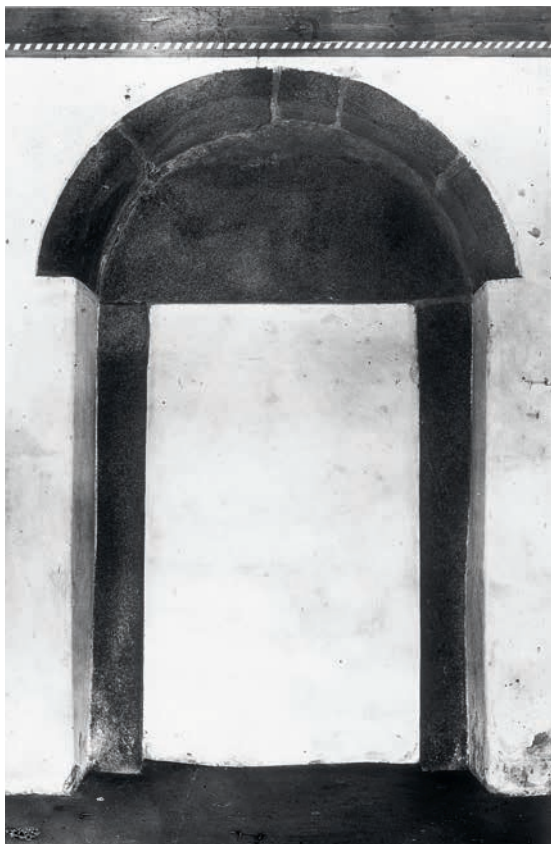

Fig. 78. Kirkens romanske †syddør (s. 5926). Foto Kirsten Weber 1946. I NM. – *The Romanesque †south door of the church*.

Fig. 79. Vindue i korets østgavl (s. 5926). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Window in the east gable of the chancel*.

Historisk indledning og omgivelser ved Lasse J. Bendtsen, bygningsbeskrivelse ved Kirstin S. Eliasen, kalkmaleri, inventar og gravminder ved Lasse J. Bendtsen, orgler dog ved Kristian Lumholdt. Oversættelser ved James Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet oktober 2021.

[1] *Diplomatarium Danicum*, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Kbh. 1938-, 2. rk., V, nr. 302 (6. marts 1304-1339). Ifølge en stadfæstelse 1349 (jf. note 2) var annekteringen godkendt af Esger Juul, ærkebiskop 1310-25.

[2] *Diplomatarium Danicum* (note 1), 3. rk., III, nr. 119 (22. febr. 1349). Ifølge Ebbe Nyborg har kirken »altså fortsat tilhørt bisperne, idet kun "vikariatet" var "inkorporeret" i skolemesterembedet«. Ebbe Nyborg, *Egenkirke, patronatsret og inkorporation. En analyse af sognekirkernes stilling med udgangspunkt i dansk diplommateriale frem til midten af 14. århundrede*, utrykt specialeafhandling, Århus Universitet 1974, xxxxiv.

[3] *Diplomatarium Danicum* (note 1), 3. rk., I, nr. 412 (1343?), jf. også 3. rk., III, nr. 209 (29. nov. 1349). Af senere katolske præster kendes Herman 1390, Niels (»Nicholaus in Seerslefh sacerdos«) 1421-43 og Morten 1469-71. Til præsteembedet nævnes 1488-1503 Gøde Jensen Brun, der optræder på dødelisten fra Odense domkirkes gejstlige helligkorsgilde. 1521 nævnes sognepræsten 'mester Jep'. *Diplomatarium Danicum* (note 1), 4. rk., IV, nr. 290 (16. nov. 1390); *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen*, udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh. 1894-1939, 1. rk., nr. 5922 (25. juni 1421), nr. 7364 (25. sept. 1443), 2. rk., nr. 2555 (1. febr. 1469), nr. 2899 (6. febr. 1471), nr. 6273 (2. juni 1488), nr. 7436 (7. juni 1493), nr. 8059 (1495 u.d.), nr. 8775 (13. marts 1499), nr. 9807 (26. marts 1503); C. Nyrop, *Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen*, I-II, Kbh. 1899-1904, I, 191, jf. Lars Bisgaard, »En dødeliste viser vej: Gilde og magt i senmiddelalderens Odense«, *Fynske* Årbøger 2002, 70-89; *De ældste danske Arkivregistraturer* I-V, Kbh. 1854-1910, V, 185; L. S. Vedel Simonsen, *Bidrag til Odense Byes ældre Historie* I-II, Odense 1841-44, II, 151.

[4] Det samme gjaldt klostrets kirker i Pårup (s. 2647), Ubberud (s. 2763), Stenløse (s. 3119) og Åsum (s. 3483). *Diplomatarium Danicum* (note 1), 3. rk., VII, nr. 278 (14. aug. 1365). Prioren og domkapitlet indhentede 1471 pavelig bekræftelse af deres privilegier og ejendomme, herunder de inkorporerede kirker. *Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316-1536*, I-VII, L. Moltesen m.fl. (udg.), Kbh. 1904-43, IV, nr. 2459 (1. dec. 1471); *Repertorium diplomaticum* (note 3), 2. rk., nr. 2997 (28. nov. 1471).

[5] *Repertorium diplomaticum* (note 3), 2. rk., nr. 6273 (2. juni 1488).

[6] RAO. *Bispeark*. Skovby Herreds breve 1529-1852.

[7] *Ældste danske Arkivregistraturer* (note 3), V, 185; L. S. Vedel Simonsen, *Bidrag til Odense Byes ældre Historie* I-II, Odense 1841-44, II, 151. 1541 blev det bestemt, at skolemesteren skulle have 14 mark, 'som han plejede at få af Særslev Kirke'. Sognepræsten klagede 1572 over, at den tidligere prior i Skt. Knuds kloster havde pålagt ham årligt at give 14 mark 'i den tids mønt, hvilket nu beløber sig til 4½ daler 8 skilling' til skolemesteren i Odense. Sognepræsten fik medhold i sin påstand, at det var kirken og ikke præsten, der skulle yde dette beløb. *Danske Kirkelove* I-III. Udg. af Holger Fr. Rørdam, Kbh. 1883-89, I, 174, II, 179; jf. også Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve* I-X, Kbh. 1755-65, V, 69-70, VI, 254-255, 259; *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*, udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1885-2005, 18. nov. 1572.

[8] *Ældste danske Arkivregistraturer* (note 3), V, 1, 265-66.

[9] 1590 omtaltes »Patronats-retten til S. Knud«. Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Odense 1995, 264.

[10] L. S. Vedel Simonsen, *Fyens Vilkaar i den saa kaldte Grevens Feide med et Chart over Valpladsen paa Øxnebjerget*, Kbh. 1813, 102.

[11] *Danske Kirkelove* (note 7), I, 412. Bogenses borgmester Hans Bang fik 1625 livsbrev på samme kongetiende. *Kancelliets Brevbøger* (note 7), 12. okt. 1625.

[12] *Kancelliets Brevbøger* (note 7), 31. jan. 1604.

[13] *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden, 1535-1765*, I-IV, udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1892-1955, II, 455 (12. sept. 1678).

[14] RAO. *Bispeark*. Skovby Herreds breve 1529-1852; *Fynbo landsting*. Skøde- og panteprotokol 1646-1805. Skøde af 23. apr. 1696, tinglyst 15. juli 1696.

Fig. 80. Korbuens nordre vange (s. 5926) og romansk døbefont (s. 5964). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The northern side of the chancel arch and Romanesque baptismal font.*

[15] Ditlev Reventlow overdrog 1700 Oregård og kirkerne til Kaj von Rantzau. Efter en statslig beslaglæggelse blev Christian Carl von Gabel 1716 ny ejer af hovedgården. Gabel, der også havde erhvervet Uggerslevgård og den mere betydelige Enggård, afhændede 1720 de tre gårde og patronatsretterne til grev Jean Henri Hugutean d'Odyck Gyldensteen, efter hvem Enggård blev kaldt Gyldensteen. RAO. *Fynbo landsting*. Skøde- og panteprotokol 1646-1805. Skøde af 30. jan. 1700, tinglyst 3. marts 1700; skøde af 19. febr. 1720, tinglyst 21. febr. 1720; *Kronens Skøder* (note 13), III, 504-06 (23. marts 1716).

[16] *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.

[17] Troels Dahlerup (udg.), *Det Kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's tid* I-II, Kbh. 1959-69, I, 612-13. Klostrets besiddelser talte derudover Lundsgård i Særslev by, som 'biskop Niels' (antagelig Niels Jonsen, biskop 1340-62) havde skødet, to andre gårde i Særslev samt en gård i Moderup, sidstnævnte skødet af 'kong Erik' (muligvis Erik 6. Menved). *Ældste danske Arkivregistraturer* (note 3), V,1 236-37.

[18] RAO. *Bispeark*. Skovby Herreds breve 1529-1852. Kirkens indtægt af jorden var 1678 takseret til 5½ tønder hartkorn. *Kronens Skøder* (note 13), II, 455 (12. sept. 1678), III, 504-06 (23. marts 1716).

[19] *Rasmussen og Riising 1995* (note 9), 285-286.

[20] *Kronens Skøder* (note 13), II, 455 (12. sept. 1678).

[21] Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas* I-VI, Kbh. 1763-81, VI, 1774, 620-621.

[22] Jørgen Steen Jensen m.fl. (udg.), *Danmarks middelalderlige skattefund c. 1050-c. 1550*, Kbh. 1992, kat.nr. 35; jf. også Keld Grinder Hansen, »Dødemønter fra danske kirker og kirkegårde«, *hikuin* 17, 1990, 157.

[23] L. S. Vedel Simonsen, *Bidrag til den fyenske Kongeborg Rugaards, dens Læns og dens Lænsmænds Historie* 1-2, Kbh. 1843-44, 1, 104.

[24] Siegfred Svane, *Danske Helligkilder og Lægedomskilder*, Kbh. 1984, 132.

[25] RAO. *Vedel Simonsens samlinger*. Skovby Hrd. Sagnet skyldes muligvis, at gårdene har været Skt. Knuds Klosters ejendom (jf. gods).

[26] Evald Tang Kristensen, *Danske Sagn* I-VI, Århus og Silkeborg 1892-1901, VI, 311.

[27] RAO. *Bispeark*. Skovby Herreds breve 1529-1852.

Fig. 81. Våbenhusets østside (s. 5928). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Eastern side of the porch*.

Fig. 82. Indre set mod øst. Foto O. P. Olsen 1958. – *Interior looking east.*

En Hans Degn på Fyn anføres bandsat 1575 if. Troels Troels-Lund, *Dagligt liv i Norden i det sekstende århundrede*, 6. udg. Kbh. 1968-69, III, 287.

[28] Kultusministeriet tillod 1861 nordudvidelsen, der dog endnu ikke var iværksat to år senere, men kan være sket 1867, da kirkeejeren dette år lod tegne et kort over kirkegården (fig. 5) som kopi efter matrikelkortet. RAK. *Kultusministeriet, 1. kontor*. Journal 1861. 26. jan. 1861; RAO. *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922; *Gyldensteen godsark*. Grevskabets kirker 1699-1918.

[29] Østafsnittet blev ved udvidelsen 1911 afgivet fra præstegården til kirketiendeejeren, men fulgte ved en fejl ikke med ved kirkens overgang til selveje og blev derfor først matrikuleret 1953. RAO. *Gyldensteen godsark*. Grevskabets kirker 1699-1918; *Pastoratsark*. Div. arkivalier 1853-1922; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprotokol 1935-89; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011

[30] RAO. *Bispeark*. Synsforretninger 1718-35.

[31] RAO. *Gyldensteen godsark*. Vedr. kirkerne 1803-1907.

[32] C. T. Engelstoft, Kirkerne i Fyens Stift (Tillæg til Jacob Madsens Visitatsbog). Begyndt 1853. Manuskript i NM, 96-97.

[33] RAO. *Gyldensteen godsark*. Grevskabets kirker 1699-1918.

[34] RAO. *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98; *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.

[35] RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprotokol 1935-89; NM. Korrespondancearkiv.

[36] RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprotokol 1935-89.

[37] Den må have været muret, eftersom det o. 1820 forlød, at kirkeporten fremover 'alene (skulle) bestå af et stakitværk'. RAO. *Gyldensteen godsark*. Vedr. kirkerne 1803-1907.

[38] NM. Korrespondancearkiv; Nordfyns Kommune, Byggesagsarkivet; RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprotokol 1935-89.

[39] Præstegården i Hemmerslev var angiveligt brændt to gange tidligere pga. sognepræst Jesper Lauritsens (o. 1524-1606) alkymistiske forsøg. *Danske Atlas* (note 21), VI, 1774, 620-621.

[40] NM. Indb. ved Knud Lehn Petersen 1924.

[41] RAO. *Gyldensteen godsark*. Vedr. kirkerne 1803-1907; *Bispeark*. Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-43.

[42] RAO. *Provstiark*. Kirkesyn 1924-49.

[43] RAO. *Gyldensteen godsark*. Vedr. kirkerne 1803-1907; *Provstiark*. Korrespondance 1807-37.

[44] RAO. *Bispeark*. Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-43.

[45] Biskop Engelstoft nævner det her ved sin beskrivelse 1863. *Engelstoft* (note 32), 141.

[46] Dette skyldes formentlig det usædvanligt store skib.

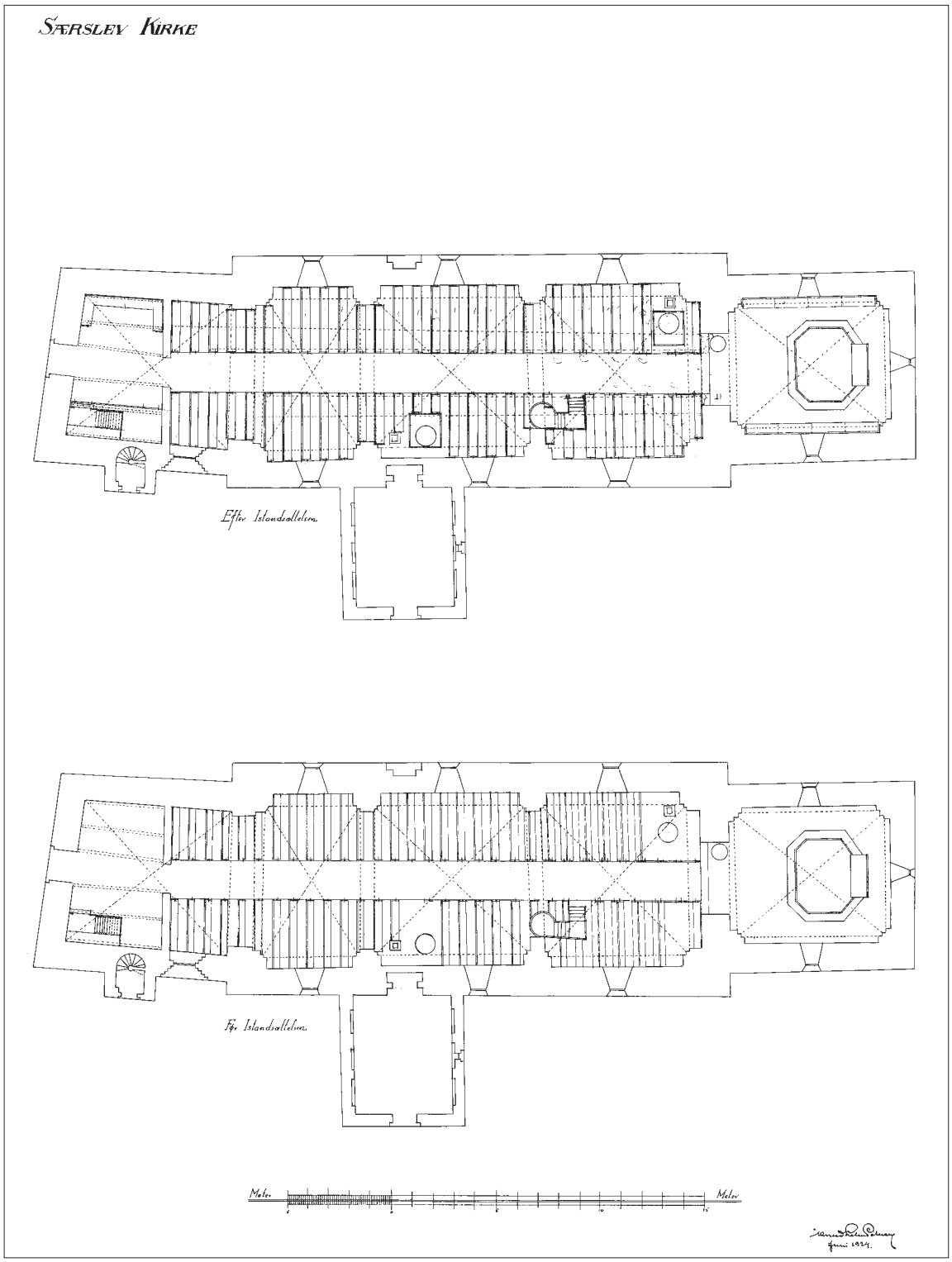

Fig. 83. Plan før og efter restaurering. 1:300. Målt af Knud Lehn Petersen 1924. I NM. – *Plan before and after restoration*.

[47] Herover kan have været en cirkelblænding, hvori soluret (jf. s. 5949) nu er indsat.
[48] Biskop Engelstoft tilføjelse 1869 el. 1876: Våbenhuset nu ubrugt. *Engelstoft* (note 32), 96.
[49] Biskop Jacob Madsen angiver en dør her 1590. *Rasmussen og Riising 1995* (note 9), 286.
[50] Såvel bueslag som konsol bærer præg af senere ændringer.
[51] Nordsidens glamhul (jf. fig. 6, 22c og 23c) er udvidet såvel i bredden som i højden, formentlig i forbindelse med indhejsning af en klokke, og hvorved de midterste buer og deres konsol er beskadiget.
[52] RAO. *Bispeark*. Visitatsprotokol 1732-1803.
[53] RAK. *DaKanc, 1. dept*. H17-21. Brevbog 1816, nr. 1466a (1. juni 1816).
[54] RAO. *Provstiark*. Korrespondance 1807-37.
[55] RAO. *Bispeark*. Visitatsprotokol 1588-1896.
[56] RAO. *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98.
[57] RAO. *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98; *Gyldensteen godsark*. Grevskabets kirker 1699-1918.
[58] RAO. *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.
[59] *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; RAO. *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922.
[60] RAO. *Provstiark*. Synsprotokol 1904-2000.
[61] RAO. *Provstiark*. Synsprotokol 1904-2000; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.
[62] RAO. *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922.
[63] RAO. *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98; *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922.
[64] RAO. *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; RAO. *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922.
[65] *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; RAO. *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922; *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98.
[66] *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; RAO. *Provstiark*. Kirkesyn 1924-49.
[67] RAO. *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.
[68] *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; RAO. *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98; *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922.
[69] NM. Korrespondancearkiv; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.
[70] *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; RAO. *Gyldensteen godsark*. Grevskabets kirker 1699-1918.
[71] RAO. *Provstiark*. Kirkesyn 1924-49; *Provstiark*. Synsprotokol 1904-2000; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.

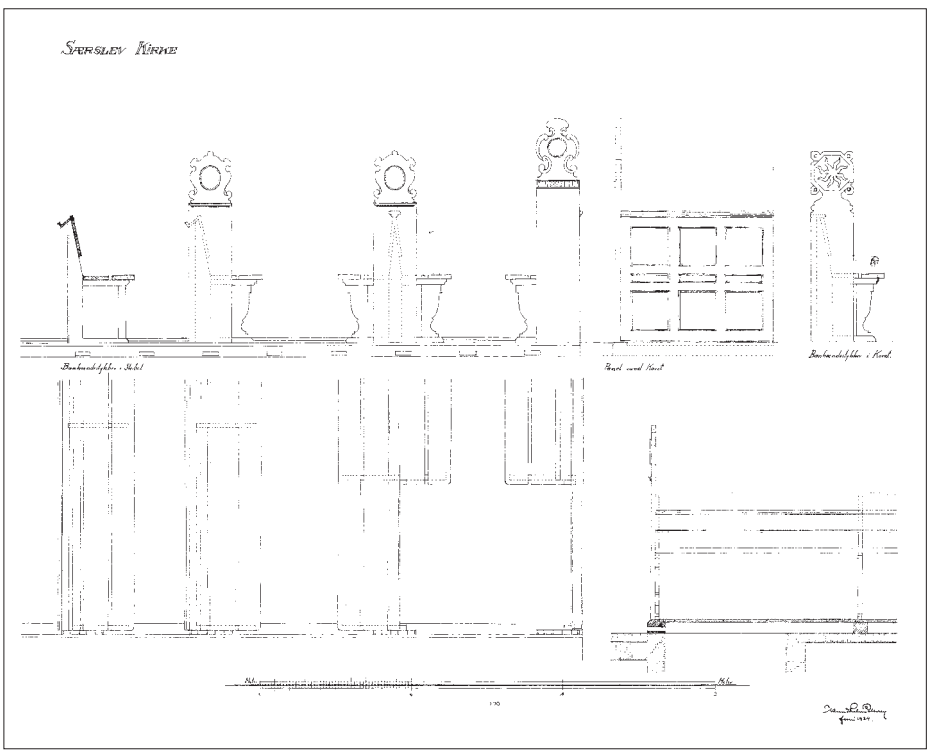

Fig. 84. Ikke-realiseret forslag til stolestader (jf. fig. 60). 1:50. Tegning af Knud Lehn Petersen 1924 i NM. – *Unrealized proposal for pews (cf. fig. 60).*

[72] RAO. *Provstiark*. Kirkesyn 1924-49; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprotokol 1935-89.
[73] *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprotokol 1935-89.
[74] *Fyens Stiftstidende* 1. maj 2017.
[75] RAO. *Gyldensteen godsark*. Grevskabets kirker 1699-1918; *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.
[76] Sven Rask, »Grevinde Gyldensteen og kirkerne«, *Sletten: Årsskrift for nordfynsk lokal- og kulturhistorie* 1995, 24.
[77] RAK. *DaKanc, 1. dept*. Journal 1807. J.nr. 650H (14. april 1807); Journal 1809. J.nr. 1513K: (29. nov. 1809); Brevbøger 1807. Sag 777 (2. maj 1807); Brevbøger 1809. Sag 2110 (30. dec. 1809). Jf. *Rask 1995* (note 76), 25.
[78] RAK. *DaKanc, 1. dept*. Brevbog 1816. 1. juni 1816 nr. 1466a.
[79] *Fyens Stiftstidende* 16. marts 2018.
[80] NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1911.
[81] Benjamin Sidenius omtalte dækstenen som »en smuk grøn Steen, lysere end almindelig Serpentin, maaske en lapis comensis«, mens provst Boesen beskrev den som en 'flad sleben sten af grøn jaspis art'. NM. Indb. ved Benjamin Sidenius 1808; indb. ved J. F. Boesen 1809-10; Christian Adamsen og Vivi Jensen (red.), *Danske Præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807* I-V, Højbjerg 1995-2003, III, 189, 191.
[82] *Adamsen og Jensen 1995-2003* (note 81), III, 192.
[83] Ifølge Sidenius fik Boesen genstandene 'i værge', mens provsten selv mente, han fik dem 'foræret'. NM. Indb. ved Benjamin Sidenius 1808; indb. ved J. F. Boesen 1809-10; *Adamsen og Jensen 1995-2003* (note 81), III, 189, 191-92.
[84] Genstandene blev også eftersøgt forgæves 1911. NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1911.
[85] RAO. *Gyldensteen godsark*. Grevskabets kirker 1699-1918; Vedr. kirkerne 1803-1907.
[86] NM. Indb. ved Bent Jacobsen 1992.
[87] Den øvre del af akantusværket i gavlens nordre side er gået til mellem o. 1920 og 1958 (jf. fig. 30 og 82).
[88] Urnerne manglede o. 1920 (jf. fig. 30), men fandtes 1958 (jf. fig. 82).
[89] Den nedre del af vingerne er reparationer i fyrretræ udført før o. 1920 (jf. fig. 30). Undersøgelsesrapport og istandsættelsesforslag ved Bent Jacobsen 1989 i NM. Korrespondancearkiv.
[90] Ifølge museumsinspektør David Burmeister, Nationalmuseet. Om maleriets proveniens fortæller en tradition, der imidlertid ikke kan bekræftes, at det skal være kommet til Nordvestfyn som strandingsgods fra et skib forlist undervejs til Rusland. *Engelstoft* (note 32), 96-97.
[91] Jf. også NM. Indb. ved Erik Skov 1992.
[92] Værkstedsfællesskabet mellem tavlerne i Særslev og Guldbjerg blev påpeget 1911 af museumsinspektør Chr. Axel Jensen uden forsøg på tilskrivning. NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1911; jf. også J. P. Trap, *Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*, 4. udg. Kbh. 1920-32, IV, 504.
[93] Dertil skal regnes den meget fragmentarisk bevarede altertavle i Nørre Lyndelse (s. 3946) og formentlig også tavlen i Vantinge, Svendborg Amt (s. 3976 note 47). Af andre arbejder kan nævnes et dokumenteret korgitter i Kerteminde (s. 1970), mens Tuisch desuden er tilskrevet snitværk 1698 på prædikestolen i Kerteminde (s. 1976), en gravportal 1699 i Otterup (s. 4937) og en pulpiturforside i Kølstrup (s. 4241).
[94] NM. Indb. ved Bent Jacobsen 1992; undersøgelsesrapport og istandsættelsesforslag ved Bent Jacobsen 1989 i NM. Korrespondancearkiv.
[95] KB. *Kallske saml*. 377, 4°.
[96] *Rask 1995* (note 76), 25, der også uden at inddrage Engelstofts oplysninger foreslår, at Særslevtavlen skulle være flyttet fra Nørre Sandager.
[97] RAO. *Gyldensteen godsark*. Vedr. kirkerne 1803-1907; Grevskabets kirker 1699-1918; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.
[98] Denne partielle nystaffering blev konstateret som det første ikke-oprindelige lag ved farvearkæologiske undersøgelser 1992. NM. Indb. ved Bent Jacobsen 1992.
[99] NM. Indb. ved J. Vilhelm Petersen 1892.
[100] Jf. også NM. Indb. ved J. Magnus Petersen 1889 samt Sissel F. Plathe og Jens Bruun, *Danmarks middelalderlige altertavler*, Odense 2010, 965.
[101] Francis Beckett, *Danmarks Kunst* I-II, Kbh. 1924-26, II, 170-171.
[102] Tavlerne i Brændekilde (s. 3029), Møgeltønder (*DK Sjyll* 382), Magleby (*DK Sorø* 942) og Egtved (Vejle Amt). V. Thorlacius-Ussing, »Den senere Middelalder«, V. Thorlacius-Ussing (red.), *Danmarks Billedhuggerkunst*, Kbh. 1950, 106-108.
[103] Jf. *DK Sjyll* 2844, *DK Århus* 5780 og *DK Odense* 3029. Sissel F. Plathe har dog senest foreslået en værkstedssammenhæng med 'Herslev-mesteren'. *Plathe og Bruun 2010* (note 100), 965, 1374.
[104] Jf. f.eks. også Magleby (*DK Sorø* 942).
[105] *Hofman 1755-65* (note 7), V, 301.
[106] RAK. *DaKanc, 1. dept*. Journal 1807. J.nr. 650H (14. april 1807); Journal 1809. J.nr. 1513K: (29. nov. 1809); H 17. Brevbøger 1807. Sag 777 (2. maj 1807); Brevbøger 1809. Sag 2110 (30. dec. 1809).
[107] NM. Indb. ved J. Magnus Petersen 1889.
[108] Inv.nr. KMO/1956/848.
[109] Jf. Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker før 1870*, I-III, revideret og udvidet udg. ved Bo Bramsen m.fl., Kbh. 1979-82, II, 119-120.
[110] NM. Indb. ved N. C. Lund 1891.
[111] Finn Grandt-Nielsen, *Fynsk kirkesølv* (Fynske Studier XII), Odense 1983, 157.
[112] RAO. *Hårslev sogn*. Kirkergsk. 1577-1663. Som det

også fremgår af beskrivelsen af den nuværende kalk i Hårslev (s. 6040), var det Særslev Kirke, der afkøbte Hårslev Kirke en kalk og ikke omvendt som anført i *Grandt-Nielsen 1983* (note 111), 24.

[113] Lignende æsker i Fraugde (s. 3556) og Assens (s. 2524) er dateret hhv. 1707 og 1722.

[114] Jf. også *Grandt-Nielsen 1983* (note 111), 137.

[115] *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; NM. Indb. ved N. C. Lund 1891.

[116] *Bøje 1979-82* (note 109), nr. 4199.

[117] Jf. også *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.

[118] *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; RAO. *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98; *Provstiark*. Synsprotokol 1904-2000.

[119] NM. Indb. ved Benjamin Sidenius 1808. Karret er ikke indleveret til Nationalmuseet, som anført i J. P. Trap, *Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*, 5. udg. Kbh. 1953-72, XII, 380, en oplysning, der måske beror på Chr. Axel Jensens fejlidentifikation af karret med et kar fra Søndersø Kirke (Skovby Herred). NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1911.

[120] NM. Korrespondancearkiv; jf. websitet hudevadsmedjemuseum.dk/kunstsmedearbejder/i-kirker/6623166, besøgt 4. febr. 2021.

[121] Jf. *DK Vejle* 1426; Lise Gotfredsen og Hans Jørgen Frederiksen, *Troens Billeder*, 2. udg., Herning 1993, 261. Jf. også Ejlby (s. 5849) og Melby (s. 5906). Mackeprang beskrev dem som »Vanskabninger«, underforstået dårligt udførte løver. M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 301.

[122] Jf. også *Mackeprang 1941* (note 121), 67.

[123] Mackeprang foreslog, at kalkskuder kunne have transporteret rankefontene til Fyn. *Mackeprang 1941* (note 121), 14-15, 140, 299-305.

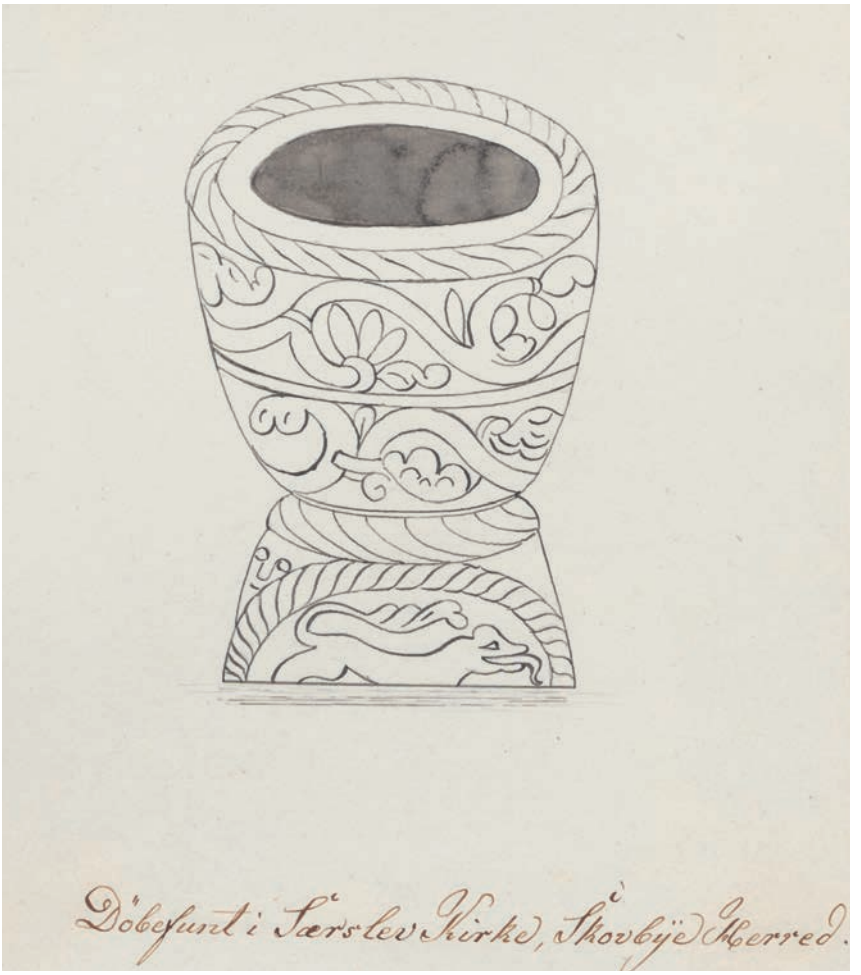

Fig. 85. Romansk døbefont (s. 5964, jf. fig. 47). Tegning af J. G. Burman Becker, rimeligvis 1858. I KB. – *Romanesque font (cf. fig. 47).*

[124] Johnny Roosval, *Studier i Danmark*, Stockholm 1918, 52-53; *Beckett 1924-26* (note 101), I, 247-48; *Mackeprang 1941* (note 121), 303-305; H. K. Hein, *Horder – en romansk stenmester*, Romanske Stenarbejder 3, Højbjerg 1986, 67-68. Fonten nævnes dog ikke blandt 'Horders' værker i Weilbachs Kunstnerleksikon. Søren Bo Christensen, »Horder«, Sys Hartmann (red.), *Weilbachs Kunstnerleksikon,* 4. udg., 3, Kbh. 1995, 409.
[125] RAO. *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922; *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98.
[126] NM. *Abildgaard* II, 15.
[127] Jf. Friedrich Wiggert, *Zweytes Scherflein zur Förderung der Kenntniß älterer deutscher Mundarten und Schriften*, Magdeburg 1836, 12.
[128] NM. Korrespondancearkiv; jf. *Bogense Avis* 25. april 1953. H. G. Skovgaard har også tegnet prædikestolen i Askov valgmenighedskirke (*DK Ribe* 2844) og sammen med Niels Skovgaard en prædikestol i Egebæksvang Kirke (*DK Frborg* 725).
[129] *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; RAO. Provstiark. Synsprotokol 1904-2000.
[130] NM. Korrespondancearkiv; jf. *Bogense Avis* 25. april 1953.
[131] Jf. også NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1911.
[132] *Engelstoft* (note 32), 65.
[133] RAO. *Provstiark*. Kirkesyn 1924-49; jf. foto B431 i Søndersø & Omegns Lokalhistoriske Arkiv; brev fra H. G. Skovgaard til NM 9. dec. 1948. NM. Korrespondancearkiv.
[134] *Bogense Avis* 25. april 1953. Nationalmuseet rettede henvendelse til den danske ambassade i London med henblik på en eventuel overdragelse af prædikestolen til byens danske kirke, der imidlertid fik en ny prædikestol 1952. NM. Korrespondancearkiv.
[135] RAK. *DaKanc*. C10. 1660-70. Fynske og smålandske registre. Nr. 38. 28. aug. 1665.
[136] RAO. *Gyldensteen godsark*. Vedr. kirkerne 1803-1907; Grevskabets kirker 1699-1918.
[137] Se endvidere Martin Wangsgaard Jürgensen, *Ritual and Art Across the Danish Reformation: Changing Interiors of Village Churches, 1450-1600,* Turnhout 2018, 177-178.
[138] Den hidtidige skriftestols paneler blev foreslået genanvendt som vægpanel på korets østvæg. *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011; RAO. *Provstiark*. Synsprotokol 1844-1922; *Bispeark*. Synsforretninger 1872-98.
[139] Der findes sidestykker i bl.a. Lumby (s. 5124).
[140] Guldbjerg (s. 5762), Ejlby (s. 5854) og Melby (s. 5910).
[141] Jf. Svend Larsen, *Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17de århundrede* I-II, Odense 1965, II, 141, 144.
[142] Anledningen til gaven kendes ikke.
[143] RAO. *Bispeark*. Visitatsprotokol 1834-96.
[144] Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.
[145] Iflg. arkitekt Ebbe Lehn Pedersen. NM. Korrespondancearkiv.
[146] Iflg. leverandørens hjemmeside www.kirkeorgel.dk.
[147] RAO. *Gyldensteen godsark*. Vedr. kirkerne 1803-1907; *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.
[148] *Fyens Stiftstidende* 2. febr. 2018.
[149] Henning Henningsen, *Kirkeskibe og Kirkeskibsfester*. Søhistoriske Skrifter. III. Udg. af Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg og Selskabet for Handels- og Søfartsmuseets Venner, Kbh. 1950, 154; Henning Thalund, *Fynske kirkeskibe* (Skrifter fra Svendborg og Omegns Museum, 27), Svendborg 1989, 63.
[150] Hans Nyholm, *Kirkeklokker i Danmark*, Højbjerg 1996, 79.
[151] Ophænget er antagelig også repareret o. 1975. *Kirkens arkiv*. Kirkeprotokol 1862-2011.
[152] RAK. *Rtk. Regnskaber 1433-1559*. Fortegnelser over indkrævede klokker 1528-29.
[153] *Danske Atlas* (note 21), VI, 1774, 620-621. Jf. også C. Nyrop, *Danmarks Kirkeklokker og deres støbere*, (Uldalls eksemplar med noter i NM), 35, 50-51, 119; *Vedel Simonsen 1843-44* (note 23), 2,II, 13.
[154] RAO. *Gyldensteen godsark*. Vedr. kirkerne 1803-1907. Kirkeejeren ansøgte 1818 om tilladelse til at sælge den ene af kirkens to klokker til fordel for sognets skolevæsen, men fik afslag fra Danske Kancelli. RAO. *Provstiark*. Korrespondance 1807-37; RAK. *DaKanc, 1. dept*. H 17. Brevbøger 1818, nr. 1112 (18. april 1818).
[155] De nævnte otte børn var: Bertel Bang (★1668), Anna Marie Bang (★ og †1669), Marie Elisabeth Bang (1670-1705), Thomas Bang (★ og †1671), Anna Hansdatter Bang (1673-89), Barbara Cathrine Bang (1674-75), Else Cathrine Bang (1676-1735), Niels Hansen Bang (★ og †1678). F. E. Hundrup, *Oluf Bangs Efterkommere paa Sværdsiden*, Kbh. 1875, 16-17.
[156] Jf. Otto Andrup, *Vaabenførende Slægter i Danmark* I-III, Kbh. 1946-59, I, 77. På en sølvkande fra 1673, der tilhørte Hans Nielsen Bang og Anne Eriksdatter, er hun repræsenteret med et andet våben. Svend Larsen, »Arvesølv«, *Fynske Minder* 1951, 25-43.
[157] Sven Tito Achen, *Danske adelsvåbener*, Kbh. 1973, 415.
[158] *Hundrup 1875* (note 155), 16-17.
[159] Årstallet 1696 er udført med en mere sikker hånd end årstallet 1726.
[160] Stenen fandtes også i korets sydvæg 1892. NM. Indb. ved J. Vilhelm Petersen 1892.
[161] RAO. *Pastoratsark*. Ministerialbog 1666 ff.
[162] Begravet 2. april 1748. RAO. *Pastoratsark*. Ministerialbog 1666 ff.
[163] Se endvidere Peter Trautner, »Præsten Peder Jakob Jørgensen Aaby i Særslev«, *Fynsk Hjemstavn* 1929, 147-56.
[164] Her fandtes stenen også 1892. NM. Indb. ved J. Vilhelm Petersen 1892.
[165] J. P. Trap, *Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*, 3. udg. Kbh. 1898-1906, III, 493.
[166] Omtalen i værket, der også nævner hans alkymisti-

ske virksomhed, har dog mere karakter af en anekdotisk regibemærkning end af et citat. Erich Pontoppidan, *Marmora Danica selectiora sive Inscriptionum* I-II, Kbh. 1739-41, I, 257. Jf. også Hofmans Fundationer: »En Inscription over en Præst«. *Hofman 1755-65* (note 7), V, 301; jf. *Danske Atlas* (note 21), VI, 1774, 620-621.

[167] Den nedre del af udsmykningen er også tolket som liljeornamenter. NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1911.

[168] NM. Korrespondancearkiv. Stenen blev forgæves eftersøgt 1911 af museumsinspektør Chr. Axel Jensen. NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1911.

[169] *Trap 5. udg.* (note 119), XII, 380.

[170] RAO. *Provstiark*. Korrespondance 1807-37. Den er også omtalt af J. Vilhelm Petersen 1892: 'under korgulvet findes en hvælvet begravelse, hvortil ingen adgang'. NM. Indb. ved J. Vilhelm Petersen 1892.

[171] »Ejler Brokkenhuses historiske kalenderantegnelser for 16de Aarhundrede«, Joh. Grundtvig (udg.), *Samlinger til Fyens Historie og Topographie*, 6, Odense 1873, 445. Anne Hansdatter Ulfeldt boede 1590 og 1596 på en bondegård i Særslev. *Rasmussen og Riising 1995* (note 9), 285-286.

[172] Navnet er suppleret efter RAO. *Pastoratsark*. Ministerialbog 1666 ff.

[173] *Den nye Psalme-Bog, udi hvilken findes ey allene de Psalmer, som udi den forordnede Kirke-Psalme-Bog af Doct. Kingo have været samlede, men endogsaa mange andre udvalte, deels nye, deels af det tydske Sprog oversatte Psalmer, til desto mere Opbyggelses Anledning*, Kbh. 1740, nr. 489.

[174] Inv.nr. A 2369.

[175] Inv.nr. A 5410.

Fig. 86. Luftfoto af kirken set fra øst. Foto Sylvest Jensen Luftfoto 1952. I KB. – *Aerial photo of the church seen from the east.*

SÆRSLEV CHURCH

The church was built on one of the many small hills of the moraine landscape. It is located in the southwestern margin of the oldest built-up area of the village (cf. fig. 3) and centrally in the parish.

At the beginning of the 1300s the advowson was held by the bishopric in Odense, and around 1310-25 the church was subjected to the schoolmaster's office of the cathedral chapter. Unlike the village churches incorporated in the cathedral chapter, 'the full advowson' however still belonged to the bishop alone. In 1349 St. Nicholas was mentioned as the patron saint of the church. In 1678 the Crown deeded the advowson to Erik Banner of Oregård. The church was included with this manor from 1720 in the Gyldensteen estate, and passed into freehold in 1915.

In the west the churchyard is fenced in by a wall of medieval brick, to the north by a fieldstone dyke from the 1800s and on the remaining sides by a more recent wall. On the west side of the churchyard a memorial park was laid out to commemorate the Liberation of Denmark from the German occupation in 1945.

Building. The very large Romanesque building with chancel and nave was built in granite ashlars. In the Late Middle Ages a porch was built outside the south door and a tower in the west. Both Romanesque door places are preserved, although walled in. The south door (fig. 12-13 and fig. 78) stands walled into the old porch. The door has outside bevelling, set in ashlars, and it is covered over by an also ashlar-built round arch. The opening has two monolithic casing stones which bear a tympanum; on the inside it is in alignment with the wall. The north door (fig. 9, cf. fig. 6), which also has ashlar-built outer bevelling and an ashlar-built round arch, is filled with red bricks near the outer alignment and on the inside follows the wall alignment. In the chancel gable there is a small, Romanesque, double-bevelled window (figs. 16 and 23f), which was reconstructed in 1893. On the south side is a †double-bevelled window with a monolithic perpend (fig. 10). On the north side there is also a †Romanesque, bevelled window (fig. 8) with a monolithic perpend and an ashlar-built casing stone. In 1590 the church still had a mass belfry (cf. fig. 76).

The interior of the church is in raw fieldstone, and both chancel and nave originally had a flat ceiling. The round chancel arch is preserved. The side members are set in very wide ashlars, several of which range over the whole depth of the chancel arch wall. There are projecting, plain cordons and above these a similarly ashlar-built round arch, which is visible on the west side. There are traces of a side altar on the west side of the chancel arch wall in the south.

In the Late Middle Ages chancel and nave were given built-in vaulting, a porch was built outside the south door of the nave, and a tower was built in the west. The vaulting of the chancel is a groin vault a with profiled half-brick ribs (fig. 14). The three vault bays of the nave are groin vaults with rectilinear half-brick ribs. The vault rests on unusually deep wall ribs, and these are borne by bevelled vault abutments in all corners.

A porch was built in the Late Middle Ages outside the south door of the nave. In the south gable there is a segmented-arched door in a tympanum with twofold covering and pointed arches resting on a console. The corbie gable is ornamented with recesses. The function of the porch was transferred c. 1823 to the tower interior, and the building was put to use after this as a storehouse, until c. 1907 when it became a mortuary chapel.

In the Late Middle Ages the pediment in the chancel was rebuilt in brick with crenellations and ornamented with recesses.

A tower which rises in three floors was built in the west. In the west (fig. 18) the tower has an originally segmented-arched door in a very

high, pointed-arched tympanum and above the door – at the bottom of the tympanum – is a segmented-arched, bevelled recess, in the bottom of which is a small, round-arched opening that has replaced a window. The tower interior is now divided with a partition wall on which there is an organ gallery, into an eastern and western part and opens towards the nave through a wide, pointed-arched opening (cf. figs. 15 and 64). The interior is covered by a contemporary, octuple vault with rectilinear half-brick ribs and rests on masonry abutments. The western part beneath the organ gallery now functions as a porch. To the north, west and south the middle floor has a small, segmented-arched, bevelled peephole and in the south an original door from the stairwell. The belfry floor is ornamented to the north, west and south by a large recess (figs. 6, 18-19), and the crenellated pediments are decorated with recesses.

A contemporary stairwell of brick is located slightly west of the middle on the south side of the tower. The stairwell rises up to the middle floor, is terminated above by a triple bevelled cornice and covered by a hipped roof. At approximately the middle of the south side there is a segmented-arched door.

Around 1700 the crenellations of the tower were replaced with arched †gable contours (cf. figs. 22d-e and 24-25). These were removed again with the restoration of the church in 1893, when the church was also given the present windows. Related gable forms are known for example in Fraugde and Højby churches (pp. 3533 and 3988). In this restoration the buttresses built around 1820 on the north side of the nave were removed.

Wall paintings. Two monograms for King Christian III and Martin Luther (fig. 29) were probably painted in connection with the anniversary of the Reformation in 1836.

Furnishings. The oldest items in the church are the Romanesque font (fig. 47) and the ashlar-built Communion table, which was however rebuilt in recent times (fig. 33). The font has a vine-decorated basin and reliefs of panthers and a basilisk on the base (figs. 48-51). It is considered, like related fonts in the neighbouring churches Ejlby (p. 5850) and Melby (p. 5906) to have been carved on the Jutland peninsula of Djursland. From the Late Middle Ages a fragment is preserved of a three-winged ⋆(†)altarpiece from c. 1500 in the form of a relief of the central, figure-rich Crucifixion scene of the altarpiece (fig. 38). It is now in Odense Bys Museer. A collection purse was donated in 1680 by the merchant Jørgen Eriksen and his wife (?) Catharina Brage. He was the brother of the then parson's wife Anne Eriksdatter (cf. sepulchral tablet no. 1 and below). The plain baptismal dish of brass (fig. 52) perhaps comes from the time around 1700. The acanthus baroque altarpiece (fig. 35) from 1702 has been attributed to the woodcarver Michael Tuisch and the large panel has an older, probably Dutch Crucifixion scene from 1676. Altarpiece and painting were originally donated to Nørre Sandager Church by Martin Conrad Bierman von Ehrenschild of Enggård (Gyldensteen) and came to Særslev Church in 1807-09. A wafer box of silver from c. 1700-25 (fig. 40) may have been donated by the parson's widow Anne Eriksdatter (†1726, cf. sepulchral tablet no. 1). The altar set (fig. 39) was made in 1772 by the Odense goldsmith Rasmus Rasmussen Møller and donated by the owner of the church, Johan Henrik Knuth. The chalice for the sick from c. 1800 (fig. 42) is the work of Poul Jensen Theilgaard, Odense. A poor box from the 1800s has several counterparts in the churches of the Gyldensteen estate. The gallery in the tower is possibly the only trace of extensive repairs in 1820-21. Two bells (figs. 67-68) were both cast by I. C. & H. Gamst, Copenhagen, in 1820 and 1835. A board listing parsons (no. 1, fig. 66) hung up in 1836 by the parson Benjamin Sidenius served around 1875 as a model for a supplementary board (no. 2). The church ship (fig. 65) was donated around 1850 by Benjamin Sidenius in memory of a drowned son. The baptismal jug of pewter was procured in 1884 from the Copenhagen pewterer Johan Lorentz Buntzen. The altar candlesticks from 1884/85 (fig. 44) are imitations of candlesticks from the time around 1575. A wine skimmer was made in 1887 by Lars Rasmus Rasmussen, Bogense. An armchair for the parson and a wash-

stand of tin are from c. 1900. The hymn boards, three chandeliers and a number of bracket lamps were hung up in 1908, while a large seven-branched candelabrum (fig. 45) was donated the same year by the church's owner Hugo Kuno Georg Bernstorff-Gyldensteen. The pews from 1924/25 were designed by the architect Knud Lehn Petersen (cf. figs. 31 and 60). The same may also be the case with two carved money boxes dated 1925. The altar rail of wrought iron (fig. 82) was made in 1941 by Peter Rasmussen, Hudevad Smedje, while a seven-branched candlestick of wrought iron is the work of the same smith's master, Hans Rasmussen. The pulpit from 1953 (fig. 53), designed by the architect Hans Georg Skovgaard, has reliefs by Kaj Louis Jensen (figs. 54-59). An altar jug (fig. 41) of sterling silver from Cohrs Fabrikker in Fredericia was donated in 1954 by J. P. Jacobsen, Særslev. The organ with seven stops, a manual and pedal was built in 1968 by Marcussen & Søn, Aabenraa. Also an altar carpet from 1973, a recent digital chancel organ and a wheel chandelier in the chancel are from 2018.

Sepulchral monuments. The church's sepulchral monuments include two sepulchral tablets to parsons, both hanging in their original places in the chancel, where the burial crypts of the parsons were to be found. The oldest (no. 1, fig. 69), from c. 1690 commemorates the parson Bertel Wichmand (1617-65), his widow Anne Eriksdatter (†1726) and her second husband, the parson Hans Nielsen Bang (†1696). No. 2 (fig. 70), from c. 1800 commemorates the parson Peder Jørgensen Aabye (1716-1804) and his two wives Mette Magdalena Suthorn (†1748) and Anne Cathrine Fædder (†1800). Two *churchyard monuments, a neoclassical stele of wood from c. 1850 (figs. 73-74), and a pewter plate from 1876 (fig. 75), are now in the North Funen Museum in Bogense.